

AKLA TAKILANLAR YA DA AKLIN TAKILDIKLARI

Dr. Naim Tatlıcı

Akla Takılanlar Ya da Aklın Takıldıkları

Dr. Naim Tatlıcı

ISBN : 978-605-85802-0-6

Yayın Tarihi: Ağustos 2013

Kapak Tasarımı: Mehmet Arda Sümer

136 sayfa, 21x29,7 cm

Web siteleri: <http://www.aklatakılanlar.com>

İletişim: tatlicinaim@hotmail.com

© Bu kitabın her türlü yayın hakkı Dr. Naim Tatlıcı'ya aittir. Yazarın yazılı izni olmadan, herhangi bir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	1
Kur'an'ın bazı âyetlerinde Yüce Rabbimizin "Biz" ifadesini kullanmasının hikmeti nedir?	2
Kur'ân'da, Rabbimiz hakkında "Yaratanların en güzeli" gibi ifadelerin bulunmasının hikmeti nedir?	6
Hz. Musa, Hz. İsa'nın dayısı mıdır? Değilse, neden Kur'an'da Hz. Meryem'e "Harun'un kız kardeşi" olarak hitap edilmektedir?	8
"Allah'ın kötülükleri iyiliklere çevirmesi" ile ne kastedilmektedir?	10
İblis cinlerden ise, neden secde emrine muhatap oldu? Meleklerden ise, nasıl isyan etti?	12
Kur'an'da Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya şirk isnadı mı vardır?	14
Hz. Nuh'un Gemisinin Üzerinde Durduğu Dağ Cudi mi? Ağrı mı?	16
İnsan vücudunda 360 eklem olduğunu belirten hadisi nasıl anlamak gerekir?	20
Hz. Havva, Hz. Âdem'in ege (kaburga) kemiğinden mi yaratılmıştır?	24
Hz. Azrail aynı anda eceli gelen o kadar kişinin canını nasıl alıyor?	27
Rızık, Allah'ın taahhüdü altında olduğu halde, açlıktan ölenleri nasıl izah ederiz?	32
Cennetle müjdelenebilir mi? Varsa, 10 kişi olmasının ve hepsinin erkek olmasının hikmeti nedir?	34
Peygamber Efendimize ilk vahiy geldiğinde neyi "okuması" istenmişti?	36
Peygamberimiz okuma-yazma biliyor muydu?	38
Hicri takvimde gece mi, gündüz mü önce gelir? Bunun önemi nedir?	41
Hadiste, üç mescitten başkasına yolculuk edilmeyeceği belirtildiğine göre, Eyüp Sultan ve Sultanahmet Camii gibi yerlere yolculuk yapılabilir mi?	42
Peygamber Efendimiz 571-632 arasında yaşadıysa, 61 yaşında vefat etmiş olur. Neden 63 olarak biliniyor?	43
Kur'ân'da 6666 âyet olduğunu biliyorduk. Ancak elimizdeki mushaflarda ayet sayısı daha az gözüküyor. Bunun nedeni nedir?	44
Peygamberlerin mesajını işitmemiş kimseler cehenneme mi gidecekler?	45
Surya namaskara nedir? Namazla bir ilgisi var mıdır?	48
Evrime ve evrim teorisine nasıl bakmalı?	50
Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın çocukları nasıl çoğalmışlardır?	59
Tağut nedir?	61
Demir yeraltından çıkarılmakta olduğu halde, neden Kur'an'da demir için "indirdik" tabiri yer almaktadır?	63
Miladi takvim-Hicri takvim ve yılbaşı tartışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?	65
Kader nedir?	73

Mademki kaderde, bir adamın belli bir vakitte ölmesi yazılmıştır, öyleyse silahla ölüme sebep olan katilin ne suçu var?.....	78
İradeyi de Allah yarattığına göre, hidayet yolunu seçen Hz. Ömer'in iradesi dalalet yolunu seçen Ebu Cehil'in iradesinden farklı yaratılmış olamaz mı?	80
Allah Teâla dileyeni mi, dilediğini mi hidayete erdirmektedir?.....	81
Cenâb-ı Hakk bizim bu dünyada nasıl hareket edeceğimizi biliyor olmasına rağmen, bizleri imtihan için dünyaya göndermesinin hikmeti nedir?.....	82
Kader inancı kötü yönde kullanılmış mıdır?.....	83
Geçmiş ve geleceğe bakışta kader açısından bir farklılık olmalı mıdır?.....	85
Kalpleri mühürlenmiş kişilerin, iman etmemelerinden dolayı sorumlu tutulmaları doğru mu?..	87
Hayır da, şer de Allah'tan mı? Yoksa hayır Allah'tan, şer nefsimizden mi?.....	88
Cenab-ı Allah, insanlara günah işlemeyi emreder mi?.....	89
Bazı amellerin kaderi değiştirebileceği söyleniyor. Kader değişir mi?	90
Yüce Rabbimizin kötülöklere rızası yoksa, neden çevremizde birçok kötölöğe şahit oluyoruz? .	93
İslam ölkeleri Ramazan'a ve bayrama neden farklı tarihlerde başlamaktadır?	101
İslam'da kandil gecelerini kutlamak var mıdır?	105
Ölülerin ardından Kur'an okunur mu?	110
Şefaât ve tevessül ne demektir?.....	112
Gıybet ne zaman caiz olur?.....	117
KAYNAKÇA	119

ÖNSÖZ

İman... Hayattaki en büyük hakikat... Kâinat kitabındaki mânâların ve Cennetin anahtarı... Ebed için yaratılmış insanın yaşam serüveninde dosdoğru yolu gösteren şaşmaz pusula... Pusula yoksa veya bozulmuşsa, sahil-i selamete ulaşmamak en doğal netice... Cin ve beşer cinsinden şeytanlar, hararetle İslam sarayına erişilmesini engelleme çabasında... Soru fabrikasında ürettikleri hançerlerle saf zihinleri ve duru gönülleri imha peşinde...

Fıtratı bozulmamış her kişi, gerek nefsinde, gerekse kâinatta tecelli eden tevhid nakışlarını vicdani derinliklerinde hissediyor olmasına rağmen, ne yazık ki, çokları nefislerine mağlup olarak gönlündeki bu ışığa koşmak yerine, modern paradigmanın da etkisi ile ateizm, agnostisizm ve materyalizm felsefelerinin bataklığına düşmekte veya iman dairesine dâhil olsa bile, kalpteki imanına muhalif tutumlar ortaya koyabilmektedir. Bu mânâda, elinizdeki kitap herbir sorunun cevabını bilmesek de, *“her bir sorunun cevabının olduğunu bilmeye”* vesile olmak ve tahribe maruz kalmış zihin ve gönüllerin tamir ve tahkimine destek olmak amacıyla hazırlanmış bulunuyor.

Bu çalışma kapsamında, dine ilişkin telif edilen eserlerde ve dinî sorulara cevap verilen mecralarda rastlanan; ağdalı üslup kullanılması, konunun karışık ve tek yönden ele alınması, okumayı zorlaştırıcı yoğun atıfların bulunması, konuya ilişkin farklı görüşlere yer verilmemesi gibi sorunlar dikkate alınarak ve sahasında otorite olan ilim adamlarının müktesebatından istifade edilerek, çeşitli sorulara sade, anlaşılır ve analitik bir yaklaşımla cevap oluşturulmaya çalışılmıştır. Kitapta yer alan bilgilerin kaynakları “Kaynakça” Bölümünde yer almakta olup, “formel anlamda” ilahiyat tahsili almamış biri olarak, benim katkım bazı orijinal tespitlerim dışında büyük ölçüde derleme, ayıklama, sentez ve paketlemeden ibarettir denebilir.

Biraz mühendislik, biraz kamu yönetimi, biraz sosyoloji ve biraz maneviyat... Kırk yaşına gelmiş biri olarak, Yüce Nebi'nin *“Allah'ım! Bana eşyanın hakikatini göster!”* duasının ne kadar anlamlı olduğunu daha iyi idrak ediyorum. Ömrüm bilmeye veya bildiklerimi katileştirmeye çalışmakla geçti ve ümit ederim geçecek. *“Bilgi paylaştıkça çoğalır”* derler, bu da o çabalardan birini oluşturuyor. Kitabın hayırlara vesile olmasını Yüce Rabbimden diliyorum. Gayret bizden, başarı Allah'tan; hata bizden, güzellikler Rahman'dandır.

Dr. Naim Tatlıcı

Ağustos 2013/Ankara

Kur'an'ın bazı âyetlerinde Yüce Rabbimizin "Biz" ifadesini kullanmasının hikmeti nedir?

- **İslam, tevhid dinidir.** Kur'an'ı garazsız olarak inceleyen herkesin tereddütsüz biçimde tasdik edeceği üzere, Kuran'ın en önemli mesajı, Allah'tan başka hiçbir ilahın olmadığına inanılması ve yalnızca O'na kulluk edilmesi hakikatidir. Ne yazık ki, Kur'an'daki bazı âyetlerde Cenab-ı Allah için "Biz" zamirinin kullanılması, İslam'a düşmanca bakan bazı kişiler tarafından birden fazla ilâhın varlığına işaret olarak değerlendirilmekte ve İslam'ın tevhid dini olmadığı biçiminde batıl iddiada bulunulabilmektedir. Baştan başa tevhidden bahseden Kur'an'dan şu ayetleri onların nazarına sunuyoruz: *"Eğer yer ile gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak fesada uğrardı. O halde Arş'ın Rabbi olan Allah, onların vasfetmekte oldukları şeylerden beridir, münezzehtir. (Enbiya, 22)", "...Allah'tan başka ilah yoktur. Şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir. (Âl-i İmran, 62)", "(Resûlüm!) De ki: 'Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve kahhâr olan Allah'tan başka bir tanrı yoktur.' (Sad, 65)", "Sizin ilahınız tek bir ilahtır. O'ndan başka ilah yoktur. O Rahman'dır, Rahîm'dir. (Bakara, 163)", "Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Şu hâlde bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl. (Tâhâ, 14)", "Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki ona 'Şüphesiz, Benden başka hiçbir ilah yoktur, öyleyse Bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım. (Enbiya, 25)"*

- **Gerek Arapça'da, gerekse diğer dillerde, tek olan bir özne/fail için çokluk belirten zamirler kullanılabilir.** Örneğin, Türkçe'de muhatap bir kişi de olsa, bir nezâket ifadesi olarak "Sen" yerine "Siz" hitabı kullanılabilir. Arapça'da da, fiil kiplerine eklenen "nûn" harfine "azamet nûnu" da denebilir. Zira "nûn" harfi genel olarak çoğul anlam oluşturma amaçlı kullanılsa da, bazen de azamet, ululuk ve yücelik anlamını vermek üzere kullanılmaktadır. Arapça'da kullanılan bu üslup; Rabbimizin azametine, O'nun icraatının haşmetine ve önemine, söz konusu icraatlarda vasıtaların mevcut olmasına, Allah'ın söz konusu vasıtalara değer vermesine ve çoklukta tezahür eden birlik hakikatine işaret etmekte ve ifadeye tesir kazandırmaktadır.

- **Kur'an'da çok çeşitli zamir ve hitap şekilleri kullanılmaktadır.** İsmail Hakkı Bursevî Ruhu'l Beyan tefsirinde, meliklerin *"Ben (böyle) yaptım", "Biz (böyle) yaptık", "Size (şöyle) söylenildi"* ve *"Sultanınız size şunu emretti"* biçiminde dört türlü hitap tarzı

olduğunu bildirir ve melikler Meliki olan Yüce Rabbimizin bu dört farklı tarza Kur'an'da yer verdiğini belirtir:

- a) *“Tek olarak yarattığım o kimseyi Bana bırak. (Müddessir, 11)”*
“...Yalnızca Benden korkun! (Bakara, 40)”
“...Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm... (Bakara, 186)”
- b) *“Biz onu (Kur'ânı) Kadir gecesinde indirdik. (Kadr, 1)”*
“Biz şükredenlerin mükâfatını vereceğiz. (Âl-i İmran, 145)”
“Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık. (Nisa, 37)”
- c) *“Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı... (Bakara,183)”*
- d) *“Allah O'dur ki, sizi yarattı; sonra da size rızık verdi... (Rum, 40)”*
“O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı... (Bakara 29)”

Diğer yandan, Kur'an'da farklı şahıs zamirlerine de yer verilmekte, hatta “O” ve “Biz” zamirleri birlikte kullanılabilir: *“Sizi bir tek candan yaratan O'dur. ... (Biz) Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık. (En'âm, 98)”, “Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla (kupkuru), ölü memlekete hayat veririz... (Zuhruf, 11)”, “O, gökleri gördüğünüz gibi, direksiz yarattı. Yere de sizi sarsmaması için sağlam dağlar koydu ve orada her türlü canlıyı üretilip yaydı. (Biz) Gökten de yağmur indirip orada her türden güzel ve faydalı bitki bitirdik. (Lokman, 10)”. Ayrıca, “...Hiç şüphesiz Sen tevbeleri kabul edensin ve çok merhametlisin. (Bakara, 128)”, “...Muhakkak Aziz ve Hakîm olan ancak Sensin. (Bakara, 129)” âyetlerinde olduğu gibi, bazen kullarının O'na “Sen” diye hitap edebilmesine imkân verecek örnekler varken, azamet ifadesi olarak “Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında, ‘Rabbim!’ der, ‘(Siz) beni dünyaya geri gönderin ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi işler yapayım...’ (Mü'minun, 99-100)” âyetinde olduğu gibi “Siz” zamirine de yer verilmektedir. Prof. Dr. Suat Yıldırım'ın tespitiyle, Cenab-ı Allah için, Kur'an'da “Ben”, “Biz”, “Sen”, “Siz” ve “O” zamirleri kullanılmasına rağmen, herhangi bir büyüklük anlamı olmayan “Onlar” zamirinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Bu da Kur'an'daki “Biz” ve “Siz” zamirlerinin azamet ifadesi olarak yer aldığına işaret etmekte, konunun akışına göre ilahî hitap tarzının da değiştiğini ve tevhid hakikatı içerisinde, ilahi mesajın hale en uygun ve en*

beliğ biçimde iletildiğini göstermektedir. Nitekim, tevhid ve azamet hakikatı bazen bir ayette cem edilebilmektedir: *“Andolsun, **Biz** Zikir’den (Tevrat’tan) sonra Zebur’da da, ‘Şüphesiz Arz’a salih **kullarım** varisçi olacaktır’ diye yazdık. (Enbiya, 105)”* ayetinde, *“kullarım”* ifadesi ile Cenab-ı Allah’ın birliği, *“yazdık”* ifadesi ile de azameti vurgulanmaktadır.

- **Ferde hitap edilen yerlerde “Ben” zamiri, toplumun tümünü ilgilendiren yerlerde “Biz” zamiri kullanılabilmektedir.** Hazreti Musa’nın hususi bir yakınlık istemesi ve müşahede arzusu üzerine ona, *“Muhakkak ki **Ben**, senin Rabbinim; haydi pabuçlarını çıkar! Çünkü sen, mukaddes vâdi Tuvâdasın!’ (Tâhâ, 12)”* buyrulması ve Rasûlü Ekrem Efendimiz’e (sav) *“(Ey Resûlüm!) (**Biz**) seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik. (Enbiya, 107)”* buyrulması örnek olarak verilebilir.

- **Hak Teâlâ’nın, kendisinden “Ben” diye bahsettiği âyetlerin büyük çoğunluğu, Yüce Zat’ıyla ilgili olan ve icraatında arada hiçbir vasitanın olmadığı durumlarla ilgilidir.** *“Gerçek şu ki, sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, öyleyse **Bana** ibadet ediniz. (Enbiya, 92)”, “**Ben** cinleri ve insanları ancak **Bana** kulluk etsinler diye yarattım. (Zariyat, 56)”. Ancak, “**Biz** ile hitap olunan ayetlerde ise, genellikle arada bir vasıta/sebep vardır.* Örneğin, *“Hiç şüphe yok ki o zikri (Kur’ân’ı) **Biz** indirdik, onu koruyacak olan da **Biziz**. (Hicr, 9)”* meâlindeki âyetin metninde “Biz” manasına gelen dört kelime mevcut olup, burada, hem Cenâb-ı Hakk’ın azameti vurgulanmakta, hem de konunun öneminin altı çizilmektedir. Kur’ân’ın korunmasında; Hz. Cebrail, Hz. Peygamber ve Kur’ân’a sahip çıkan müminler gibi vesilelere de işaret edilmekte ve onlara verilen kıymet gösterilmektedir.

*“Gerçekten **Biz** sana kitabı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında **Allah’ın** sana gösterdiği şekilde hüküm veresin. (Nisa, 105)”* meâlindeki âyette “Biz” zamiri, vahiyde vasitanın bulunduğu işaret ettiği gibi, *“Allah’ın sana gösterdiği”* mealindeki tekil kullanım, mânâları ilham etmekte vasitanın bulunmadığına işaret eder.

Âlûsî de, *“Doğrusu **Biz** sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece **Allah** senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru bir yola iletsin. (Fetih, 1-2)”* meâlindeki ayetlerde fetih ihsan edilmesinde “Biz”, bağışlamada ise “O” zamirinin kullanılmasını, *“fetih için vesileler bulunduğu, ama mağfiretin vasıtasız olduğuna”* işaret olduğu biçiminde incelikte açıklamaktadır.

• **Cenâb-ı Allah'ın Zat'ının nazara verildiği yerlerde tekil kullanıma, O'nun isimlerinin ve sıfatlarının nazara verildiği yerlerde çoğul kullanıma yer verilmektedir.** Cenâb-ı Allah kendisini bize güzel isimleriyle tanıtmakta ve eşya ve hadiselerde celâlî ve cemâlî tecellîlerini göstermektedir. Bir gülde “cemâl” tecelli ederken, gülün dikeninde “celâl” tecelli etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in bazı ayetlerinde Cenâb-ı Hakk'ın birden fazla isim ya da sıfatına işaret edildiğinden “Biz” ifadesi kullanılmıştır. *“Biz gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık. (Tin, 4)”* âyetinde, “ahsen-i takvîm”e mazhar olarak yaratılan insanın üzerinde Cenâb-ı Hakk'ın pek çok isminin tecellî ettiğine işaret edilmektedir.

• **Bazen “Biz” ifadesi, işin/muhatabın önem ve kıymetini gösterir ve anlamın kuvvetlendirilmesini sağlar.** *“...Biz sabredenleri, yaptıkları iyiliklerin en güzel karşılıkları ile ödüllendireceğiz. (Nahl, 96)”* âyetinde, güzel amellerin karşılığının verileceğine yönelik anlam kuvvetlendirilmektedir. *“Allah'a itaat edin, Resulüne itaat edin! Eğer yüz çevirseniz bilin ki **Elçimizin** görevi sadece açık bir tebliğden ibarettir. (Tegabun, 12)”* âyetinin tefsirinde Alûsî, “O'nun görevi” yerine “Elçimizin görevi” denmesini Hz. Peygamberi şerefliendirmek gayesiyle açıklamaktadır.

• Cenâb-ı Hakk danışmaktan/istişareden münezzeh olmasına rağmen, O'nun Hz. Adem'in yaratılması hususunda meleklerle istişare etmesini, insanlarla istişare yapmaları hususunda bir ders verme amacı olduğu yönündeki görüşlerden hareketle, “Biz” ifadesi ile insanlara tevazunun esas edinilmesi dersinin verildiği yönünde bazı yorumlar da yapılmıştır.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Kur'ân'da, Rabbimiz hakkında “Yaratanların en güzeli” gibi ifadelerin bulunmasının hikmeti nedir?

Kur'ân'ın, baştan başa tevhitte bahsediyor olması, bu tabirlerin –hâşâ- “*mevcut ilahların en güzeli*” anlamında olmadığını göstermektedir. Bu tabirler ile, Cenab-ı Hakk'ın isim, sıfat ve fiilleri açısından farklı boyutlarda yapılan kıyaslamalara işaret edilmektedir:

- **İsim/sıfatların mertebeleri boyutuyla karşılaştırma:** İsim ve sıfatlar için, sonsuz sayıda mertebeye tasavvur edilebilir. Örneğin, insanlar arasında ilim sıfatının okuryazarlıktan profesörlüğe kadar farklı seviyeleri bulunmaktadır. Kur'an'da geçen ve karşılaştırma/kıyaslama ifade eden bu gibi tabirler, Cenab-ı Hakk'ın bahsi geçen isim veya sıfatın mümkün ve tasavvur edilebilecek bütün mertebelerinin en mükemmelinde ve en güzelinde olduğunu anlatmaktadır. Kâinat, yaratılışındaki mükemmellik ile bu hakikata şahittir. “*En güzel isimler O'nundur. (Taha, 6)*” ayetinde, O'na ait bütün isimlerin “güzel” olarak vasıflandırılması da, bu anlamı teyit etmektedir. Bu anlamda, “*Sonra o su damlasını bir embriyo olarak yarattık, ardından o hücre topluluğunu da bir çiğnem et şeklinde yarattık, ardından bu bir çiğnem eti kemikler olarak yarattık, ardından da kemiklere et giydirdik, sonra onu bir başka yaratılışla inşa ettik. Yaraticıların (Yaratanların) en güzeli olan Allah, ne yücedir. (Mü'minun, 14)*” ve “*Yaratanların en güzeli olan Allah'ı bırakıp da Ba'l putuna mı tapıyorsunuz? (Sâffât, 125)*” ayetlerinde geçen “Ahsenü'l-Halikîn” tabiri, yaratıcılığın diğer sıfatlar gibi pek çok mertebeleri bulunduğu işaret etmekte olup, “*yaratıcılığın en güzel ve en son mertebesinde celâl sahibi bir Yaraticı*” anlamına gelmektedir. Nitekim, Mü'minun suresinde, önce insanın mükemmel biçimde yaratıldığına ilişkin safhalara yer verilmekte ve ayetin sonunda “*Yaraticıların en güzeli olan Allah, ne yücedir.*” buyrulurken, yaratılıştaki mükemmelliğe dikkat çekilmektedir. Ayrıca, “*O ki yarattığı her şeyi güzel yarattı... (Secde, 7)*” âyetinde de işaret buyrulduğu üzere, en güzel “yaratma”, hem eksiklik ve noksanlıktan münezzeh mükemmelliği; hem de her şeyin, herşeye lâıyk bir tarzda yaratılıyor oluşunu içermektedir. Her bir varlık kendine münasip yetenek ve teçhizat ile dünya meydanına gönderilmektedir. Örneğin, insan gözü, kendisi bizzat güzel olduğu gibi, insan vücuduna en uygun biçimde yerleştirilmesi yönüyle de güzeldir.

- **Zihinsel algımıza göre karşılaştırma:** “Ahsenü'l-Halikîn”, “Allahu Ekber”, “Hayru'l-Fasilîn (İşleri çözüme kavuşturup karara bağlayanların en hayırlısı)”, “Hayru'l-

Muhsinîn (İhsanda bulunanların en hayırlısı)”, “Erhamürrahimin (Merhametlilerin en merhametlisi)” gibi tabirler, Cenâb-ı Hakk’ın sıfât ve fiilleri ile bu sıfat ve fiillerin başka varlıklardaki küçük örnekleri arasında karşılaştırma yapıldığını göstermez. Cenâb-ı Allah’ın şefkatinin zayıf bir gölgesi hükmündeki anne şefkatinin, O’nun şefkati ile karşılaştırılması mümkün olabilir mi? Burada, insanların ve bilhassa gaflet ehlinin algı seviyesine göre bir karşılaştırma yapılmaktadır. Buna bir misal vermek gerekirse, onbaşısına itaat ve hürmet eden bir ere, esas itaat ve hürmetin daha büyük olan ordu komutanına olması gerektiği söylene, burada general ile onbaşı arasında gerçek anlamda bir kıyaslama yapılmış olmaz, büyüklüğü onbaşısında gören ve ona kayıtsız şartsız bağlanan bir ere, gerçek büyüklüğün ordu komutanında olduğunu anlatabilmek için böyle bir kıyaslamaya gidilmiş olur. Bu misalde olduğu gibi, yaratıcı ve nimet veren zannedilen zahirî sebepler, gaflete dalmış insanların nazarında, hakiki nimet veren ve hakiki yaratıcı olan Allah’a perde olur. Gaflet ehli, gözüken sebeplere yapışır, nimet ve ihsanı onlardan bilir, övgü, teşekkür ve senâlarını onlara verirler. İşte Kur’ân bu kişilere şu hakikatı hatırlatmaktadır: *“Cenab-ı Hakk daha büyüktür, daha güzel bir yaratıcıdır, daha hayırlı bir ihsan edicidir. O’na bakınız, O’na teşekkür ediniz.”* Ezanda yer verilen “Allahu Ekber” tabiri ise, yapılması gereken icraat ne kadar büyük olursa olsun, Allah’ın kudretinin daha büyük olduğunu; büyük olarak bilinen kim varsa, ondaki büyüklüğün Rabbimizin büyüklüğünün zayıf bir tecellisi olduğunu kulak veren gönüllere hatırlatır.

- **İnsana göre karşılaştırma:** Bazı ilim adamlarına göre ise, *“Halk (yaratma)”*, *“yoktan var etme”* anlamında kullanıldığı gibi, *“takdir etme, planlama, olana şekil verme”* anlamında da kullanılabilir. İkinci anlamıyla, *“yaratma”* kelimesi hem Allah, hem de insanlar için kullanılabilir. Nitekim *“...Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde birşey halkediyordun... (Maide, 110)”* âyetinde, Hz. İsa için, *“halkediyordun”* ifadesi kullanılmıştır. İnsan, eşya ve hadiseler müdahale edebilme yeteneği açısından Cenâb-ı Hakk’ın yeryüzünde tam bir halifesidir. Allah’ın *“olana şekil verme”* anlamında yaratabilen bir varlığı yaratması da nihayetsiz kudretinin delillerinden biridir. İnsan kendisine verilen ve bir ölçü birimi işlevi gören *“ene/benlik bilinci”* ile, *“Ben şu evi nasıl yaptysam, şu dünya hânesini de birisi yapmıştır.”* diyerek, kendindeki vehmi/zahiri yaratıcılıktan hareketle, *“en güzel Yaratıcının”* Rabbi olduğunu daha iyi idrak etmektedir. Buna göre âyeti; *“Allah, takdir eden ve biçim verenlerin en güzelidir.”* şeklinde anlamak da mümkündür.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Hz. Musa, Hz. İsa'nın dayısı mıdır? Değilse, neden Kur'an'da Hz. Meryem'e "Harun'un kız kardeşi" olarak hitap edilmektedir?

Hz. Musa ve Hz. Harun ile Hz. Meryem ve Hz. İsa arasında çok uzun bir süre geçmiştir. Bu anlamda, Hz. İsa'nın annesi olan Hz. Meryem ile Hz. Musa ve Hz. Harun'un kardeş olmaları mümkün değildir. Hiçbir İslam âlimi tarafından da böyle bir iddiada bulunulmamıştır. Ancak, Kur'an'da Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı dünyaya getirdikten sonra kavminin kendisini "Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi. (Meryem, 28)" diyerek kınadığına yer verilmesi ve Hz. Meryem'in "Harun'un kız kardeşi" olarak tanıtılması nasıl açıklanacaktır? Bu konuda birkaç farklı yorum olsa da, ikisinin öne çıktığını görüyoruz:

- Birinci görüşe göre, Hz. Meryem'in, Harun adlı salih ve iffetli bir kardeşi bulunmaktaydı. Bu hitap ile, böyle salih birinin kız kardeşi olan Hz. Meryem'e zina etmeyi asla yakıştıramadıklarını belirtmek istemişlerdir. Muğire b. Şube anlatıyor: "Resûlullah, beni Necran kabilesine gönderdi. Necranlılar, 'Sizler 'Ey Harun'un kız kardeşi!' âyetini okursunuz, oysa, Hz. Musa, Hz. İsa'dan çok zaman önceydi' dediler. Ben birşey demedim, gelip aynısını Resûlullah'a anlattım. Resûlullah şöyle dedi: "Onlar, çocuklarına geçmiş salih kişi ve velilerin isimlerini koyarlardı." Bu hadiste, Hz. Meryem'in kardeşine de Harun adı verildiğine işaret edilmiştir.

- İkinci görüşe göre, Hz. Meryem'in Hz. Musa'nın kardeşi olan Hz. Harun'un soyundan gelmiş olması münasebetiyle kendisine böyle hitap edilmiştir:

- "Oğlu", "kızı", "kızkardeşi" vb. ifadelerin dini metinlerde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadeler, akrabalık ve mensubiyet ifadesi olarak da kullanılabilir. Örneğin, Âdemoğulları, İsrailoğulları ve Haşimoğulları ifadeleri ile, Hz. Âdem, Hz. Yakup ve Haşim'in oğullarının kastedilmediği açıktır. Efendimizin eşi Hz. Safiyye'yi bazıları "Yahudi kızı" diyerek kızdırdıklarında o da gidip üzüntüsünü Hz. Muhammed'e (sav) açmış, bunun üzerine Efendimiz şöyle demiştir: "Bak, bir daha aynı şeyleri söyleyecek olurlarsa, sen de şu cevabı ver: 'Benim kocam Hz. Muhammed, babam Hz. Harun, amcam da Hz. Musa'dır. Bu durumda ben hepinizden daha üstünüm!'" Benzeri ifadelerin çeşitli şekillerde İncil'de kullanıldığı görülmesine rağmen, Hıristiyanların "Harun'un kızkardeşi" tabirini eleştirmeleri akıl alır değildir. Zira, Hz. İsa, Hz. Davud'un oğlu olmamasına rağmen, Matta İncili, 1. Bölüm 1. âyette Hz. İsa'dan "Davud'un oğlu" diye bahsedilmektedir. Yine İncil içerisinde Hz. Yahya'nın annesi Elizabeth de dahil

olmak üzere birçok kadın için “*Harun’un kızı (Daughter of Aaron)*” tamlaması kullanılmıştır.

▪ Luka İncili’ne göre Hz. Zekeriyâ’nın eşi Elizabeth, Levi kabilesine mensup olarak Hz. Hârûn’un soyundan gelmektedir. Bu anlamda, Elizabeth ile akraba Hz. Meryem de Hz. Harun’un soyundan gelen Levi kabilesine mensuptur. Bu durumu bilen kişilerin Hz. Meryem’e “*Harun’un kız kardeşi*” demesi doğaldır. Nitekim, Muhammed Hamidullah da, “*Harun’un kız kardeşi*” olarak tercüme edilen âyeti “*Harun’un soyundan gelen kız kardeş*” olarak anlamaktadır. Zira Arapça’da “*uht (kız kardeş)*” kelimesi, bir soyun, kavmin, inancın mensubu için kullanıldığı gibi, İngilizce’de de bir inanç grubuna tabi olan kişileri nitelemekte kullanılabilir (‘Catholic sisters’ ifadesinde olduğu gibi).

▪ Yahudi kaynaklarına göre; Amram; Hz. Harun’un, Hz. Musa’nın ve kızkardeşleri Meryem’in babasıydı. Yani Hz. Musa ile Hz. Harun’un Meryem adında ablaları vardı. Hz. Harun, İsrail’in en üst seviyedeki rahibiydi ve onun soyundan gelenler rahiplik (Kohanim) sınıfını oluşturuyordu. Hz. Musa ile Hz. Harun’un kızkardeşi Meryem’den (ismi Kur’an’da açıkça geçmese de, bazı tefsirlerde Hz. Musa’nın kız kardeşi Meryem olarak ifade edilmiştir) şu şekilde bahsedilmektedir: “*Annesi, Musa’nın ablasına ‘Onun izini takip et’ dedi. O da kimse farkına varmadan, Musa’yı gözetledi. Biz, daha önce onun, sütannelerinin sütünü emmemesini sağladık. Musa’nın ablası ‘Sizin için onun bakımını üstlenecek ve ona öğüt verip onu güzelce eğitecek bir aileyi göstereyim mi?’ dedi. Böylelikle, gözünün aydın olması, üzülmemesi ve gerçekten Allah’ın va’dinin hak olduğunu bilmesi için, onu annesine geri vermiş olduk. Ancak onların çoğu bilmezler.*” (Kasas, 11-13).

Yukarıda yer alan tefsir ve yorumlardan, “*Harun’un kız kardeşi*” tabiri ile, Hz. Harun’un gerçek kız kardeşi Meryem’e latif bir hatırlatmada da bulunularak, Hz. Meryem’in Hz. Harun’un soyuna ve inancına mensup olduğunun ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

“Allah’ın kötülükleri iyiliklere çevirmesi” ile ne kastedilmektedir?

“Ancak tövbe edip iman eden ve salih amel işleyen kimseler müstesnadır. İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Furkan, 70)” âyeti okunduğunda, *“kişinin önceden işlediği günahlar neden sevaba dönüşüyor, tövbe durumunda önceden işlenmiş kötülüklerin fazla olması avantaj mı oluyor?”* gibi bir soru akla gelebilmektedir.

Tövbe, yapılan kötü işlerden duyulan rahatsızlık sonucu vicdani bir muhasebe ile hayra yapılan U dönüşünü ve neticesinde bir daha kötülüklere dönmeme azmini ifade eder. Kişiyi doğru istikamete yönelten bir amel olması yönüyle, doğru yolun anahtarıdır, denebilir. Sonu pişmanlık ve tövbe ile biten bir günah, kibri netice veren ibadetten daha hayırlıdır. Tövbe sonrası Cenab-ı Allah’ın kötülükleri iyiliklere çevirmesi konusunda âlimlerin farklı yorumları bulunmakta olup, yapılan çeşitli yorumlara aşağıda yer verilmiştir.

- Burada, dünyada gerçekleşen bir dönüşümden bahsedilmektedir. Kötü amellerden salih amellere bir geçiş söz konusudur. Şerde kullanılan kabiliyetler, hayırda kullanılmaya başlar. Evi kundaklamakta kullanılan ateşin, fakirlere yemek pişirilmesinde kullanılması gibi... Şirk imana, zina iffete, isyan takvaya dönüşür.
- Günahlar doğrudan sevaba dönüşmez, ancak kötülükler tövbe ile silinir ve yapılan tövbeler için onlara sevap yazılır.
- Âyete göre, kulun günahları silinerek, onların yerine sevap yazılır.
- Âyette, kötülük ve iyilik zikredilmesine rağmen, aslında bunların karşılığı olan ceza ve mükâfat kastedilmektedir. Dolayısıyla kötülüklerin iyiliklere çevrilmesi, cezanın mükâfata çevrilmesi anlamında kullanılmıştır.
- Kötülüklerin iyilikle çevrilmesi ile sadece günahların affedilmesi kastedilmiştir.

Yukarıdaki yorumların her biri, bir hakikatı farklı pencerelerden ifade etmekte... Özellikle, kendimi yakın bulduğum ilk iki yorum, kişide gerçekleşen manevi dönüşümün dünya ve ahiretteki hayırlı sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Kötülüğün yok edilmesi ile sadece kötülük giderilmemekte, aynı zamanda kötülüğün yerine iyilik getirilmektedir, yani kötülükler iyiliklere çevrilmektedir. Örneğin, kalp, takva ile şirkten temizlenir temizlenmez iman ile süslenmekte; kumarı terk eden, pasif biçimde köşesine çekilmemekte, huzuru namaz saflarına kendini atmakta bulmaktadır. Diğer yandan,

mazinin günahlarına sürekli nedamet gösterilmesi, kişiyi tevazu, haşyet ve marifet yolunda uçuran bir rampa görevi görerek, kötülükleri iyiliklere dönüştürmektedir.

İblis cinlerden ise, neden secde emrine muhatap oldu? Meleklerden ise, nasıl isyan etti?

“Şeytan” sözlük anlamıyla, “*Hakk’tan uzak olan*” demektir. Azgınlıkta ve kötülükte emsalsiz olan, şerir ve inatçı anlamına gelen bir cins isimdir. İblis sözcüğünün anlamı ise, “*hayırdan son derece ümitsiz olan, Allah’ın rahmetinden umudunu kesen*” demektir. İnsan neslinin ilk ferdi Hz. Âdem’e secde etmeyen ve Allah’a isyan eden İblis, şeytan ordusunun komutanlığını yürütmektedir. “*Hani Biz meleklerle, ‘Adem’e secde edin’ demiştik de, İblis’ten başkası hemen secde etmişti. O, cinlerdendi, Rabbinin emri dışına çıktı... (Kehf, 50)*” ve “*Hani biz meleklerle, ‘Adem’e secde edin’, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu. (Bakara, 34)*” ayetlerinden görüleceği üzere, İblis secde emrine itaat etmeyerek, isyan bayrağını açmıştır. Bazı âlimler, aşağıdaki gerekçeleri de öne sürerek, İblis’in bir melek olduğunu savunmuştur:

- “*İblis hariç, (hepsi) secde ettiler.*” ifadesindeki istisnanın, muttasıl (bitişik)¹ istisna türünden olduğu, bu anlamda İblis’in de secde eden diğer varlıkların cinsinden olduğu öne sürülerek, İblis’in bir melek olduğu savunulmuştur.
- İblis’in meleklerle verilen emrin kapsamı içinde kalması, onun bir melek olduğunu göstermektedir. Eğer melek olmasaydı, Cenab-ı Hakk’ın buyruğu İblis’i kapsamaz ve onun secde etmemesi günah olmazdı.
- Bir ayette, İblis’in cinlerden olduğu belirtilmesine rağmen, bu durum İblis’in bir melek olmasına engel değildir. Bu yorumu savunanlar, meleklerden bir kabilenin cin diye adlandırılmış olduğunu; cinlere, gözle görülemedikleri için bu adın verildiği, meleklerin de görülemediğini; İblis’e, cennet bekçilerinden olması nedeniyle, cennete nisbet edilerek, “*O, cinlerdendi.*” denildiğini belirtmişlerdir.

Buna karşın, diğer âlimler, buradaki istisnanın, munkatı’ (diğeri ile ilgisi kesik) istisna olduğunu, İblis’in meleklerden değil, cinlerden olduğu görüşünü savunmuştur:

1 3 çeşit istisna cümlesi vardır:

- İstisnâ-yı muttasıl (Bitişik istisna): İstisna tutulanan, kendisinden istisna edilen grup ile aynı türden olması durumudur. “*Ahmet’in dışında tüm öğrenciler sınavda başarılı oldu.*” cümlesindeki istisnada olduğu gibi.
- İstisnâ-yı munkatı’ (Diğeri ile ilgisi kesik istisna): İstisna tutulanan, kendisinden istisna edilen gruptan farklı türden olması durumudur. “*Köpek hariç, sürü geldi.*” cümlesindeki istisnada olduğu gibi.
- İstisnâ-yı müferrağ (İçi boşaltılmış istisna): Kendisinden istisna edilen grubun cümle içinde belirtilmediği istisna türüdür. “*Çocuk tiyatrosundan başkasına gitmedim.*” veya “*Kardeşinden başkası gelmedi.*” cümlelerindeki istisnada olduğu gibi.

- Kehf suresi 50. âyette, İblis'in cinlerden olduğu açıkça belirtilmiştir.
- Melekler, kendilerine emredilen herşeyi yapan, isyandan münezze varlıklardır. Masum ve güvenilir elçilerdir. İblis, melek olsaydı, emre karşı gelmezdi.
- Melekler nurdan, İblis ise ateşten yaratılmıştır.
- İblis'in soyunun olması ve meleklerin soyunun olmaması, İblis'in meleklerden olmadığını göstermektedir.

Eğer muttasıl istisna ile İblis'in meleklerden olduğu kanaatine varırsak, o zaman meleklerin isyan etmeyeceği hakikati ile bu durumu nasıl bağdaştıracağız? Eğer, munkatı' istisna ile İblis'in cinlerden olduğu kanaatine varırsak, emrin meleklerle geldiğini dikkate alarak, İblis'in başka varlıklara verilen bir emirden sorumlu tutulmasını nasıl izah edeceğiz? Konuyu, Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde yer verilen değerlendirmeye açıklamak gerektiği kanaatini taşıyorum. Arapça'da kullanılan edebî sanatlardan biri de tağlib sanatıdır. Tağlib, bir şeyi öne çıkarıp (başkalarına galip sayıp) çoğul kalıbıyla anarak diğerlerini de kast etmektir. Örneğin, Kur'an'da yüze yakın âyette geçen "*Ey iman edenler*" kalıbı eril olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, zahiren "*Ey iman eden erkekler*" anlamına geliyor olmasına rağmen, tağlib sanatıyla erkeklerle birlikte kadınları da içermektedir. Bu anlamda, çoğunluk olması esas alınarak emirde melekler zikredilmiş olmasına rağmen, cin olmakla birlikte, melekler içinde bir "melek" gibi yaşayan İblis'in de secde emrine muhatap olduğu, ancak emre karşı gelerek isyan ettiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca, burada "*secde ancak Allah'a yapılır, melekler neden insana secde etmiştir?*" gibi bir soru akla gelebilir. Hz. Âdem'e secdeyi emreden Rabbimiz olduğundan, O'nun emrine uyulması şarttır. Ayrıca, Hz. Âdem'e yapılan secde "ibadet" amaçlı bir secde değildir. Bu secdede Hz. Âdem'in Kâbe gibi bir tür kible olduğu, bu secdenin meleklerin Hz. Âdem'e boyun eğmiş olmasını ifade ettiği ve bu secdenin Hz. Yakup ve oğullarının Hz. Yusuf'a secdelerinde olduğu gibi saygı ve selam secdesi olduğu yönünde görüşler mevcuttur.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Kur'an'da Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya şirk isnadı mı vardır?

“Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O'dur. O, eşini kucaklayıp sarılınca, eşi hafif bir yük yüklendi (hâmile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: 'Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen, muhakkak şükredenlerden olacağız.' diye dua ettiler. Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince kendilerine verdiği bu çocuk hakkında Allah'a ortak koşular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir. (A'raf,189-190)” Söz konusu ayetler okunduğunda, “acaba ayetin sonunda şirke düştüğü ifade edilen kişiler Hz. Âdem ve Hz. Havva mıdır? Eğer öyleyse, şirk gibi büyük bir günahı bir peygamber nasıl işleyebilir?” gibi bir soru akla gelebilmektedir. Öncelikle bu konuda çeşitli tefsirlerde yer verilen görüşleri ele almada yarar görüyorum:

- Şirk koşanlar Hz. Âdem ile Hz. Havva'dır. Ancak buradaki şirk imani boyutta bir şirk değil, “Ebrarın (iyi olanların) iyilikleri, mukarreblerin (Allah'a yakın olanların) kötülükleri gibidir.” prensibince, onların yüce makamlarına uygun olmayan davranışlar anlamındaki şirktir.
  - Şirk, çocuğa verilen Abdulharis ismi ile gerçekleşmiştir. Doğan çocukların yaşamaması sonucu, şeytanın “Abdulharis ismini ver, o zaman yaşar.” telkinine uymuşlardır. Abdulharis ismindeki “abd” kelimesi, “kul” anlamında değil, “hizmetçi” anlamında kastedilerek konmuş olsa da, ayette bu kadarı bile kınanmıştır.
  - Doğan çocuğu bazen dünya işlerinde kullanmaları nedeniyle, ayette bu kadarı bile kınanmıştır.
  - Hz. Âdem ve eşi çocuklarını sevme konusunda aşırı giderek şirke düşmüştür.
- Şirke düşenler, Hz. Âdem'in soyundan gelen müşrik kadın ve erkeklerdir. Söz konusu ayetler, şahs-ı Âdem ile konuya giriş yapmakta, sonrasında Âdemoğluna intikal ederek evlatlarının şirk halini tasvir etmektedir.
- Şirke düşenler, Hz. Âdem'in ve Havva'nın çocuklarıdır. “Çocukları” ifadesi lafız olarak mevcut olmasa da, mânâ olarak mevcuttur. Tıpkı “köye sor” cümlesinin “Köy(ün ahalisin)e sor” anlamını içermesi gibi.
- Şirke düşenler, çocuklarına Abdimenaf, Abduluzza, Abdulkusayy ve Abdullat isimlerini koyan Kureyşlilerin atası sayılan Kusayy ve eşidir.
- Âyette gerçekten vuku bulmuş bir olaydan değil, temsili bir olaydan söz

edilmekte ve bununla da müşriklerin cahilliklerine ve şirk iddialarına işaret edilmektedir. Yüce Allah sizin her birinizi bir candan yaratmış; insanlıkta erkeğe eşit bir varlık olarak eşini de yine aynı özden yaratmıştır. Kadının hamile olduğu anlaşılınca, eşler Rablerine, “*Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle (sana) şükredenlerden olacağız!*” diyerek dua ederler. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, çocukla ilgili olarak Allah’a ortaklar koşmaya kalkışır; bazen tabiatçılar gibi bu çocuğun yaratılışını tabiata, bazen müneccimler gibi yıldızlara, bazen de putperestler gibi putlara nispet ederler. Burada, şirk inancına ve putperestlerin yanlışlarına dair âyetlere bir geçiş olmak üzere, özellikle müşriklerin tutumları anlatılarak dolaylı bir üslûpla genel bir uyarıda bulunmaktadır.

Bahsi geçen ayetlerde, insanları bir erkek ve bir kadından üretilen yayan Allah olmasına rağmen, bazı insanların şükredici olmak yerine şirk tuzağına düştükleri konusunda uyarı yapıldığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de, insanoğlunun tarih boyunca sınındığı konulardan biri de evlat sevgisi olup, şirke götürebilecek boyutları olduğundan, mümin olanların bu konuda kalbî hassasiyetlerini korumaları gerekmektedir. Enfal suresi 28. âyette, “*Ve iyi biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız birer imtihan aracından başka birşey değildir...*” buyrulması bu hususu teyit etmektedir. Maalesef, insanoğlu “*parmağın işaret ettiği yere değil de, parmağa bakma*” illetine burada da yakalanmakta, ayetlerin mesajı yerine teferruatına odaklanma gibi bir hataya düşmektedir. Allah’a teslim olmuş müminlerin, zımnî şirk kokusundan uzak kalarak, kendini “çocuklarının sahibi” gibi görmekten sakınması, onlara Allah’ın emaneti ve hediyesi nazarıyla bakması gerekmektedir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Hz. Nuh'un Gemisinin Üzerinde Durduğu Dağ Cudi mi? Ağrı mı?

- Hz. Nuh, Mezopotamya civarında yaşayan insanlara tebliğ yapmak üzere gönderilmiş yüce bir peygamberdir. Ancak kavmine defalarca öğüt vermesine ve Allah'ın azabına karşı uyarmasına rağmen, birçoğu Hz. Nuh'u yalanlayarak, şirk koşmaya devam etmiştir. Bunun üzerine, Allah (CC) Hz. Nuh'u inkâr edip zulmedenlerin suda boğularak azaplandırılacağını ve iman edenlerin kurtarılacağını haber vermiştir. Hz. Nuh, gemisini inşa etmiş ve *“Andolsun, Biz Nuh'u kendi kavmine (elçi olarak) gönderdik, içlerinde elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulme devam ederlerken tufan kendilerini yakalayiverdi. (Ankebut, 14)”* âyetinde de belirtildiği üzere, isyanlarında direten bu topluluğa sel felaketi gönderilmiş ve gerçekleşen tufan sonrası, Hz. Nuh'un gemisine binmiş olanlar dışında tüm kavmi suda boğulmuştur. Tufan olayına, dünyanın farklı coğrafi bölgelerindeki birçok kültürde, destan, öykü ve efsanelerde rastlanmaktadır. Bu durum, bazı dinsizlerin iddia ettiği gibi geçmiş kavimlerdeki efsanelerin muharref Tevrat ve İncil ile Kur'an tarafından iktibas edildiğini göstermez; aksine, Hz. Âdem'den bugüne yeryüzünde hak dinin mevcut olduğunu ve ilahi kaynaklarda yer verilen büyük bir olayın geçmiş kavimlerin kaynaklarınca da teyit edildiğini gösterir.
- Tufan sonucunda sular çekilince, *“Denildi ki: 'Ey yer, suyunu yut ve ey gök, sen de tut.' Su çekildi, iş bitiriliverdi, (gemi de) Cudi üstünde durdu ve zalimler topluluğuna da: 'Uzak olsunlar' denildi. (Hud, 44)”* âyetinde belirtildiği üzere, gemi Cudi'ye oturmuştur. Tefsirlerin çoğunda, Cudi'nin Musul, Şam, Diyarbakır yakınlarında bir dağ olduğuna atıfta bulunulmakta, eskiden İbni Ömer Ceziresi denilen bölgede bulunan (Şırnak'taki) Cudi Dağı'na işaret edildiği ifade edilmektedir.
- Tevrat'ın Genesis (Yaratılış) Bölümünün 8:4 kısmında, *“Gemi yedinci ayın on yedinci günü Ararat Dağları'na oturdu.”* ifadesi yer almaktadır. Buna göre, özellikle Hıristiyanlar, *“Ararat Dağları”* ifadesini Ağrı Dağı olarak yorumlayarak, geminin Ağrı Dağı'nda olduğuna inanmaktadır.
- Geminin yeri konusunda, Şırnak'taki Cudi Dağı ile Ağrı Dağı dışında başka yerlere yönelik iddialar da bulunmaktadır: Suudi Arabistan'da bulunan Cudi Dağı ile Ağrı Dağı'nın tam güney yönünde karşısında, Doğubeyazıt-Gürbulak yolunun güneyinde, Telçeker ve Üzengili (Maşer) köylerinin yamaçlarında bulunan ve halk arasında Cudi Dağı olarak bilinen tepe örneklerinde olduğu gibi.

• Cudi Dağı, Şırnak ve Silopi ilçe merkezleri arasında yer alan 2114 metre yüksekliğinde bir dağdır. Kurak bir bölgede bulunan Cudi Dağı'nın yüksek kesimleri çok yağış aldığından, 1500-2000 metre arasında çam ve meşe ormanları vardır. Ağrı ili sınırları içinde yer alan Ağrı Dağı ise, 5137 metrelik rakımıyla, Türkiye'nin en yüksek zirvesidir. Dağın doruğunda bir örtü buzulu vardır ve Türkiye'nin en büyük buzuludur. Seyrek ağaçları dışında ormandan mahrum, bitki ve hayvan varlığı açısından fakir bir yerdir.

• Prof. Dr. Hanefi Palabıyık'a göre, Türkiye dışından birçok yabancıların, Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda olduğuna dair ısrarlı iddiaları; turistik ve sportif görünümlü de olsa gerçekleştirilen bazı tırmanışların, Ağrı Dağı'na yönelik birtakım siyasî, stratejik ve dinî emellerle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

• Gerek Cudi Dağı'nın yapısal özellikleri, gerek konuyla ilgili tarihî bilgi ve rivayetler ve gerekse bu konuda elde edilen kanıtlar, Kur'ân'da geminin 'üzerine oturduğu' bildirilen Cudi'nin, Şırnak'taki Cudi Dağı olması ihtimalini oldukça yükseltmektedir. Bu argümanlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

- Şırnak ismi, "Nuh'un şehri" anlamındaki Şehr-i Nuh'tan türemiş bir isimdir. Cudi Dağı'nın eteğinde ismi "Seksenler Köyü/Karyat Samanın" anlamına gelen Heştan köyü bulunmaktadır. Heştan köyünün Hz. Nuh tarafından kurulduğuna inanılır ve köyün "Seksenler" ismi Hz. Nuh'un Gemisi'nde bulunduğu kabul edilen 80 kişiyi telmihen kullanılmaktadır.
- Hz. Nuh Peygamber, Ağrı yöresinde değil, Irak-Suriye bölgesinde tebliğ ve irşat görevini sürdürmüş olup, bu da tufanın Mezopotamya ovasında gerçekleştiğine yönelik bir karine durumundadır.
- Ağrı Dağı çok sarp ve yaşamaya elverişli olmayan yapıya sahipken; Cudi Dağı'nda barınacak birçok mağara mevcut olup, tepesi geminin oturmasına uygun bir yüzeye sahiptir, ayrıca insanların barınması ve beslenmesi için imkânlar bulunmaktadır. Cudi Dağı'nın tarıma ve hayvancılığa elverişli olması, Hz. Nuh'un "*Ya Rabbi, beni bereketli topraklara indir!*" duası ile örtüşmektedir. Bazıları da Cudi kelimesinin "cömertlik" anlamındaki "cûd" kelimesinden türediğini belirtmektedir.
- Milattan önceki döneme ait kaynaklarda, Cudi Dağı'nın geminin indiği dağ

olduğuna yönelik birçok delil bulunmaktadır. Bu konuda, Hıristiyanlık eksenli “Bible and Spade” dergisinde Bill Crouse ve Gordon Franz tarafından yazılan bir makalede dahi, geminin Ağrı Dağı’na oturduğu inancına ciddi eleştiriler getirilmiş ve pagan, Yahudi, Hıristiyan ve İslami onlarca kaynağa referansta bulunularak, geminin Cudi Dağı’nda olduğu geleneğinin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Tevrat’ın Yaratılış Bölümünün 8:4 bölümünde, geminin “Ararat Dağı”na değil, “Ararat Dağları”na oturduğundan bahsedilmektedir. Tevrat’ın başka pasajlarında, Ararat kelimesi, krallık veya ülke adı olarak da yer almaktadır. Arkeolojik araştırmaların sonucunda, Ararat’ın, tarihte Urartu olarak bilinen topluluk ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Asur dilinde aslı “Uruatri” olan “Urartu (rrt)” kelimesi, İbranice Kitab-ı Mukaddes’te “Ararat” şeklini almıştır. Uruatri kelimesi “dağlık bölge, yüksek memleket” demektir. Bu anlamda, Şırnak ve çevresinin Urartu uygarlığının sınırları içerisinde kaldığı, Ararat Dağları’nın Cudi Dağı’nı da içine aldığı, dolayısıyla, “Ararat Dağları” ile “Cudi Dağı”nın birbirinden farklı olarak algılanması gerekmediğini değerlendiren araştırmacılar da bulunmaktadır.

- Şırnak’taki Cudi Dağı’na ilişkin uzmanlarca yapılan tespitler ve bilginlerce yapılan değerlendirmeler, geminin söz konusu dağda olduğunu işaret ediyor olmakla birlikte, Kur’an’da geminin “Cudi Dağı”na değil, “Cudi”ye oturduğunun ifade edildiği dikkate alınarak, mutlak anlamda geminin Şırnak’taki Cudi Dağı’na oturmuş olduğunu anlama zorunluluğu da bulunmamaktadır. Zira, “Cudi”, “yüksekçe yer/tepe” gibi anlamlara da gelmekte olup, Elmalılı Tefsiri’nde Cudi’nin her dağa söylenilebilen bir cins isim olduğuna dikkat çekilmektedir. Diğer yandan, Ararat kelimesinin kökeni sayılan kelimelerden biri olan “Har” kelimesi de, İbranice’de “tepe, dağ” gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamda, hem Cudi, hem de Ararat ile, Hz. Nuh’un gemisinin yüksek bir yere oturduğunu anlama imkânı da bulunmaktadır.

- Muharref Tevrat’a göre, tufan tüm dünyayı kapsayacak biçimde gerçekleşmiştir. Bu hususta, Kur’an’da açık bir ifade bulunmamaktadır. Suların en yüksek dağları aşmasından dolayı yeryüzünün her tarafını kapladığı görüşünde bulunan âlimler varsa da, ağırlıklı ve genel kabul gören görüş, tufanın sadece Hz. Nuh’un kavminin yaşadığı bölgeyi kaplamış olmasıdır. Lût, Âd ve Semud gibi kavimlere gelen musibetler de, sadece o kavimlerin yaşadığı bölgelerde görülmüştür. Dolayısıyla, tufanın, Nuh kavminin yaşadığı tahmin edilen Lût Gölü çevresi ile Mezopotamya arasındaki bölgeyi içine alacak tarzda meydana gelmiş olması muhtemel gözükmektedir. Kitab-ı Mukaddes

yorumcuları, Hz. Nuh'un yeryüzündeki tüm hayvan türlerini gemiye aldığına ve hayvan neslinin Hz. Nuh sayesinde yok olmaktan kurtulduğuna inanırken, Kuran'da, yeryüzündeki tüm hayvan türlerinin gemiye alındığına dair bir açıklama bulunmamaktadır. Gemiye alınan hayvanların, Nuh kavminin bulunduğu bölgede yaşayan evcil hayvanlar olması muhtemel gözüküyor.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

İnsan vücudunda 360 eklem olduğunu belirten hadisi nasıl anlamak gerekir?

Peygamber Efendimiz bir hadislerinde, “Gerçek şu ki, her insanın vücudunda 360 eklem bulunmaktadır. Kim bu eklem sayısı kadar Allahü ekber, Elhamdülillah, Lâ ilâhe illallah der, Allah’tan bağışlanma diler, insanların yolu üzerinden taş, diken veya kemik gibi şeyleri kaldırır, iyiliği emreder veya kötülükten sakındırırsa, o günü kendisini cehennemden uzaklaştırmış olarak geçirir.” buyurmaktadır. Bu konuda benzer mahiyette, “Her birinizin her bir eklemi için bir sadaka gerekir. Binaenaleyh her tesbih sadakadır, her hamd sadakadır, her tehlil sadakadır, her tekbir sadakadır. İyiliği tavsiye etmek sadakadır, kötülükten sakındırmak sadakadır. Kulun kuşluk vakti kılacağı iki rek’at namaz bütün bunları karşılar.” ve “İnsanların her bir eklemi için her gün bir sadaka gerekir. İki kişi arasında adâletle hükmetmen sadakadır. Bineğine binmek isteyene yardım ederek bindirmen yahut yükünü bineğine yüklemen sadakadır. Güzel söz sadakadır. Namaz için mescide giderken attığın her adım bir sadakadır. Gelip geçene eziyet veren şeyleri yoldan gidermen de sadakadır.” gibi hadisleri de görüyoruz.

Acaba insan vücudunda 360 eklem olduğunun belirtilmesi, eklem sayısının çokluğunu vurgulayan “çokluktan kinaye” bir ifade midir? Bu sayının belirtilmesinde nasıl bir hikmet vardır? Bu konuyu birkaç açıdan ele alabiliriz:

- Bilindiği üzere; iki ayrı kemik parçasının oluşturduğu boşluklara eklem denmektedir. Eklemlerin tıbbi sınıflandırılması şöyledir:
  - Oynar eklemler (Diz, dirsek, omuz, kalça, el ve ayak bileği gibi)
  - Az oynar veya oynamaz eklemler (Sırt kemikleri, el ve ayak tarak kemikleri gibi)
    - Aralarında mezenşim dokusu olanlar
    - Aralarında kıkırdak dokusu olanlar
    - Aralarında kemik dokusu olanlar

Konuya ilişkin birçok kaynakta, bu tasnif de dikkate alınarak insan vücudunda 360 eklem olduğuna yer verilmekte; hatta bazı kaynaklarda 360 eklem yerlerinin tek tek sıralandığı görülmektedir. Bu çerçevede, Peygamber Efendimizin insan vücudundaki eklemlerin sayısını 360 olarak belirtmesi, bazı araştırmacılarca mucize olarak değerlendirilmektedir.

- Eklem sayısına ilişkin olarak bazı kaynaklarda ise, 230, 143, 68, 230’dan fazla gibi farklı rakamlara da yer verildiği görülmektedir.

- Bazı görüşlere göre ise, eklem sayısının tam olarak belirlenmesi mümkün değildir. Zira, bir fetüsün 300 civarında kemiği varken, bunların bir kısmı doğumla birlikte kaynamaya başlar ve yetişkin bir insanda ortalama kemik sayısı 206 olarak ortaya çıkar. Kemik sayısı ile birlikte, eklem sayısı da değişikliğe uğrar. İkinci olarak, eklem nasıl tanımlanacağı problemlidir. Örneğin kafatasında, köşelerinden birbirine kaynamış kemiksi plakalar bulunmaktadır, bunlar tek bir yapı olarak mı kabul edilmeli, yoksa plakaların diğer plakalarla kesiştiği yerler birer eklem olarak mı değerlendirilmelidir?
- Hadisteki rakamın bir mucize olarak görülmesine ve değerlendirilmesine tahammül edemeyen çevreler, bu konu ile ilgili çeşitli itirazlar öne sürmektedir. Eklem sayısı konusunda 360 rakamının yanlış olduğu, 360 dışında başka sayılardan da bahsedilebildiği; bazı Eski Çin ve Budist kaynaklarında eklem sayısının 360 olduğuna yer verildiği, bu bilginin oradan alınmış olabileceği; her insanda 360 eklem olduğu bilgisinin doğru olmadığı, eklem sayısının doğumdan sonra bir süre arttığı, sonra azalmaya başladığı; 360 sayısının doğru olması halinde de, bu sayı otopsi ile rahatça tespit edilebileceğinden, yine mucize olarak görülemeyeceği gibi iddialar ortaya atılmaktadır.

Peygamber Efendimizin 360 ifadesinin mucize olabilme ihtimalinden bu derece rahatsız olmak nasıl izah edilir? Bu durum, Ziya Paşa'nın "*Erbab-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar, Rencide olur, dâde-i huffaş ziyâdan.*" beyitini hatıra getiriyor. Efendimizin ümmi olduğu ve her anını yüce bir vazife ekseninde yaşadığı göz önüne alındığında, otopsi çalışmaları ile uğraşmış olabileceği iddialarının akıldan uzak olduğu açıktır. Kaldı ki, bu konuda hiçbir rivayet de mevcut değildir. 360 ifadesini mucize olarak değerlendiren Dr. Arslan Mayda; başta insan kafasındaki oynamaz eklemler, kuyruk sokumu kemiği eklemleri, göğüs kemiğindeki bazı eklemler, kafatasının merkezinde yer alan sfenoid adı verilen 10 kemiğin eklemleri olmak üzere, insan vücudundaki birçok eklem ya kadavra halinde ya da hem kadavra, hem de iskelet halinde sayılması zor eklemler olduğunu, Peygamber Efendimiz'in bunu saymış olmasının mümkün olamayacağını belirtmektedir.

Eski Çin ve Budist kaynaklarında eklem sayısının 360 olarak yer alabildiği iddiasına gelince; Plinio Prioreshi, "*A History of Medicine: Primitive and Ancient Medicine*" adlı kitabında, Tung Chung-su'nun (MÖ 179-104), mikroalem insan ile makroalem kâinat arasında paralellik kurduğuna ve 360 eklemi göksel konumları işaretleyen 360'ye benzettiğine yer vermektedir. Bu bilgi sahipsizse, 360 sayısı kadim tıp geleneği içerisinde yer alan bir bilgi olarak, Peygamber

Efendimiz tarafından işitilerek dile getirilmiş veya işitilmeksizin mucizevî olarak yine kadim tıp verileriyle uyumlu olacak biçimde ifade edilmiş olabilir. Bunda da garipsenecek bir durum yoktur.

Her insanda 360 eklem olduğu bilgisinin doğru olmadığı, eklem sayısının doğumdan sonra bir süre arttığı, sonra azalmaya başladığı; eklem sayısının kişiden kişiye değişebildiği iddiasına gelince, bilim, saptamalarını belirlediği standartlar içerisinde yapar. Bazı insanlarda 3. el veya 11. parmağa rastlanması, *“insanların 2 el ve 10 parmağa sahip olması”* gerçeğini değiştirmez. Bahsi geçen itiraz da, bu anlamda bir hamakati ifade etmektedir.

- En önemli sorun, pozitivist ve modernist bilim yaklaşımının tüm insanların zihnini hegemonyası altına almış olmasında görülmektedir. Bazı Müslümanlar, bilimsel verilerden onay alarak İslam’ın doğruluğuna destek oluşturmaya çalışırken, bazı İslam aleyhtarları da yine bilimsel verilerden hareketle İslam ile bilimin çatıştığı, dolayısıyla İslam’ın hak din olmadığı yönündeki hezeyanlarına gerekçe aramaktadır. Ne yazık ki, tartışılmaz doğrulardan müteşekkil olduğuna ve nihai doğruları/yanlışıları belirttiğine *“iman edilen”* bir bilim anlayışı sorunun temelini oluşturmaktadır. Bilim, belirli sayılılar, hipotezler vb. süreçlerle işleyen ve her zaman yanlışlanabilme olasılığı olan bir doğru kabulünü ifade etmektedir. Nitekim, İslam’a iman etmiş bir mümini eklem sayısının 400 olarak tespit edilmiş olması olumsuz etkilemeyeceği gibi, tam 360 çıkmış olması da bir dinsizin hemen İslam’a girmesini netice vermeyecektir.

Eklem sayısına yer verilen hadislere bakıldığında, bu hadislerde esas itibariyle eklem sayısını tespitten ziyade, “ham insan”ın “kamil insan”a dönüşmesini sağlayacak salih amellere yönlendirmenin yer aldığı görülmektedir: ***“Sübhanallah, Allahü ekber, Elhamdülillah, Lâ ilâhe illallah denmesi”, “Allah’tan bağışlanma dilenmesi”, “İnsanların yolu üzerinden taş, diken veya kemik gibi eziyet veren şeylerin kaldırılması”, “Güzel söz söylenmesi”, “İnsanlara iyiliğin emredilmesi ve insanların kötülükten sakındırılması”, “Kuşluk vakti iki rekat namaz kılınması”, “İki kişi arasında adaletle hükmedilmesi”, “İnsanlara yardımcı olunması”, “Namaz için mescide gidilmesi”... Peygamber feraseti içinde teşbihle örülü hadisnin amacını ve mesajını göz ardı edip, 360 sayısına itiraz yolunu seçmenin, şeytanî bir tuzak olduğunda şüphe yoktur.*** Maddi eklemler, vücudumuzun kemiklerini birbirine bağlayarak bedenimizin bütünlüğünü temin ederken, hadislerde teşvik edilen güzel

davranışlar da adeta manevi birer eklem olarak ruhumuzun ve toplumumuzun bütünlüğüne yönelik işlev görmektedir.

Netice itibarıyla,

- 360 sayısı, eklemelerin çokluğunu ifade eden, “*çokluktan kinâye*” bir ifade olabilir.
- Prof. Dr. Hayrettin Karaman’ın yaklaşımı ile, İslam âlimlerine göre, Allah Resulü’nün dine ait söz, fiil ve tavırları bağlayıcıyken, müspet ilimlerin, teknik ve teknolojinin sahasına giren dünyevi konulara ilişkin söz, fiil ve tavırları bağlayıcı değildir. O’nun bu konulardaki sözleri şahsî görüş, zan ve tecrübesine dayanmaktadır. Bu mânâda, Efendimiz o dönemde mevcut anatomik bilgi çerçevesinde böyle bir değerlendirmeye gitmiş olabilir.
- Yukarıda yer verildiği üzere, gerçekten gaybî bir mucize ifadesi de olabilir.

Her üç değerlendirmenin de imkân dâhilinde olduğunu düşünüyorum. Hadisler turnusol görevi görüyor: Bir yanda, insanlar Cennet’e gitsinler diye gayret gösteren kutlu bir Elçi, diğer yanda, o sözleri anlamak ve yaşamak yerine, yaşamını O’nun sözlerini yalanlama istikametinde harcayanlar... Ne kadar hüznün verici değil mi?

Hz. Havva, Hz. Âdem'in eĝe (kaburga) kemiğinden mi yaratılmıştır?

“O sizi tek bir nefisten yarattı ve eşini de ondan var etti... (Zümer/6)”, “Ey insanlar, sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkek ve kadın türetip-yayan Rabbinizden korkup sakının. (Nisa/1)”. Söz konusu ayetlerde geçen nefisten mânâ nedir? Nefis, “can, ruh, zihin, hayat, canlı varlık, yaşayan yaratık, insan, şahıs, fert, cevher, tabiat, temayül, arzu etmek, şehvet, istek, kişisel hüviyet, zat” gibi çok farklı anlamları içeren bir kavramdır. Tefsirler, buradaki nefsin Hz. Âdem ile ilintili olduğunda ittifak etmektedir. Ancak, nefis Hz. Âdem'in şahsını mı, yoksa O'nun da yaratıldığı özü, cevheri mi işaret etmektedir?

Bu konuda temel olarak iki görüş bulunmaktadır. Birincisine göre, Allah Hz. Âdem'i yaratınca, O'nu bir süre uyutmuş, sonra O'nun sol kaburgalarının birinden Hz. Havva'yı yaratmıştır. Hz. Âdem uyandığında, Hz. Havva'yı görüp, ona meyletmiştir. İkinci görüşe göre ise, buradaki mânâ Hz. Âdem'in eşinin de insan cinsinden yaratıldığını ifade etmektedir.

Bazı tefsirlere göre, Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratıldığını belirten bilgiler İsrailiyât kaynaklı iken, bazı tefsirler, bu görüşe şiddetle itiraz ederler. Mevdudi, Nisa suresi 1. ayeti tefsir ederken; müfessirlerin genellikle Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını söylediklerini, Kitab-ı Mukaddes'te de aynı olaydan bahsedildiğini, Talmud'ta bundan başka Hz. Âdem'in onüçüncü kaburga kemiğinden yaratıldığını belirtildiğini, Kur'an'ın bu konuda sükût ettiğini, bunu destekler nitelikteki hadislerin de anlaşılardan farklı bir anlama delalet ettiğini belirtir.

Konuyu şu şekilde değerlendirebiliriz: Arapça'da “minhâ” ibaresindeki “min” harfi cinse işaret etmektedir. Kur'ân'ın çeşitli sûrelerinde yer alan benzer tabirler “sizin cinsinizden” manâsında kullanılmıştır: “Size kendi nefsinizden kendisiyle huzura kavuşabileceğiniz eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet koyması O'nun delillerindedir. (Rûm/21)”, “Allah, sizin için kendi nefislerinizden eşler yaratmış ve kendi eşlerinizden size oğullar ve torunlar vermiş, sizi temiz azıklarla donatmıştır. (Nahl/72)”, “Size, kendi nefsinizden, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, mü'minlere karşı müşfik, merhametli bir peygamber gelmiştir. (Tevbe/128)” Diğer yandan, Arapça'da kelimeler müzekker (eril) ve müennes (dişil) olarak belirlenmiştir. Dişiyeye yönelik zamirler “hâ” şeklinde, erkeğe yönelik zamirler “hû” şeklindedir. Söz konusu ayetlerde geçen “minhâ” ifadesi “ondan” anlamına gelmektedir. Burada “o” ile kastedilen nefistir.

Zira nefis, dişil bir kelimedir, yani “o nefisten” denmektedir. Nefis; yukarıda belirtildiği üzere, öz/cevher gibi anlamlara gelmektedir. Bu mânâda, Cenâb-ı Hak, Hz. Havva’yı, Hz. Âdem ile aynı mahiyetten, aynı özden, aynı cevherden yaratmıştır. Söz konusu âyetin “*Ey insanlar*” hitabı ile başlaması da, kadın ile erkek arasındaki söz konusu ortak insanî niteliğe işaret etmektedir. Erkek ve kadın, ikisi de aynı kökten, aynı cinsten, aynı özdendir; biri öbürünün tamamlayıcısı, eşidir. Allah erkeğin eşini de onun cinsinden kılmıştır ki, huzur ve sükûn ortaya çıksın.

Peygamberimizin kadınların kaburga kemiğinden yaratılmış olduğundan bahseden çeşitli hadisleri bulunmaktadır. Ancak bu hadisleri mütevâtir olan Kur’an ayetleri ışığında anlamak icap eder. Bu hadislerden birinde, “*Kadınlara iyilikle muâmele edin, zîrâ kadın, kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı üst tarafıdır. Onu düzeltmeye çalışırsan kırılır, kendi hâline terk edersen devamlı eğri kalır. O hâlde kadınlara karşı iyi davranın. (Buhârî, Enbiyâ, 1)*” buyrulmaktadır. Bu anlamda, bazı alimler tarafından bu tür hadisler, kadınların hassas, nazik ve kırılabilir varlıklar olduğunu belirten, kadınlara iyi muameleyi tavsiye eden, evde izlenmesi gereken siyaseti belirten bir teşbih, mecazî nitelikte sözler olarak değerlendirilmiştir. Tıpkı, Efendimizin “*Deve ağullarında namaz kılmayın, çünkü onlar şeytandandır...*” demesinde veya Veda haccı sırasında, Enceşe’nin güzel sesi ile develeri iyice hızlandırması ve hanımların tedirgin olması üzerine “*Enceşe, aman kristalleri kırma! Dikkatli taşı!*” demesinde olduğu gibi... Ayrıca, “*kaburga kemiği*” olarak tercüme edilen “الضلع” kelimesinin Arapça ve İbranice orijinalinin “*fitrat, mizaç, bünye*” anlamlarına da geldiğini savunan ve bunun erkekle kadının aynı özden yaratıldığını ifade ettiğini belirten bilginler de vardır. Söz konusu kelimenin, “*yan taraf*” olarak da tercüme edilebileceği, bu durumda aynı varlığın bir yarısını erkeğin, bir yarısını da kadının oluşturduğu da belirtilen anlamlar arasındadır. Hadislerdeki ifadeler, hem ayetteki “*nefis*” ile uyumlu anlamları içermekte, hem de kaburga kemiği anlamıyla, mecazî nitelikte kadınların nazik ve nazenin fitratlarını açığa vurmaktadır. Bununla birlikte, “*kaburga kemiği*”, biyolojik anlamıyla da algılsa, “*esasen Hazreti Âdem’in herhangi bir tarafından Hazreti Havva’nın alınmasında hiçbir beis yoktur.*” Bu da, yine Hz. Havva’nın Hz. Âdem ile aynı ontolojik kökenden geldiğini ifade etmektedir. Konuya Senai Demirci’nin edebî satırlarıyla son verelim:

“*Bir rivayette Hazreti Havva’nın Hazreti Adem’in eğe kemiğinden yaratıldığı haber verilir.*”

Eğe kemiği, erkeğin göğüs kafesinde yer alır; akciğeri çevreler, kalbi darbelerden korur. Bu konumuyla eğe kemiği, ne kadar da kadına benzer...

Kadın da tıpkı eğe kemikleri gibi erkeğine nefes alacak bir yuva sunar, onun hayatına genişlik, göğsüne ferahlık kazandırır.

Eğe kemikleri akciğeri çevreleyerek kalbe giden hayat yollarını açık tuttuğu gibi, doğrudan kalbi de korur. Bir kadının aşkı erkeğinin kalbine bu dünyada hayat suyu taşır, onu sancılı sevmelerden uzak tutar. Öyle ki, eğe kemiği kırılmadıkça kalbe zarar gelmez. Kadın da erkeğinin kalbini kırmamak adına kırılmayı, ezilmeyi göze alır.

Eğe kemiğinin yapısı da kadına benzer. Güçlü fakat ince ve narindir. Kadın da sabırlıdır, acıya, ayrılığa ve vefasızlığa sabreder. Bununla birlikte, kolayca kırılıverecekmiş gibi inceciktir, tatlı bir kavisle erkeği saran zarif bir biçimi vardır. Eğe kemiği erkeğin yan tarafında yer alır. Kadın da varlığını ve koruduğunu hissettirmeden sessizce ve gizlice yanında durur erkeğinin."

Hz. Azrail aynı anda eceli gelen o kadar kişinin canını nasıl alıyor?

Cenâb-ı Hakk, yarattığı varlıklar üzerinde ve fiillerinde tam tasarrufa sahip olup, ortaktan, yardımcıdan münezzehtir. İhlâs suresinde de geçtiği üzere, O Samed'dir, yani herşey O'na muhtaç, fakat O hiçbir şeye muhtaç değildir. İbrahim Hakkı Hazretleri bu hakikati ne güzel ifade eder:

*“Bulunmaz Rabbimin zıddı ve niddi (dengi), misli âlemde,
Ve suretten münezzehtir, mukaddestir Teâlallah.
Şerîki (ortağı) yok, berîdir doğmadan doğurmadan ancak,
Ehaddir (Tektir), küfvü (dengi) yok, "İhlâs" içinde zikreder Allah....”*

Melek kelimesi, *“haberci, elçi, güç ve kuvvet”* gibi anlamlara gelmektedir. Bazılarının vehmettiği gibi, melekler Rabbimize icraatında yardımcı olan varlıklar değildir. Cenâb-ı Hakk'ın melekleri yaratmasının çeşitli hikmetleri vardır. Öncelikle, melekler, insandaki ruh gibi, cansızlar âleminde bir bakıma ruhun vazifesini görmektedir. En küçük atomlardan en büyük sistemlere kadar canlı-cansız her şeye vekil kılınmış melekler mevcut olup, bu melekler, Cenâb-ı Hakk'ın icraat ve tasarrufuna nezâret etmekte ve varlıkların tesbih ve takdislerini Allah'a takdim etmektedir. İkinci olarak, nurdan yaratılmış melekler, insanlar ve cinlerden farklı bir biçimde Allah'a kulluk yapmakta ve ilahi isimleri aksettirmektedir. Üçüncü olarak, melekler, Allah'ın (CC) izzet ve azametini gösteren perdelerdir. Nasıl ki, bir belediye başkanı bir zabıta gibi pazarda ceza kesmez, bir emniyet müdürü bir trafik polisi gibi yolda kontrol yapmaz, aynen bunun gibi, Allah'ın izzet ve azametinin bir gereği olarak, sebepler ilahi icraatlarda perde olarak yer almaktadır. Ayrıca ilk bakışta çirkin gibi gözükken birçok hikmetli hadisede, Cenab-ı Allah'ın (CC) bu hadiseler ile Zatı arasına bazı sebepleri perde olarak koyması, yine Yüce Rabbimizin merhametinin tecellisidir. Aradaki sebepler vasıtasıyla, haksız biçimde yapılabilecek şikâyetlerin Rabbimize yönelmesi engellenmiş olmaktadır. Bu durumu aydınlatıcı bir rivayette bu husus şu şekilde ifade edilmektedir: Hz. Azrâil (AS) Cenâb-ı Hakk'a demiş ki: *“Ruhların kabzedilmesi vazifesinde Senin kulların benden yakınacak ve bana küsecekler.”* Cenâb-ı Hak hikmet lisanıyla ona şöyle cevap vermiş: *“Yakınmaların onlara yönelik olması ve sana küsmemeleri için seninle kullarının arasında musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım.”* Ölüm gibi zahiren dehşetli bir olayda, Azrail bir perde olduğu gibi, hastalık ve musibetler de Azrail ile ölüm arasında bir perde olmaktadır. Çok üzücü bir vefat sonrası şok yaşayan bir kişi, tüm kızgınlığını

ölüme sebep olan musibete yöneltmekte, ölümü yaratan Allah'a haksız biçimde itiraz etmekten uzak kalarak, isyan tuzağına düşmemektedir.

Diğer yandan, bırakın korku ve endişeyi, insanların Hz. Azrail'e sevgi ve yakınlık duyması gerekiyor. Zira, çok kıymetli bir malınızın sevdiğiniz birine ulaştırılmasında güvenilir bir kargo şirketinin önemi yadsınamaz. İnsanın da hayattaki en kıymetli serveti canıdır. Teşbihte hata olmasın, insanın Allah'a ulaşacak olan ruhunu, zayi etmesi mümkün olmayan, ulaştıracağından emin olduğu bir meleğe teslim etmesi, insanı korkutmak şöyle dursun, ona huzur ve itminan verecektir. Kirâmen Kâtibin söz ve fiillerimizi koruma altına aldığı gibi, Azrail (AS) de ruhumuzu baki hayata taşımak için koruma altına almaktadır.

Ölüm konusunda Kur'an'da çeşitli ayetler bulunmaktadır. *“De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz. (Secde, 11)”* *“O, kulları üzerinde hükümranlığını sürdürür ve üzerinize hareketlerinizi kaydeden koruyucular gönderir. Sonunda birinize ölüm geldiği vakit, gönderdiğimiz ve görevlerinde kusur yapmayan melekler canını alırlar.(En'am, 61)”* *“Allah alır o canları öldükleri zaman; ölmeyenleri de uyuduklarında. Sonra haklarında ölüm kararı verdiklerini alıkoyma, diğerlerini belirlenmiş bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için deliller vardır. (Zümer, 42)”* Belirtilen ayetler çerçevesinde, canları Allah mı alıyor, ölüm meleği mi² alıyor, yoksa ölüm meleği dışında melekler mi alıyor? Sadece Azrail alıyorsa, binlerce insanın canını aynı anda nasıl alıyor? Aynı anda ölen salih bir mümin ile zalim bir kâfire nasıl farklı gözüküyor? Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu gibi soruları akla getiren, melekleri insan gibi düşünmekten kaynaklanan batıl kıyaslamadır. Melekler, tâbî bulunduğu âlem itibariyle; yaratılış ve mâhiyeti, görev ve sorumluluklarıyla tamamen farklı varlıklardır.

28. Mektup'ta, ruhların alınması hususunda üç farklı değerlendirmenin yer aldığını görüyoruz:

---

² Azrail, “Allah'ın kulu” anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde bu isim geçmemektedir. Kur'an'da, “Melekü'l Mevt (Ölüm Meleği) ibaresi geçmektedir. Ancak İslâmî literatürde ve müslümanlar arasında ölüm meleğinin Azrail adıyla anılması yaygınlık kazanmıştır.

- **Birinci görüş:** Herkesin ruhunu temessül ile bizzat Azrâil (AS) alır. Temessül; bir şeyin suret ve mahiyetinin bir mahalde yansımaları ifade eder. Varlıkların özelliklerine göre üç farklı temessülden bahsedilebilir:

Birincisi: Maddi ve yoğun nitelikteki varlıkların yansımasıdır. Yansıyan varlıklar, asıl varlığın hiçbir özelliğini taşımayan, sadece onun görünüşüne sahip, asıl varlığın dışında varlıklardır. Bu duruma şu örneği verebiliriz: Aynalarla dolu bir odaya girildiğinde, giren kişinin binlerce sureti aynalarda akseder. Ancak, canlı olan sadece odaya giren kişi olup, yansıyan görüntülerin hiçbiri “canlı” sıfatına sahip değildir.

İkincisi: Maddi, ancak nurani nitelikteki (yarı-nurani) varlıkların yansımasıdır. Yansıyan varlık, asıl varlığın aynısı olmasa da, gayrısı da değildir. Yansıyan varlıklar, asıl nurani varlığın çoğu özelliğine sahiptir. Güneş örneği, konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır: Güneş yansıdığı her şeffaf ve parlak şey üstünde, ısı ve ışığı ile temessül eder. Güneşin aynalardaki her bir yansımasında, Güneş’in ısı ve ışığı da mevcut hale gelir. Öyle ki, biz asıl Güneş’ten 150 milyon km uzakta olmamıza rağmen, Güneş’in farklı nesnelere yansımaları ile bize bizden daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncüsü: Nurani ruhların (tam nurani varlıkların) yansımasıdır. Şu yansımada, yansıyan varlık, hem hayat sahibidir, canlıdır, hem de asıl varlığın aynısıdır. Güneş, yarı nurani ve cansız bir varlık olmasına rağmen, böyle hadsiz eşyada aynı anda tecelli edebiliyor ve hususiyetleriyle birlikte oralarda aynı anda bulunabiliyorsa; elbette nurdan yaratılmış, maddeden uzak ve hakiki nurani olan Hz. Azrail gibi bir meleğin aynı anda binler yerde, bütün hususiyetleriyle birlikte bulunabileceğini kabul etmek gerekir. Diğer yandan, Güneş’in aynaların özelliğine göre farklı olarak yansıdığı göz önüne alındığında, Hz. Azrail’in de ölümü gerçekleşecek kişinin manevi durumuna göre farklı şekillerde temessül etmesi gayet makuldür.

Yukarıda yer verilen temessül sırrını iyi anladığımızda, Hz. Cebrail (AS)’in Dihye ismindeki bir sahabinin suretinde Peygamberimizin huzurunda bulunuyorken, aynı anda nasıl ilahi huzurda secde halinde olabildiğini daha kolay anlayabilir; Hz. Azrail (AS)’in aynı anda binlerce insanın canını nasıl alabildiğini ve aynı anda ölen mümin ve kâfir kişilere nasıl farklı gözükebildiğini daha iyi idrak edebiliriz.

- **İkinci görüş:** Hz. Cebrâil, Mikâil, Azrâil gibi büyük melekler, kendilerine bağlı meleklerin başkanı olarak, onlara nezaret etmektedir. Güzel insanların ruhlarını

kabzedenden melekler ile, kötü insanların ruhlarını kabzedendenler birbirinden farklıdır.

- **Üçüncü görüş:** Hz. Azrâil (AS)'nin her ferde müteveccih bir yüzü ve bakar bir gözü vardır.

Maddi âlemde, bir düğmeye basılmasıyla, tüm şehrin elektriğinin aynı anda kesilebildiğini kabul ediyor ve bir vericiden yapılan televizyon yayını milyonlarca kişinin aynı anda izleyebildiğini müşahade ediyor olmamıza rağmen, nurani varlıklar olan meleklerin binlerce insanın canını bir anda almasını aklımıza sığdıramamamız garip değil mi?

Canların Cenab-ı Allah, ölüm meleği ve melekler tarafından alındığını belirten yukarıdaki ayetler arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Zira her şeyin ve her fiilin yaratıcısı Allah olduğu gibi, ölümün de gerçek anlamda yaratıcısı ve faili Allah'tır. İlgili ayette, bu hakikatin altı çizilmektedir. Tefsirlerin büyük çoğunluğunda, yukarıda yer verilen **birinci ve ikinci görüşlerin sentezi** diyebileceğimiz bir değerlendirmeye yer verilmektedir. Buna göre, ölüm konusunda ölüm meleği Azrail (AS) ile onun yardımcıları durumundaki bir kısım melekler Rabbimiz tarafından görevlendirilmiş olup, ölümün ilk safhası yardımcı melekler tarafından gerçekleştirilmekte, son safhada gırtlığa gelmiş olan ruh Hz. Azrail tarafından alınmaktadır. Bu durum, teşbihte hata olmasın, bir ameliyatın başlangıç safhasında hemşire, anestezi uzmanı vb. görevliler tarafından gerekli işlemlerin yapılmasını ve nihai olarak doktor tarafından ameliyatın gerçekleştirilmesi işlemine benzetilmektedir.

İster ruhları bizzat Hz. Azrail kabzediyor olsun, ister bu işi yardımcılara yaptırıyor bulunsun, isterse birlikte gerçekleştiriyor olsunlar (hakikatini Allah bilir); netice değişmez: Her insan yaşadığı hal üzere temessül eden bir melek karşı karşıya kalır ve son nefesini bu hal içinde verir. Eğer vefat eden, mümin ve salih bir insan ise onun ruhunu almaya gelen melek *"(Andolsun)... yumuşacık çekip alanlara (Nâziât, 2)"* ayetinde işaret edildiği üzere, huzur dolu bir atmosfer içinde o ruhu kabzeder. Ancak vefat eden, kâfir ve zalim bir insan ise, *"Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara (Nâziât, 1)"* âyetinde işaret edildiği gibi, kendi amelleri cinsinden korkunç yapılı bir melek karşılaşır. Kur'an'da kâfirlerin can verişini *"Melekler o inkâr edenlerin canlarını alırken bir görseydin, onların yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar ve: 'Tadın yakıcı azâbı!' (diyorlardı). (Enfal, 50)"* biçiminde tasvir edilirken, müminlerin son anlarındaki güzel hali *"Onlar ki*

melekler canlarını tatlılıkla alırlar: "Selâm size! Yaptığınız işlerden dolayı buyurun cennete!" derler. (Nahl, 32)" olarak tasvir edilmektedir.

Ölüm bir yok oluş ve bir bitiş değildir. Ölüm, hayat vazifesi külfetinden terhis ve dünya zindanından cennet bahçesine giriş kapısıdır. Sözü Necip Fazıl'ın tatlı ifadelerine bırakalım:

"O demde ki, perdeler kalkar, perdeler iner,

Azrail'e 'Hoş geldin' diyebilmekte hüner..."

"Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber..."

Hiç güzel olmasaydı, ölür müydü Peygamber?"

"Öleceğiz; müjdeler olsun, müjdeler olsun!"

Ölümü de öldüren Rabb'e secdeler olsun!"

Her şeyin doğrusunu O bilir.

Rızık, Allah'ın taahhüdü altında olduğu halde, açlıktan ölenleri nasıl izah ederiz?

Rızık, bir canlının yaşamını sürdürmesi için Cenab-ı Allah'ın ihsan ettiği her türlü maddi-manevi nimeti ifade etmektedir. Rızık verene Râzık denir, Rezzak ise, çok ve sürekli olarak rızık veren anlamını ifade eder. Canlıları yaratan Rabbimiz, onların yaşamını devam ettirmesine münasip rızıkları da yaratmıştır. *“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a ait olmasın... (Hud, 6)”* ve *“Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır. (Zâriyat, 58)”* ayetlerinde bu husus açıkça ifade edilmektedir. Tefsirler, *“Nice canlı var ki rızıkını sırtında taşıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O, her şeyi işitir, her şeyi bilir. (Ankebut, 60)”* âyetinin, geçim kaygısı sebebiyle Medine'ye hicret etmekten çekinen, bu hususta tereddüt yaşayan bazı Müslümanlara, diğer canlılar gibi insanların rızıkını verenin de Cenab-ı Allah olduğunun, bu hususta bir güvensizliğe kapılmanın yanlışlığına dikkat çekildiğini belirtmişlerdir.

Dünya, diğer gezegenlerden farklı olarak, insan ve diğer canlıların yaşamına imkân verecek biçimde yaratılmıştır. Isı ve ışığı ile bize hayat kaynağı olan güneş, oksijen kaynağı yemyeşil ağaçlar, berrak suları ile yaşamı şenlendiren ırmaklar, her türlü sebze, meyve ve tahıllara menşe hüviyetindeki toprak yeryüzündeki canlılara ihsan edilmiş rızıklara örnek teşkil etmektedir. 2 milyondan fazla bitki ve hayvan türüne ve onların sonsuz denebilecek sayıdaki fertlerine, onlara uygun tarzda rızık gönderen kimdir? Oksijeni insanlara, karbondioksiti bitkilere rızık yapan kimdir? Güçten, kuvvetten mahrum küçük yavrulara şefkati ile rızık gönderen kimdir? Anne karnında teşekkül eden bir bebeğe, annesini hizmetkâr yapan, güvenli bir ortamda ağzını dahi hareket ettirmeden göbeğinden besleyen; dünyaya geldikten sonra bebeğin büyümesi ve gelişmesi için gerekli yağları, proteinleri, karbohidratları ihtiva eden süt gibi halis bir gıdayı ağzını oynatma dışında bir çaba gerektirmeksizin meme musluğundan içiren kimdir? Yavruları aç bekleyen aslanı, onları doyurmak amacıyla ava gönderen ve yavrularını doyurmalarını sağlayan kimdir? En âciz ve en zayıf olan meyve kurtlarını, meyve mahzeninin içine yerleştiren kimdir? Ağaç köklerinin ayağına kadar rızık gönderen kimdir? İnsan vücuduna alınan besinlerin bir kısmını ihtiyat azığı olmak üzere çeşitli şekillerde depolayan ve açlık durumunda kullandıran kimdir? Uzun süreli açlık durumlarında, kilo kaybının öncelikle daha az önem arz eden yağ, dalak vb. organ ve dokulardan başlamasını temin eden, hayati öneme sahip beynin en son aşamaya kalmasını temin eden kimdir? Elbette, Rahmaniyeti tüm varlığı kuşatan ve rızık taahhüt

eden Allah... Bu anlamda, bir canlının “*rıziksızlıktan*” ölme imkânı bulunmamaktadır. Bu durumda, açlıktan ölenleri nasıl açıklayacağız?

Cenab-ı Hakk, Şafi’dir, hastalara şifa vermektedir, ancak şifa veriyor olması, tedavisi mevcut da olsa, bazı insanların hastalıklardan vefat etmesine engel teşkil etmemektedir. Zira bu dünya, fanilik üzere kurulmuş, Cenab-ı Hakk’ın çeşitli isimlerinin tecellilerini gösteren bir yerdir. Yüce Rabbimiz, Muhyi ismiyle hayatı verdiği gibi, Mümit ismiyle de ölümü de vermektedir. Kimisi bir hastalık vesilesiyle yaşama veda ederken, kimi de açlıkla ölüm kapısından geçerek ahirete intikal etmektedir. Annesi tarafından merhametsizce bir çöp bidonuna atılan bir bebek, yeryüzünde rızık olmadığı için ölmekte, annesinin merhametsizliği sonucu kendine hazırlanmış rızık alamamış olmasından dolayı vefat etmektedir.

Cenab-ı Hakk rızık sağlamakla birlikte, o rızka erişilmesini de bazı sebeplere bağlamıştır. Bu sebepler, kişinin kendisine de, kendisi dışındaki faktörlere de bağlı olabilir. Örneğin, rızık elde etmek için gerektiği kadar çalışmayan bir kişide sorun kendisinden kaynaklanmaktadır. Kişinin dışındaki faktörler, yukarıdaki merhametsiz anne örneğinde olduğu gibi bireysel düzeyde olabileceği gibi, toplumlar ve hatta devletler düzeyinde de olabilir. Her gün binlerce insanın bir iki dolarlık gıdayı alamamaktan vefat ettiği Afrika’nın bu duruma gelmesinde kedi- köpek bakımına yönelik her yıl milyarlarca doların sarf edildiği Batı ülkelerinin emperyalist politikaları yatmaktadır. Ne yazık ki Kara Afrika, kara bahtını büyük ölçüde, doğal kaynaklarını talan eden, sömüren ve kendine bağımlı hale getiren Batı ülkelerine borçludur. Adil bir paylaşım ile tüm insanlara yetebilecek olan rızıklar, gözünü hırsın ve açgözlülüğün bürüdüğü zalim insanlar tarafından gasp edilmekte ve Üstad Necip Fazıl’ın “*Allah’ın on pulunu bekleye dursun on kul, Bir kişiye tam dokuz, dokuz kişiye bir pul!..*” biçiminde resmettiği “*rızkın paylaşımında adaletsizlik sorunu*” ortaya çıkmaktadır.

Cennetle müjdelenebilir mi? Varsa, 10 kişi olmasının ve hepsinin erkek olmasının hikmeti nedir?

- Öncelikle belirtmek gerekir ki, “hayatları esnasında Efendimiz (sav) tarafından cennetle müjdelenenlerin sadece 10 kişi” olduğu biçimindeki yaygın kanaat doğru değildir. Bu konudaki rivayetler incelendiğinde, gerek şahıs, gerekse cemaat olarak Peygamberimizin zevceleri, çocukları ve torunları arasından ve aşere-i mübeşşere haricindeki sahabilerden cennetle müjdelenenlerin bulunduğu görülmektedir.
- Aşere-i mübeşşere (müjdelenen on kişi) olarak bilinen sahabiler şunlardır: Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Hz. Talha b. Ubeydullah, Hz. Zübeyr b. Avvam, Hz. Sa’d b. Ebi Vakkâs ve Hz. Said b. Zeyd. Söz konusu sahabilerin, İslam’ın ilk yıllarında Müslüman olmuş, Hz. Peygamber’e ve İslam davasına büyük hizmetlerde bulunmuş, hicret etmiş, Bedir savaşına katılmış, Hudeybiye’de Rasûlullah’a biat etmiş, faziletlerinde ittifak edilmiş kişiler olduğunu görüyoruz. Bu sahabiler, faziletleri ile birinci sahabe tabakasında kabul edilmiştir.
- Kur’an’ın farklı ayetlerinde bazı Müslümanlara cennet, Allah’ın rızasını kazanmış olma, üstün olma gibi güzel vasıfların vadedildiğini görüyoruz: “(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellekle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur. (Tevbe, 100)”, “Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcıyı savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vâdetmiştir. Allah’ın yaptıklarınızdan haberi vardır.(Hadid, 10)”, “Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur... (Fetih, 18)”, “Melekler şöyle demişlerdi: ‘Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.’ Ey Meryem! Rabbine gönülden boyun eğ. Secdeye kapan ve rükû edenlerle birlikte sen de rükû et. (Âl-i İmrân, 42-43)”... Kula bakan yönüyle, bahsedilen müjdeliler, “kayıtsız şartsız bir müjde” değildir. Bir başka ifadeyle, onlara “şu an içinde bulunduğunuz güzel durumu devam ettirdiğiniz sürece cennetliksiniz” denilmektedir. Nitekim, Hz. Ömer, daima Mâbud-u Bilhakk’a lâıkiyla ibâdet edememekten muzdarip

olur, ağlar, istiğfar eder ve âkıbetinin ne olacağından endişe duyardı. Bazı sahâbilerin, *“Ey Ömer, neden bu kadar endişe ediyor ve sızlanıyorsun? Sen Aşere-i Mübeşşere’den değil misin? Sen, Cennet ile müjdelenmedin mi?”* demelerine, Hz. Ömer şu cevabı veriyordu: *“Evet, ben Aşere-i Mübeşşere’denim. Fakat Cenâb-ı Hakk’ın vaadi şarta bağlıdır. Söyleyiniz bana, Ömer şimdi namaz ve ibâdetini terk etse, Allah O’nu Cennet’ine koyar mı?”*

- Âyet ve hadislerin diliyle aşere-i mübeşşere haricinde cennetle müjdelenen birçok kimse varken, neden özellikle bu on kişinin adı öne çıkmıştır? Mustafa İslamoğlu, bu konuda ilginç bir yorum yapmaktadır. Ona göre, İslam ümmetinde ilk ihtilaf, Resulullah’ın vefatıyla boşalan yere kimin geleceği konusunda ortaya çıkmıştı. Şia bu konuda vasiyeti ölçü alırken, Ehl-i Sünnet efdaliyeti ölçü almış ve delil olarak sahabenin icmasını göstermişti. İhtilafların önü alınamamış ve insanlar fırkalara ayrılmaya başlamıştı. Şia, Hz. Ali ile savaşanları tekfir ederken, Hariciler Cemel ve Siffin’de savaşan tüm tarafları sahabe de olsa tekfir ediyordu. Halife seçimi günü işi aceleye getirmekle suçlanan Hz. Ömer, Hz. Osman’ı halife olarak atayan şûrâda öncü rol oynadığı için sonraki tefrikadan sorumlu tutulan Abdurrahman bin Avf, Cemel’de Hz. Ali’ye karşı savaşan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr, bütün bu olaylar sırasında hiçbir tarafa karışmayıp sorumluluktan kaçmakla suçlanan Sa’d bin Ebî Vakkas ve Sa’d bin Zeyd gibi sahabenin seçkin isimleri tartışmaların odak noktasını teşkil ediyordu. İslamoğlu, Peygamberimiz birçok sahabiye cennetle müjdelemesine rağmen, aşere-i mübeşşerenin bazı fırkaların dilinden kurtarılmak istenmesi sonucu bazı hadislere de dayanmak suretiyle meşhur hale geldiğini vurgulamıştır.

- Diğer yandan, cennetle müjdelenenlerin hep erkek olduğu iddiası da doğru değildir. Hz. Hatice, Hz. Meryem, Hz. Asiye ve Hz. Fatıma gibi mübarek hanımlar da cennetle müjdelenmiştir.

Peygamber Efendimize ilk vahiy geldiğinde neyi “okuması” istenmişti?

- Hira mağarasında bulunan Peygamber Efendimize vahiy meleği Hz. Cebrail gelerek, “Oku!” diye hitap etti. Fahr-ı Kâinat “Ben okuma bilmem!” diye cevap verdi. Hz. Cebrâil, kendilerini kucakladı ve adeta kendisinin bir hayal veya hallüsinasyon olmadığını, gerçeğin ta kendisi olduğunu belirtircesine sıkıp bıraktıktan sonra, tekrar “Oku!” diye seslendi. Rasulallah aynı cevabı verdi: “Ben okuma bilmem!” Hz. Cebrâil, bir defa daha Efendimizi kucakladı ve sıkıp bıraktıktan sonra yine seslendi: “Oku!” Efendimiz “Ben okuma bilmem, söyle ne okuyayım?” Bunun üzerine Hz. Cebrail, Alâk Sûresinin ilk beş ayetini Efendimize aktardı: “Yaratan Rabbinin ismiyle oku! O Rabbin ki, insanı bir alaktan (embriyodan) yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O, insana kalemle yazmayı öğretendir.” Peygamberimizin, okuma bilmemesine rağmen, “Oku!” emrine muhatap olması, “Ey Peygamber! Okuma bilmiyorsan da Allah’ın emriyle şimdi okuyabilecek, gökleri ve yeri yaratan Rabbin seni okumaya muktedir kılacaktır.” anlamına gelmektedir. Bu emir, ümmi Nebiyi okur hale getirmiş, ilk vazifenin Rabbinin adıyla okumaya başlamak olduğunu anlatmış ve okunacak bir kitabı -Kur’an’ı- indirmeye başlamıştır. Okuma hakiki anlamda gözle gerçekleştirilen bir eylem olduğu gibi, mecazî olarak zihinden hatırlamayı/ezberden söylemeyi de ifade eder. Resulullah’ın kırâati, yazıya ihtiyacı olmaksızın Allah tarafından gönderilen Kur’ân’ı ezberinden en mükemmel şekilde okumaktır ki; kendi kendine, namazda veya diğerlerine tebliğ için okumayı, okutmayı ve yazdırmayı kapsar. Bu bağlamda, “Oku!” emri, vahyedilen şeyleri okuma anlamındadır.
- İkra’, etimolojik olarak toplama/toplanma anlamına gelir. Mustafa İslamoğlu’nun ifadesiyle, bu emrin altında, zımnen, “Kalbine yazılan vahyin ışığında hakikatin parçaları arasında bağ kur! Parçanın bütüne aidiyetinin illet ve hikmeti üzerinde düşün! Varlığı Allah merkezli bir okumaya tabi tut!” mânâsı yatmaktadır. Âyette geçen “Yaratan Rabbinin adıyla oku!” emri, Allah’tan bağımsız bir bilgi ve bilim anlayışını reddetmektedir. İnsan, bilgi edinme sürecinde Allah’ın verdiği imkân ve yetenekleri kullanmakta, O’nun yarattığı şartlarda ve onun yarattığı varlıklar üzerinde bilimsel inceleme ve araştırmalar yapmaktadır. Yani hem insandaki okuma yeteneğini ve okuma imkânlarını veren, hem de okunacak nesnelere yaratan Allah’tır. Bu anlamda, Rabbinin yaratma sıfatına vurgu yapılması manidardır.

- Bazıları da okumanın³ davet etme, çağırma anlamına geldiği üzerinde durmuştur.
- Namaz kılma, tebliğ etme vb. emre muhatap kılındığımız bütün amellerin ilimle yapılması gerekir. Kur'an'da, *"Bil ki Ondan başka ilah yoktur."* âyetinde, öncelikle "bilme"nin emredilmiş olması manidardır. Ebul Hasan Ali Hasani en-Nedvî "oku" emrinin, İslâm'ın her şeyi ile ilim üzerine kaim olacağına işaret ettiğini, nazil olan ilk ayetlerde "oku" emrinin iki defa tekrarlanmasının ve ilmin en önemli vasıtası olan kaleme yemin edilmesinin, ilim ve kalem olmadan hiçbir hedefe ulaşamayacağını gösterdiğini belirtmektedir. Söz konusu emir, Peygamberimizin şahsında tüm Müslümanlara ilim öğrenmenin gereğini vurgulayan bir manayı ihtiva etmektedir.
- Dünya ve ahiretteki kurtuluşumuz, hayatımızın istikamet kaynağı Kur'an'ı okumaktan geçiyor. Yaratan Rabbimizin adıyla vahyi okuyacak ve aldığımız feyzle kâinat kitabını ve onun fihristesi olan insanı da doğru olarak okuyacağız.

---

³ Okuma tabiri, Anadolu'da da düğün vb. bir etkinliğe daveti ifadede kullanılır.

Peygamberimiz okuma-yazma biliyor muydu?

• Arapların en önem verdikleri şehirlerden biri olan Mekke, Hicaz'ın en büyük kültür merkezi olmasına rağmen, okuma-yazma bilen sayısı fazla olmayan bir yerleşim yeri idi. Mekkeliler, ümmi bir topluluktu, okuma yazma bilenlerin sayısı, yirmiye ulaşmıyordu. Yazmayı öğrenenler, yalnızca buna ihtiyaç duyanlardı. İşte Peygamber Efendimiz sözlü kültürle yoğrulmuş böyle bir şehirde dünyaya teşrif etti. Ne bir âlimin rahle-i tedrisinden geçti, ne bir okulda eğitim aldı, ne de önceki dini veya felsefi kitaplardan istifade etti. Hz. Cebrail ilk vahyi talim ettiğinde, *"Ben okuma bilmem"* biçiminde mukabele etti.

• Kur'an'da birçok âyette Efendimizin "ümmî" olduğu belirtilir. Örneğin Araf sûresi 157 ve 158. âyetlerde, *"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de vasıfları yazılı o ümmî Peygambere tâbi olurlar. O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri mübah, murdar şeyleri ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona iman eden, onu destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen nûra tâbi olanlar var ya, işte felaha erenler onlardır. De ki: 'Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hâkimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilah yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur. Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî Nebîye, o Resule inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız."* buyrulmakta ve Ankebut suresinin 48. âyetinde de, *"Sen Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuş ya da eline kalem alarak yazmış biri değilsin. Öyle olsaydı batıl yanlısı inkârcılar kuşkulanırlardı."* hitabına yer verilmektedir. "Ümmî" kelimesinin, ümm veya ümmet kelimelerinden türemiş bir sıfat olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Arapça'da "ümm"; anne, bir şeyin aslı, esası gibi anlamlara gelmekte olup, mensup olmayı ifade eden ümmî kelimesi, üç farklı anlamda yorumlanmaktadır:

- Ümm, "anne" anlamına geldiğinden, annesinden doğduğu hal üzere kalmış, yaratılışındaki safiyeti ve fitratı hiç bozulmamış, yaratılışı yeni bir şey öğrenmekle değişmemiş kişi,
- Okuma-yazma bilmeyen bir ümmete (Araplara) mensup olan,
- Şehirlerin anası Mekke'ye (Ümmül-kuraya) mensup olan, Mekkelî

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre, bu üç yorumun üçünde de "ümmî", okuyup yazmaya uğraşmamış manasına bir vasıftır. Ümmîlik sıradan insanlar hakkında kullanıldığında

ilim eksikliğini ifade eden bir noksanlık sıfatı iken, bir ümmînin okuyup yazanlardan daha bilgili ve Allah tarafından ilâhî bilgilerle donatılmış olması yönüyle, Peygamberimiz için kullanıldığında, fitratının yüceliğine ve mükemmelliğine işaret etmektedir. Bu anlamda, okuyup yazanları aciz bırakan Efendimizin ilminin derinliği göz önüne alındığında, O'nun "ümmî"liği, hakkında her türlü şüpheyi ortadan kaldıran ve onun doğrudan doğruya Allah'tan gönderildiğini ispat eden harikulade bir üstün özellik, başlı başına bir mucize olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Peygamberimizin okuma-yazma bilip bilmediği tarih boyunca birçok âlim tarafından tartışılmış ve peygamberlik vazifesi başlamadan önceki dönemde okuryazar olmadığı konusunda ittifak edilmiştir. Peygamberlik vazifesinden sonra da, bir kitap okuduğuna veya bir kâtip gibi yazı yazdığına ilişkin bir haber bulunmamaktadır. Ancak, Kur'an indikten sonraki dönemde okuma-yazma öğrenmiş midir? Bu konuda farklı yorumlar mevcuttur:

- Okuma-yazma bilmediğini ileri sürenler, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamberi "ümmî" diye vasıflandırmış olmasını ve bunun mucize olmasını, Efendimizin ilk vahiydeki "Oku!" emrine "Ben okuma bilmem" biçiminde karşılık vermesini, Peygamberimizin ümmî olduğu, yani okuma-yazma bilmediği Kur'an'da belirtildiği halde, müşriklerin bu konuda herhangi bir itirazda bulunmadığını, yanında vahiy kâtibi olmadığı zaman gelen vahiyleri ezberine almaya çalıştığını, halbuki yazmayı bilseydi, yazma yolunu tercih edeceğini, Hz. Peygamberin okuyup yazdığına dair delil olarak getirilen rivayetlerin bir çoğunun ya zayıf, ya uydurma, ya da mecaz olduğunu delil olarak getirmişlerdir.

- Okuma-yazma bildiğini ileri sürenler ise, kısmen de olsa okuyup yazabildiğine yönelik bazı rivayetlerin mevcut olduğunu, okuma-yazma bilmediğine işaret eden ayetlerin vahiy gelmeden önceki döneme yönelik olduğunu, okuma-yazmayı teşvik eden bir peygamberin okuma-yazmayı öğrenmemiş olmasının düşünülemeyeceğini, vahiy kâtiplerine yazdırma fiili esnasında okuma-yazmayı öğrenebileceğini öne sürmektedir. Peygamberimizin az da olsa okuyup yazabildiğine veya harfleri tanıdığına ilişkin rivayetlerin doğru olduğu kabul edilse bile, adını yazabilecek kadar harfleri tanıyabilmenin, başka kitaplardan ilim tahsil edebilecek kadar okuryazar olmak anlamına gelmediğini ve "ümmî"lik vasfını ortadan kaldırmadığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Ayrıca, bilmek ve yapmak birbirinden farklı

kavramlardır. Kadı İyad'a göre, Efendimiz, harflerin nasıl güzel yazılacağını bilmesine rağmen, okuma-yazmasının engellenmiş olması da uzak bir ihtimal değildir.

- İlim tahsil etmeyi birçok ayetiyle teşvik eden bir Kitabı tebliğ eden ve hadislerinde de yine bu hususa vurgu yapan Efendimizin okuma-yazmayı bilmemesini ne ile izah etmek gerekir?

- Efendimiz, çalışıp çabalayarak elde edilmesi mümkün olmayan vahiy gibi olağanüstü bir bilgiye sahip olacağından, "ümmî"lik vasfı üzere kalmış, vahyin aynası olacak kalbi "beşeri" malumatla kirlenmemiş, ilahi nura makes olma istidadını ve yaratışındaki safiyetini muhafaza etmiştir.

- Büyük bir kitabın ezberlenmesinde okuryazar olmanın önemi büyüktür. Okuryazar olanların bile ezberden okumada hata yapabildiği göz önüne alındığında, Peygamberimizin okuma-yazma bilmemesine rağmen, hiçbir fazlalaştırma, eksiltme ve değiştirmede bulunmaksızın Allah'ın kitabını okuması, O'na verilmiş mucizelerden biridir.

- Diğer yandan, Kur'an'ı inkâr etmek için bahane arayanlar, O'nun bu bilgisini Tevrat, İncil gibi diğer dini kitaplardan veya tarihi ve felsefi metinlerden devşirdiği gibi bir iddiayı ileri sürebilirlerdi. Bu tür iddialar farklı biçimlerde gündeme getirilmiş, fakat etkili olamamıştır. Bu iddiaları geçersiz kılan en önemli sebep, Resûlullah'ın ümmî oluşudur.

Hicri takvimde gece mi, gündüz mü önce gelir? Bunun önemi nedir?

Hicri takvimde, önce gece, sonra gündüz gelir. Mübarek günler, mübarek geceleri takip eden günlerdir. Örneğin, Cuma gecesi, Cuma'yı Cumartesi'ye değil, Perşembe'yi Cumaya bağlayan gecedir. Ramazan'ın 27. gecesi olarak kutlanagelen Kadir gecesi, Miladi takvime göre 26. geceye tekabül etmektedir. Ramazan ayına girerken, gece önce geldiğinden, önce teravih namazı kılınmakta, sonra oruca başlanmaktadır. Bu nedenle, Berat gecesini ihya eden bir kişinin, bir sonraki gün orucunu tutması icap eder.

Hadiste, üç mescitten başkasına yolculuk edilmeyeceği belirtildiğine göre, Eyüp Sultan ve Sultanahmet Camii gibi yerlere yolculuk yapılabilir mi?

Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “(İbâdet için) şu üç mescidden başkasına yolculuk edilmez: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksâ.” İsmi geçen her üç mescit, peygamberler tarafından inşa edilmiş diğer mescitlere üstünlüğü kesin olan mescitlerdir. Âlimlerin cumhuruna göre de, fazilet sırası Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa biçimindedir. Mescid-i Aksa’ya “en uzak mescid” denmesinin nedeni, Mescid-i Haram’a uzak olması nedeniyledir.

Cahiliye insanları, kutsal saydıkları bazı yerlere gider, ziyaret eder ve oralardan medet umarlardı. Resulullah (sav), dini tahrife götürecek bu yolu kapatarak, dinin nişanelerinden olmayan şeylerin onlara katılmasını önledi. Söz konusu hadiste, üç mescidin dışında kalan mescitlere/yerlere, bir takım uydurma gerekçelerle üstünlük/fazilet/kutsallık atfedilmesinin ve fazla sevap kazanma niyetiyle gidilmesinin doğru olmadığı belirtilmektedir. Üç mescit dışındaki mescitlerde kılınacak namazların, o mescitten kaynaklanan özel bir sevabı bulunmamaktadır. Ancak, o mekânda ibadet sevabının daha fazla olacağı düşüncesi olmadıktan sonra, ziyaret, ibret, turizm veya farklı manevi duygular hissetmek amacıyla başka bir mescide gitmekte de bir mahsur yoktur.

Peygamber Efendimiz 571-632 arasında yaşadığıysa, 61 yaşında vefat etmiş olur. Neden 63 olarak biliniyor?

Peygamberimizin doğduğu dönemde Araplar arasında belirli bir takvim kullanılmadığından, Efendimizin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mısırlı astronomi âlimi Mahmut Paşa el-Felekî (ö. 1885) tarafından tespit edilen ve genel kabul gören hesaplama göre, Hz. Peygamberin doğum tarihi 20 Nisan 571'e (9 Rebiülevvel) tekabül etmekte; o dönemde Arapların nesî uygulamasını dikkate alarak, bu görüşe itiraz eden İslâm âlimi Muhammed Hamidullah'a göre ise, 17 Haziran 569'a (12 Rebiülevvel) denk gelmektedir. Farklı rivayetlerin de olduğu Peygamberimizin doğum tarihi ve yaşına ilişkin teknik farklılıklar iki nedene dayanmaktadır:

- **Ay yılının Güneş yılından farklı olması:** Ay yılı 354.367 gün sürmekte, Güneş yılı ise, 365.2422 gün sürmektedir. Buna göre, Ay yılı, Güneş yılına göre ortalama 11 gün eksiktir. Peygamberimizin 571 yılında doğduğu, 632 yılında vefat ettiği ve 63 yıl yaşadığı biçimindeki meşhur görüş dikkate alındığında, 63 yıllık ömrün Ay yılına göre hesaplanmış olduğu görülecektir. Güneş yılına göre ise, Peygamberimiz 61 yaşında vefat etmiştir.
- **Araplardaki nesî uygulaması:** Nesî, Ay takvimini mevsimlerde sabitleme amaçlı veya kameri ayların yerlerini değiştirebilme amaçlı "zaman ertelemesi" olarak tanımlanmaktadır. Ay yılı (354 gün) ile Güneş yılı (365 gün) arasında 11 günlük bir fark olduğu için, kamerî aylar, Güneş yılındaki aylara göre her yıl 11 gün öncesine geliyordu. Hac mevsimi, bazen kış ortasına geliyor, bazen yazın en sıcak zamanlarına rastlıyordu. Yazın sıcağında ve kışın soğukunda bedevîler Kâbe ziyaretine gelemediğinden, ticaret hayatı aksıyor, bu durum müşriklerin hoşuna gitmiyordu. Bundan dolayı, üç yılda bir yaptıkları meclis toplantısı ile, o seneye bir ay daha ekleyerek, Ay senesini 12 aydan 13 aya çıkarıyorlardı. Böylece, Hac mevsimini istedikleri mevsime getirebiliyorlardı. Bu yöntemle, Hac mevsimi değişmiyor, fakat aylar yer değiştirmiş, haram aylar helâl ayların yerine geçmiş oluyordu. Hac ayı olan Zilhicce, hicretin 10. yılında esas yerine gelmiştir. M. Hamidullah, nesî uygulamasını dikkate alarak yaptığı hesaplama sonucu Peygamberimizin doğum tarihini 17 Haziran 569 olarak bulmuştur.

Kur'ân'da 6666 âyet olduğunu biliyorduk. Ancak elimizdeki mushaflarda ayet sayısı daha az gözüküyor. Bunun nedeni nedir?

Halk arasında Kur'ân-ı Kerîm'in 6666 ayetten oluştuğu kanaati hâkimdir. 6666'nın akılda kalıcı bir rakam olması ve bazı dini ve edebi metinlerde bu sayının yer alması nedeniyle, bu kanaat yaygınlık kazanmış olabilir. 6666 rakamına Zemahşeri, İbn-i Huzeyme, Ebulleys Semerkandi ve Bediüzzaman gibi âlimlerin kitaplarında rastlanmaktadır. Şeyhülislam İbn-i Kemâl'in

*"Bilmek istersen eğer sen aded-i âyâtı,
Cümlesi altıbin altıyüz altmışaltı."*

beyitinde ve Cem Karaca'nın "Allah yar" adlı parçasında

*"Sev korkma sakın
Rab sana yakın
Allah yar yar
Üç var yedi var
Oniki var kırk var
Altı bin altıyüzaltmışaltı inen var
Allah yar yar"*

bu rakamın yer aldığı görülmektedir. Âlimler tarafından, âyet sayısı ile ilgili olarak 6204, 6205, 6210, 6214, 6217, 6219, 6220, 6225, 6226, 6236, 6600, 6616 ve 6666 gibi farklı rakamlar ortaya konmuştur. Sûre başlarındaki besmelelerin âyet sayılıp sayılmaması, bazı mukatta harflerin (Elif-lâm-mîm, Tâ-hâ, Yâ-sîn gibi) birer âyet sayılıp sayılmaması, bazı âyetlerin birleştirilerek sayılması ve ayetlerde durma yerlerindeki ihtilaflar, sayısal farklılığa yol açmıştır. Kûfeli bilginlere göre belirlenmiş 6236 sayısı genel kabul görmüş ve halihazırdaki mushaflar da bu rakama göre hazırlanmıştır. Rakamlarda ihtilaf olsa da, Kur'an'daki âyetlerde ne bir fazlalık ve ne de bir eksiklik söz konusu değildir. Bunun teminatını Yüce Rabbimiz şu şekilde vermiştir: *"Hiç şüphesiz, zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz. (Hicr, 9)."*

Peygamberlerin mesajını işitmemiş kimseler cehenneme mi gidecekler?

• “Ey kitap ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir sırada, ‘Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı’ demeyesiniz diye, işte size (hakikatı) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi... (Mâide, 19)” anlamındaki âyetteki, “peygamberlerin arasının kesildiği bir sırada” ifadesinden hareketle, fetret “peygamberlerin gönderilmesine ara verildiği ve vahyin kesildiği ara dönem”, “bir peygamberin vefatı ile diğerinin gelmesi arasında geçen zaman”, “özellikle Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında dinî hayatta durulma ve gevşeme devresi olan zaman” olarak tanımlanmıştır.

• “Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan bazılarını sana anlattık, bazılarını ise anlatmadık... (Mü’min, 78)” ayetinden de anlaşılacağı üzere, bizler cihânın her tarafında zuhûr etmiş olan kutlu önderlerin çok azı hakkında bilgi sahibiyiz. Yüce Rabbimiz gönderdiği Peygamberler silsilesi ile insanlığa davetini yenilemiş, ebed mutluluğuna giden yolu tebliğ etmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte, fetretin, hak dine ilişkin davetin ulaşmaması veya batıl ile karışık biçimde ulaşması anlamında çeşitli zaman ve mekânlarda gerçekleşmiş olduğu da açıktır. Cenâb-ı Hakk, Âdil-i Mutlaktır; “Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar... (Bakara, 286)” prensibince, herkes gücünün yettiğinden sorumludur. Buna göre, kendisine zorla haram yedirilen kimse sorumlu olmaz, fakire hac ve zekât vazifeleri farz olmaz, hasta kişi, hastalığının derecesine göre namazını oturarak veya yatarak kılar. Peki, Cenab-ı Allah, davetinin ulaşmadığı kullarını cehenneme koyar mı? Bu sorunun cevabı İsrâ suresi 15. âyette şu şekilde verilmiştir: “Biz bir elçi göndermedikçe, hiç kimseye azab edecek değiliz.” Bu ayeti iki itikadi mezhep biraz farklı yorumlamıştır. Eşariler, ayette geçen “elçi”nin doğrudan “peygamberler” olarak anlaşılması gerektiğini düşünürken, Maturidiler, elçiden maksadın “akıl” olduğunu kanaatini belirtmiştir. Onlara göre, akıl, doğru ile yanlış ayırabilecek bir kabiliyette olduğundan, kendisini yaratan birinin olması gerektiğini bilmekle sorumludur. Ama ibadete ait hükümler akıl ile bilinemeyeceğinden bu konuda fetret ehline bir sorumluluk düşmez.

• Prof. Dr. Mustafa Akçay’a göre; gerek Peygamberimizden önceki dönemde yaşanmış fetret halleri, gerekse Peygamberimizden sonraki dönemde İslam mesajının ulaşmadığı veya deformasyon ile ulaştığı insanların mevcudiyeti nazara alındığında, bu insanların ahiretteki manevi durumlarının ne olacağına ilişkin temel olarak dört farklı görüş ileri sürülmüştür:

a) Sorumlu olmayacaklarını benimseyenler: İmam Eşari, İmam Malik ve İmam Şafii başta olmak üzere birçok bilgine göre, davet ulaşmadığı müddetçe akla itibar edilerek dinî bir yükümlülüğten bahsedilemez. Bu tür kişiler herhangi bir dinî inanca ve metafizik düşünceye sahip olmadan tam bir gaflet içinde de yaşasalar, dinî bir sorumlulukları yoktur.

b) Sorumlu olacaklarını benimseyenler: Başta İmam Mâturîdî ve Ebu Hanife olmak üzere bazı bilginler, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırabilmek anlamında aklın ve tefekkür tecrübesinin önemine dikkat çekmişler ve akıllı olup, belli bir tefekkür/araştırma tecrübesi yaşayan insanların Allah'a imanla mükellef olduklarını belirtmiştir. Ancak tefekkür/araştırma sürecini yaşamadan ölen kimselerin de cehenneme gitmeyeceklerini belirtmişlerdir.

c) Âhirette imtihan edileceklerini benimseyenler: Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye gibi bazı bilginlere göre, fetret ehli ve bu hükümde bulunanlar, dünyada herhangi bir dinî sorumlulukları olmamakla birlikte, âhirette doğrudan cennet veya cehenneme gitmeyecek, kıyamet gününde Allah tarafından bir imtihana tabi tutulacaklardır. Allah'ın emrine itaat ederek cehenneme girenlere cehennem soğuyarak güvenli bir yere dönüşecek, itaat etmeyenler ise cehenneme gönderilecektir.

d) Kıyamette sorgulandıktan sonra yok edileceklerini benimseyenler: İmam Rabbânî ve görüşlerini paylaşan bilginler, herhangi bir peygamberin daveti kendilerine ulaşmamış kişilerin sorumlu olmadığını, sorumlu olmayanlar için ebediliğin söz konusu olmayacağını, bazı hususlarda sorgulandıktan sonra cennet veya cehenneme gönderilmek yerine yok edileceklerini ifade etmişlerdir.

- Peygamber Efendimiz ve İslam hakkında bilgi sahibi olsalar da, sürekli olarak çarpıtılmış bilgilere muhatap olan kişilerin durumu ne olacaktır? İmam Gazali, bu kişilerin durumunu Peygamberimizi hiç duymamış olanların haline benzetmekte ve kurtulanlardan olmasını ümit etmektedir.
- Âlimlere göre, fetret ehli insanların, dine tabi olmamaları her türlü kayıttan uzak yaşayabilecekleri anlamına gelmemekte; iman veya ibadet gibi konularda çeşitli muafiyetleri olsa da, hırsızlık yapmama ve cinayet işlememe gibi temel ahlaki konularda sorumlulukları bulunmaktadır.

- Hakikatine ahirette Cenab-ı Hakk'ın muamelesini görerek vakıf olabileceğimiz fetret konusu, hak dinin mesajından habersiz veya çarpıtılmış biçimde haberdar olan insanlar için bir rahmet ve adalet tecellisini içermekte, ancak Müslümanlara tebliğ vazifelerinin önemini bir kere daha hatırlatmaktadır.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Surya namaskara nedir? Namazla bir ilgisi var mıdır?

Tarih içerisinde, başta Hindular, Eski Mısırlılar ve Aztekler olmak üzere çok farklı topluluklarda güneşe tapınma ritüeline rastlanmaktadır. Sanskritçe’de, surya “güneş”, namaskara ise “selamlama” anlamına gelmektedir. Surya namaskara, kökeni güneş tanrısına ibadete dayanan ve 12 hareketten oluşan bir yoga ritüelini ifade etmektedir. Hinduizm’in geleneksel uygulamasında, doğan veya batan güneşe (doğuya veya batıya) doğru dönülerek icra edilmektedir. Surya namaskara içerisinde yapılan hareketlerin, namazda yer alan kıyam, rükû ve secdeyle az da olsa bazı benzerlikler göstermesi ve namaz ile namaskara terimlerinin birbirine benzemesi, bazı İslam düşmanlarınca namazın Hindulardan İslam’a geçmiş bir ibadet olduğu iddiasına dayanak olarak gösterilmektedir.

Öncelikle, Kur’an’da Farsça kökenli “*namaz*” tabiri geçmemekte, “*salât*” ifadesi kullanılmaktadır.

İkinci olarak, Türkler İslamlaşma sürecinde, İran kültürünün etkisine maruz kalmıştır. Türkçe’de temel İslami kavramların önemli bir kısmı (abdest, namaz, oruç, niyaz, peygamber vb.) Farsça kökenli olup, namaz kelimesi onlardan bize intikal etmiştir. Eski İran dilinde “*nam*”, “*eğilmek, tazimde bulunmak*” anlamına gelir. Farsça’da kullanılan namaz ise, “*saygıyla eğilmek, secde etmek, ibadet için eğilmek, boyun eğmek, hizmet etmek ve başı yere koymak*” gibi anlamları içermektedir. Eski Farsça, Orta Farsça da denilen Pehlevi dili, Sanskrit dili, Pazend dili, Afgan dili vs. hemen hemen bütün Hint-İran dillerinde aynı kelime, ya aynı anlamda ya da benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Sanskritçe’de de “*namas*”, “*selamlama, saygı gösterme, boyun eğme*” gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla, namaz ile namaskara arasındaki benzerlik, namazın Güneşe tapanlardan Müslümanlara geçmiş bir ritüel olduğunu göstermemekte, selamlama, saygı gösterme, boyun eğme gibi anlamları ifade eden bir kelimenin Hint-İran dillerinde aynı/benzer kelime ile karşılanmasından kaynaklanmaktadır. Putperest Güneş’e saygısını ifade ederken, Müslüman Güneş’i yaratan Rabbine saygısını ifade etmektedir.

Üçüncü olarak, yogacılar tarafından allansa pullansa da, İslamî anlamda, surya namaskara temelleri Güneş’e tapmaya dayanan pagan/putperest bir ritüeldir. Örneğin, Hindistan’ın Madhya Pradesh eyaletinde Guinness Rekorlar Kitabına girilebilmesi için okullarda surya namaskara yapılması yönünde verilen talimatlara Müslüman âlimlerce itiraz edilmiş ve bunun İslam’da yasaklanmış putperest bir eylem olduğu ifade

edilmiştir. Yeryüzünde yaşamın tevhid üzere başladığı, sonradan insanların şirke girerek yoldan çıktığı dikkate alındığında, surya namaskaranın hak dinlerden miras kalan, şirke evrilmiş bir ibadet türü olması muhtemel gözüküyor.

Dördüncü olarak, hiçbir namazın kılınamayacağı üç mekruh vakit mevcuttur: Güneşin doğmasından yükselmesine kadar olan zaman, güneşin tam tepe noktasında olduğu zaman ve güneşin batma zamanı (Bu vakitte sadece, o günün ikindi namazının farzı kılınabilir). Bu üç vakitte namazın kılınmamasının hikmeti, güneşe ibadet eden putperestlere benzememek olarak ifade edilmiştir. Zaman zaman sorulan “*Acaba devrimizde güneşe ibadet edenler kalmış mıdır?*” sorusunun cevabını surya namaskarada buluyoruz. Bu asırda hâlâ güneşe tapma aktivitelerinin “*sağlığa faydalı olma*” gibi argümanlarla paketlenerek insanlığa sunulduğuna şahit olduğça, İslam’ın en büyük zulüm olan şirke mücadelesinin ne derece yerinde ve haklı olduğunu bir defa daha tasdik ediyoruz.

Evrime ve evrim teorisine nasıl bakmalı?

- Evrim teorisi, bütün canlıların birkaç milyar yıl önce oluşmuş tek hücreli ortak bir atadan geldiğini, canlı türlerinin nesilden nesile değişime uğrayarak ilk halinden farklı özellikler kazandığını ifade eden bir teoridir. Bu teoriye göre, genlerdeki mutasyonlar (DNA'da meydana gelen değişiklikler), göçler (gen akışları) veya çeşitli türler arasında yatay gen aktarımları sonucu türün bireylerinde yeni veya değişmiş özelliklerin (varyasyonların/çeşitlenmelerin) ortaya çıkması, evrim sürecini yürüten temel etmenlerdir. Evrim teorisinin en temel mekanizmaları, mutasyon ve doğal seçim (seleksiyon)dir. Buna göre, canlı türlerinin oluşumu mutasyonlarla (genetik değişikliklerle) canlılarda yeni değişimlerin oluşması ve çevreye uyum sağlayamayan canlıların doğal seçim sonucunda elenmesi ile gerçekleşmektedir. Örneğin, zürafaların uzun boyunlu oluşu, doğal seçim ile şu şekilde izah edilmektedir: Öncesinde kısa boyunlu zürafalar mevcutken, zamanla uzun boyunlu zürafa çeşitleri de oluşmuş, uzun boyunlu zürafaların daha iyi beslenme imkânlarına sahip olmaları (adaptasyon kabiliyetlerinin daha iyi olması) sonucu, uzun boyunlu olanlar hayatta kalırken, kısa boyunlu olanlar doğal seçimle yok olmuştur. Tür içindeki çeşitlenme "*mikro evrim*" olarak adlandırılırken, yeni türlerin oluşması "*makro evrim*" olarak adlandırılmaktadır.
- Evrim teorisini sistematik olarak ilk ortaya koyan kişi Lamarck'tır. Lamarck, Tanrı'nın varlığını da kabul eden bir evrim görüşü savunmuştur. Darwin'in doğal seçilime dayalı görüşleri etrafında şekillenmeye başlayan evrim teorisi, Mendel'in kalıtım kuramı ile modern moleküler biyoloji ve matematiksel popülasyon genetiği ışığında birleştirilerek, Yeni-Darwincilik (Neo-Darwinizm) olarak son aşamasına ulaşmıştır.
- Evrim felsefesinin dayandığı prensipleri dört kategoride toplamak mümkündür:
  - a) Evrimin uzun zaman içinde kademeli biçimde gerçekleşmiş olması,
  - b) Bir türün başka bir türden oluşması,
  - c) Bütün varlıkların, tek bir hücrenin farklılaşmasıyla meydana gelmiş olması
  - d) Bütün hadiselerin, tesadüfen ve kendi kendine cereyan etmesi.
- Thomas Kuhn'un ortaya koyduğu paradigma terimi, bilim insanlarının dünyaya bakış açılarını belirleyen, yapılan bilimsel çalışmaların ön kabullerini dikte eden,

bilimsel faaliyetin olduğu ve kontrol edildiği sosyolojik ortamı ifade eden önemli bir terimdir. Bilimsel faaliyet; sosyolojik ortamdan bağımsız, mutlak objektif bir uğraş olmadığı için, bilim cemaatinin ön kabul ve tavırları söz konusu faaliyetlere bir çerçeve çizmektedir. Kuhn'a göre, bilim insanları, öngörülerini haklı çıkarmak için gerek aletleriyle, gerekse teorilerindeki denklemlerle oynamaktan kaçınmamaktadır. Evrim konusundaki en iyi kitaplardan birinin yazarı olan Doç. Dr. Caner Taslaman'a göre, halihazırda, evrimci paradigmanın bilimde tartışılmaz bir hegemonyası bulunmaktadır. Taslaman'a göre, Duane T. Gish'in, *"türlerin birbirlerinden bağımsız yaratıldığını kabul edenlere makale yayınlamada, doktora ve profesörlük derecelerini kazanmakta zorluk çıkarıldığına; medya kuruluşlarında ve National Geographic, Reader's Digest, Life gibi etkin popüler dergilerde evrimci bilim insanlarının hâkimiyetinin alternatif görüşlere geçit vermediği"* yönündeki tespitleri, bu durumu teyit etmektedir. Bilim insanlarının *"inançları"*, kendilerini takip eden bilim insanlarını da evrimci paradigma içinde hareket etmeye zorlamaktadır. Evrim teorisini ispat adına Piltdown adamı⁴, Haeckel'in embriyo çizimleri⁵ ve Nebraska adamı⁶ gibi bazı sahtekârlıklara tevessül edilmesinde, bu görünmez çerçevenin/paradigmanın etkili olmuş olabileceği dikkatten kaçmamalıdır.

- Evrim teorisinin bu kadar taraftar bulmasının ve ona keskin biçimde karşıt olunmasının altında evrim teorisinin felsefesi yatmaktadır. Her ne kadar evrim teorisinin ortaya çıkışından sonra, Tanrı inancını dışlamayan bazı evrimcilerin mevcut olduğu göze çarpsa da, gelinen noktada evrim teorisi, natüralizm, materyalizm ve ateizmin biyolojideki yansıması olarak kendini konumlandırmıştır. Aydınlanma dönemini müteakip, yaşamı *"dinden arındırma"* paradigması materyalist felsefenin güdümünde, birçok alanı şekillendirmiştir. Bu anlamda, Darwin'in biyoloji alanındaki çalışmaları, Marx'ın ekonomi ve sosyoloji alanında ve Freud'un psikoloji alanında yaptığı

⁴ Çene kemiğinin maymununkine, dişlerinin ve kafatasının ise insanınkine çok benzediği söylenen, insan evriminde büyük bir boşluğu doldurduğu ve 500.000 yıl önceki bir canlıya ait olduğu savunulan, İngiltere'de Piltdown yakınında bulunan bir fosil (Piltdown adamı) 40 yıl kadar evrimin en önemli delilleri arasında zikredilmiştir. Fosil kemiklerin yaşını tespit etmek için 1950 yılında bulunan bir metot ile çene kemiğinin toprakta ancak birkaç yıl kaldığı, kafatasının ise birkaç bin yıllık olduğu, kemiklerin, eski görüntüsü verilebilmesi için boyayıcı maddeler ile işleme tabi tutuldukları, dişlerin çene kemiğine yerleştirilmek için zımparalandığı saptanmıştır.

⁵ Haeckel'in embriyo çizimleriyle ilgili sahtekârlık hâlâ evrim teorisi ile ilgili kitaplarda yer almaktadır. 1995 yılında embriyolog Michael Richardson, Haeckel'in embriyonun geçirdiği aşamalar ile ilgili yanıltıcı bilgiler verdiğini detaylı bir şekilde göstermiş ve bunun biyolojideki en ünlü sahtekârlıklardan biri olduğunu söylemiştir.

⁶ 1922 yılında ünlü fosilbilimci Henry Fairfield Osborn Nebraska'da bir diş fosili bulmuş, konunun uzmanları, bu dişin insan ve şempanze arasında ara bir türün dişi olduğunu söylemiştir. Birçok antropolog, Nebraska adamının nasıl yaşadığı ile ilgili hikâyeler türetmiş, ancak daha sonra bu dişin bir domuz dişi olduğu anlaşılmıştır.

çalışmalar ile paralel mahiyettedir. Natüralizm, doğa dışından bir müdahaleyi kabul etmez, materyalizm madde dışında hiçbir varlığın bulunmadığını savunur, ateizm ise Tanrı'nın var olmadığını öne sürer. Gerek doğa dışında hiçbir varlığı kabul etmeyen (Tanrı'yı yok sayarak doğayı ele alan) felsefi natüralizm, gerekse doğanın doğa dışı sebeplerle açıklanamayacağını öne süren (Tanrı yokmuşçasına doğayı ele alan) metodolojik natüralizm, ateizmin bir izdüşümü olarak günümüz bilimine hâkim paradigmayı oluşturmaktadır. Bu paradigma içinde, bir Yaratıcı'yı ima eden bir söylem içinde bulunulması dahi mümkün değildir. Bu çerçevede, evrim teorisinin iddia ettiği biçimde bir sürecin yaşanmış olduğu kabul edilse bile, Yüce Yaratıcı'nın yaratmada kullandığı bir yöntem olarak görülebilecek evrimin, doğa içinde olduğu varsayılan tesadüfler zinciri ile açıklanmasından başka bir seçenek kalmamakta ve evrim sürecini kabul, natüralizm, materyalizm ve ateizmin de kabulünü zorunlu kılan bir pakete dönüşmektedir.

- Modern dünyada, birçok insan bilimin *"en kesin ve en doğru bilgi"*yi verdiğiğine sarsılmaz biçimde *"iman"* etmektedir. Halbuki, dinin temelinde inanç yatarken, bilimin temelinde şüphe yatmaktadır. Bilimin yanlışlarını düzeltebilmesi ve ilerleyebilmesi, ancak şüphe ile mümkündür. Bu anlamda, evrimcilerin; evrim teorisine getirilen eleştirileri (evrim teorisinin bilimselliğin kriterlerini oluşturan deneylenebilme, gözlenebilme, yasalara sahip olma ve öngörülebilir bulundurulabilme açısından gerekli kriterleri karşılayamadığı; kanıtlarının yetersiz olduğu, evrim teorisi dışında alternatif teorilerin mümkün olamayacağını savunması gibi) göz ardı etmesi ve söz konusu teoriyi dinî inançların karşısında bir inanç olarak konumlandırmış olması, evrim teorisi adına bir talihsizliktir. Bu talihsiz yaklaşıma bir örnek olarak, 27/05/2005 tarihli Radikal Gazetesi'nde Bilim ve Gelecek Dergisi Genel Yayın Yönetmeni E. Helvacıoğlu'nun *"Bundan üç-dört yıl kadar önce, İstanbul, Ankara ve Kocaeli'deki üniversite öğrencileri arasında bir 'Safsata Anketi' düzenlemiştik. Sonuçlar tek kelimeyle korkunçtu. Biyoloji fakültesi son sınıf öğrencileri arasında 'Adem ile Havva'dan geldiğimize' inananların oranı yüzde seksen beş dolaylardaydı. Yanlış okumadınız; bu anketi mahalle kahvelerinde değil, biyoloji fakültesi son sınıf öğrencileri arasında yapmıştık, yani şimdi o öğrencilerin hepsi birer biyolog!.." ifadeleri verilebilir.*

- Evrimcilerin en temel varsayımlarından biri olan, türlerin birbirine dönüştüğü iddiasına farklı alternatifler üretilmiştir. Türlerin ayrı ayrı yaratıldığını savunan ve

biyokimyacı Michael J. Behe tarafından ileri sürülen “*akıllı tasarım teorisi*”nde; biyolojik olayların bir plân ve programın gereği olduğu, organizmaların sahip oldukları kompleks yapıların kademeli bir evrimle oluşamayacağı, “*indirgenemez karmaşıklık*” çerçevesinde, bir bütünü oluşturan parçaların tek başına bir şey ifade etmeyeceği, bu parçaların bir arada olması halinde işlev göreceği, her bir organın yaptığı görevin çok kompleks ve karmaşık olaylar zincirinin bir sonucu olduğu, bu görevin yapılabilmesinin bütün şartların bir anda var olmasıyla mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Behe, gözün yapısı, bakteri kamçısı ve kanın pıhtılaşma mekanizması gibi konularda teorisine örnekler vermiştir.

- Evrim kavramı ile evrim teorisinin aynı şey olmadığına dikkat edilmelidir. Müslüman düşünürlerin eserlerinde, biyolojik (türlerin değişimi bu evrimin konusudur), sosyal (medeniyetlerin gelişimi gibi faktörler buna dahildir) ve psikolojik (insanın ahlaki ve manevi açıdan gelişimini anlatır) evrimden bahsedilmiş, bazılarında ise, türlerin birbirinden evrimleştiği iddiası olmaksızın canlıların arasında “*varlık mertebeleri*”ne göre sıralama yapıldığı görülmüştür. Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar’a göre, evrime eserlerinde yer veren Müslüman ilim adamlarında, dört çeşit model göze çarpmaktadır:

a) Çekirdek-varlıktan, türlerin art arda evrimi: Nazzâm tarafından savunulan modele göre, Allah’ın doğrudan doğruya yarattığı bir çekirdek-varlığın evriminden, bir yandan, bir bütün olarak kâinat oluşurken, diğer yandan da, birbirlerinden bağımsız olarak ve sırasıyla maden, bitki, hayvan ve insan gibi varlık türlerinin ilk ana türleri oluşmuştur. Her ana tür de, kendi içinde, biri diğerine dönüşmeksizin evrimleşmiş, böylece, bir türün çeşitli üyeleri ve yan türleri meydana gelmiştir.

b) Çekirdek-varlıktan, türlerin zincirleme dönüşümlü evrimi: Câhız ve Abdulkâdir Bîdîl gibi bilginlerin modeline göre, bütün kâinat ve varlık türleri bir tek çekirdek-varlığın evrimiyle meydana gelmiştir. Basit türlerden kompleks türlere doğru bir sıra takip eden bu zincirleme evrimde, bir alt türün dönüşümüyle bir üst türe geçilmiştir.

c) Canlı varlık ana türlerinin, doğal olarak ardarda çıkışı: Özellikle Câbir b. Hayâm, Bîrûnî, İbnu’n-Nefis ve İbn Tufeyl gibi bilginlerin savunduğu modele göre, Allah’ın yaratma fiilinin bir tecellisi olarak, yeryüzünün uygun bir yerinde, güneş ısısının ve ışığının, su, toprak, hava gibi çeşitli unsur ve gazların oluşturduğu karışıma tesiriyle, bu karışımın mayalanıp kokuşması, yani bir çeşit kimyasal evrim geçirmesi sonucunda,

ardarda bitki, hayvan ve insan gibi canlı türlerinin ana türleri meydana gelmiştir. Daha sonra, her canlı ana türü, kendi içinde dönüşümsüz bir şekilde evrimleşmiş ve neticede bu evrimden, o ana türün üye ve benzer türleri türemiştir.

d) Külli ruhtan, türlerin zincirleme dönüşümsüz evrimi: Bu modele göre, Allah, önce, evrimiyle bütün kâinatı, somut ve soyut bütün varlıkları meydana getirecek olan külli varlığı yaratmıştır. Külli ruhun akışıyla varlıkların meydana geliş sıraları şöyledir: Önce ruhi varlıklar, daha sonra basit semavi unsurlar ve cisimler, daha sonra madenler, daha sonra bitki ve hayvan türleri ve nihayet insan türü. Belli özelliklere sahip türlerin, hepsi, bir âlem adı almıştır: Bitkiler âlemi, hayvanlar âlemi gibi... Bu görüş, Müslüman evrimcilerin çoğunun paylaştığı görüştür. Bunlar arasında, İbn Miskeveyh, İhvânu's Safâ, İbn Heysem, İbn Arabî, Mevlânâ, Nâsiruddîn et-Tûsî, Muhammed Zekerriyyâ el-Kazvînî, İbn Haldun, Kınalızâde Ali Efendi ve Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi bilginler vardır. Bu bilginler, varlık âlemleri arasında yer alan türlerden de bahsetmiştir. Örneğin, mercan (bazılarınca yer mantarı) madenler ve bitkiler arasındaki ara tür, hurma ağacı (bazılarınca boru çiçeği) bitkiler ve hayvanlar arasındaki ara tür, maymun (bazılarınca nasnas tabir edilen maymun-insan) hayvanlar ve insan arasındaki ara tür olarak görülmüştür. *"Halanız olan hurma ağacına saygı gösteriniz! Çünkü, ilk hurma ağacı, Âdem aleyhisselâmın çamuru artıklarından yaratıldı"* şeklinde hadis rivayetlerinin olması ve insan ile hurma ağacı arasındaki şaşırtıcı benzerlik bu görüşü dikkat çekici kılmaktadır.

Bu modellerin tümünde, insanın, evrimin en son devresinde, en son varlık türü olarak meydana geldiği ifade edilmiştir. Onun meydana gelişiyle de, varlığın oluşumsal evrimi tamamlanmıştır. Bu yönüyle, Darwin'in evrim teorisinden ayrılırlar. Bütün Müslüman evrimciler, kâinatı Allah'ın eseri kabul ettiklerinden, yaratılışı, kendi kendine meydana gelmiş bir olay değil, ilahi bir icraat olarak görürler. Müslüman evrimcilere göre, Allah, hem kâinatın yaratılışının başlatıcısı, hem de, evrimin veya evrimleştirmenin gerçek failidir. Bu anlamda da, Müslüman bilginlerin evrim anlayışı ile evrim teorisi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Mutezile'ye mensup Nazzam, Câhız gibi bazı alimler ile zühd döneminden sonra yetişen bazı mutasavvıfların *"evrimci yaratılış teorisi"* diye isimlendirilmesi mümkün olan bir teoriyi ileri sürmelerine rağmen, Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre, Allah Teâlâ'nın bütün türleri birden ve ayrı ayrı yarattığını, türler arasında evrimleşme yoluyla geçişlerin olmadığını ve evrimin türlerin kendi içinde olabildiğini ifade etmiştir.

- İnsanın maymunumsu bir canlıdan yaratılışının, insanın onuruna ve ahlakî yapısına yakışmadığı, Hz. Âdem ve Havva'dan yaratılışa atıfta bulunan dini bilgiler ile çeliştiği, insanın hayvanlardan mahiyet olarak farklı bir varlık olduğu yönünde türlerin ayrı ayrı yaratıldığını kabul eden görüşler olmakla birlikte, sayılan hususların bir çelişki olarak görülemeyeceğini kabul eden görüşler de bulunmaktadır. Diğer yandan, evrimi kabul eden bazı yaklaşımlar, bazı ayet ve hadisleri evrimin olduğuna delil olarak gösterirken, evrimi reddeden görüşler, bu tür açıklamaların zorlama olduğunun ve mevcut paradigmaya uygun davranma isteğinin bir sonucu olduğunun altını çizmiştir.
- National Geographic dergisinin İnternet sitesinde 10 Ağustos 2006'da yayımlanan James Owen imzalı haberde, 2005 yılında, ABD, Japonya ve 32 Avrupa ülkesine yönelik yapılan bir çalışmada, *"evrimi doğru kabul edenlerin oranı"*nın yaklaşık % 27 ile en düşük Türkiye'de bulunduğu belirtilmiştir. Türkiye'den sonra sıralamada, % 40 ile ABD gelmektedir. Yine aynı araştırmaya göre, evrim en fazla Türkiye'de % 51 ile reddedilmekte iken, Türkiye'yi % 39 ile ABD izlemektedir. Bilim ve Ütopya dergisinde Ekim 2001'de yayınlanan bir araştırmada ise, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve ODTÜ gibi çeşitli üniversitelerin tıp, biyoloji, fizik, kimya, astronomi, jeoloji gibi doğa bilimleri fakültelerindeki 1. ve 4. sınıf öğrencilerine *"insan soyunun Havva ve Âdem'den geldiği görüşüne inanıp inanmadıkları"* sorulmuş ve anket, fakültesine göre öğrencilerin % 67-80'lik bir kısmının inandığını ifade etmesiyle sonuçlanmıştır. İnanmayanların oranı % 0-17 arasında kalmıştır. Brezilya'da 2010 yılında yapılan bir ankette, teistik evrime inandıklarını söyleyen veya evrimin Tanrı tarafından yönlendirildiğini düşünenlerin oranı % 59 olarak tespit edilirken, evrimi reddeden yaratılışçıların oranı % 25, evrimin herhangi bir ilahi güce gerek kalmadan oluştuğunu söyleyenlerin oranı ise % 8 olarak tespit edilmiştir. Bu rakamlar, bilimdeki evrimci paradigmaya rağmen, materyalist ve ateist bir içerikte takdim edilen evrime, önemli bir çoğunluk tarafından mesafeli yaklaşıldığını göstermektedir.
- *"Sizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri elbette biliyorsunuzdur. Onlara 'Aşağılık maymunlar olun' dedik; bunu, hem çağdaşlarına, hem de sonra gelecek olanlara ibret verici bir ceza ve takva sahiplerine bir öğüt kıldık. (Bakara, 65-66)"* âyetine göre, maymunlar insanlardan türemiş olabilir mi? Bazı tefsirciler, Cumartesi yasağını çiğneyerek Allah'ın emrine karşı gelen kişilerin dış görünüşü olarak bu hayvanlara dönüştürüldüklerini ve kısa sürede öldüklerini söylerken; bazıları ise, buradaki

dönüşümün, iç dünyaları açısından manevi bir dönüşüm/ahlakî bir dejenerasyon olduğundan bahsetmiştir.

- Antik Yunan gök bilimcilerden Batlamyus'un düşüncesine göre, evrenin merkezi Dünya idi. 16. yüzyıla kadar bilim çevrelerinde Dünya'nın, evrenin merkezinde olduğu düşünülürdü. Bu inanış, Kopernik'in, Dünya'nın ve diğer gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüklerini ortaya atmasıyla sorgulanmış, 1610 yılında Galileo Galilei'nin teleskopuyla yaptığı gözlemler sonucunda, Dünya'nın aslında Güneş'in etrafında döndüğü bilimsel geçerlilik kazanmıştır. İlk bakışta, insanın evren ve canlılar içinde özel bir konumunun olduğu ve Rabbimizin bu varlığı kendine muhatap kabul etmiş olduğu göz önüne alındığında, uzunca bir süre kabul görmüş "Dünya'nın evrenin merkezi" olduğu görüşü, bir mümine daha yakın ve daha sıcak gelmektedir. Ancak Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğü gerçeği ile, anlayışlar değişime uğramıştır. Burada yıkılan hakikat değil, kişilerin hakikat algısı olmuştur. Buna bir misal vermek gerekirse, Kur'an'da çokça zikredilen "göklerin ve yerin Rabbi" ve benzeri mahiyetteki ayetlerde yerküre küçüklüğüyle beraber, göklere denk olarak gösterilmiştir. Halbuki yeknesak ve nispeten durağan nitelikteki semavata karşı, her an yenilenen âlemleri barındıran bir gezegendir yerküre... Adeta niceliği ile bizleri hayrete düşüren göklere mukabil, niteliği ile göz kamaştıran; cirmi küçük de olsa, Cenâb-ı Hakkın sanatını, hikmetini, kudretini ve rahmetini sergilediği ve Cennetine bir tarla olarak yarattığı bir mekândır Dünya... Britannica Ansiklopedisi'nin evrim maddesinde yer aldığı üzere, Dünya'da iç içe girmiş o kadar âlem vardır ki, canlı türlerinden henüz sadece 2 milyondan biraz fazlası tanımlanabilmiş ve sınıflanabilmiştir. Bazı tahminlere göre, henüz tanımlanmamış 10 ila 30 milyon arası canlı türü vardır. Bir milimetrenin binde birinden kısa bakterilerden, yerden yüksekliği 100 metreyi, ağırlığı binlerce tonu bulan sekoya ağaçlarına kadar dünyadaki canlı türleri, cüsse, biçim ve yaşayış biçimi açısından çok büyük farklılıklar gösterirler. Sıcak su kaynaklarında kaynama sıcaklığına yakın derecelerde yaşayan bakteriler olduğu gibi, Antarktika'daki buzullarda ya da tuz göllerinde -23 °C'ye varan sıcaklıklarda yaşayan algler ve mantarlar vardır. Karanlık okyanus tabanlarındaki hidrotermal çatlakların kenarlarında yaşayan devasa boru kurtçukları olduğu gibi, Everest Dağı'nın yamaçlarında, 6 bin metre yükseklikte yaşayan hezaren çiçekleri ve örümcekler vardır. Netice olarak, Dünya'nın farklı bir kıymeti haiz olması için evrenin merkezinde olması gerekmemektedir. Bu örnekte olduğu gibi, fitratla uyumlu ve

hakikatın peşindeki ilmi çalışmalar, dinin sabiteleri ile çatışmaz. Çatıştığını düşündüğümüz şey, bizim bu konudaki algılarımızdır. Bu anlamda, evrim ve yaratılış birbirinin karşıtı değildir. Evrim –eğer olduysa-, yaratılışın bir yöntemidir. Evrim teorisinin karşısına çıkarılan teoriye “yaratılış” adının verilmesi başlı başına bir cinayettir. Yaratılış bir teori değil, bir hakikattir. Allah’ın ibda ve inşa olmak üzere iki şekilde yaratması vardır. İbda, Allah’ın mevcudatı benzersiz ve modelsiz bir şekilde yoktan var etmesi; inşa ise, mevcut varlıklardan yeni varlıkları yaratmasıdır. Bu anlamda, “Bir şeyi dilediği zaman, onun emri yalnızca ‘Ol’ demesidir, o da hemen oluverir. (Yasin, 82)” ayetinde geçen “Ol!” emri, hem ibda, hem de inşa olarak yaratmayı içermektedir. Hz. Âdem, ister evrim muhaliflerinin dediği gibi ibda, ister yaratılışçı evrimcilerin dediği gibi inşa olarak yaratılmış olsun, “Ol!” emri içerisinde Rabbimiz tarafından yaratıldığında şüphe yoktur.

- Halihazırda “tesadüf” mekanizmasına dayandırılmış, metafizik temelleri İslam ile çelişen bir evrim teorisinin bir Müslüman tarafından kabul edilmesinin mümkün olmadığı açıktır. Teknik boyutu ile ilgili olarak da ciddi şüpheler vardır. Bu anlamda, evrim teorisinin teknik boyutuna karşı üç farklı duruştan bahsedebiliriz:

a) Evrim teorisini reddeden (İslam ile evrimi çatışma içinde gören) yaklaşım,

b) Yaratmanın bir yöntemi olarak evrimi kabul eden (İslam’ın evrimle çatışmadığını düşünen) yaklaşım

c) Evrim teorisinin şu anda doğru olup olmadığını bilinemeyeceğini belirten (İslam ile evrimi çatıştırma/uzlaştırma çabası içine girmeyen) yaklaşım.

Türlerin farklı olarak yaratıldığı yaklaşımı, İslamî nasrlara daha uygun gözükmemektedir. Bununla birlikte, zaman içerisinde evrim teorisinin veya diğer evrim yaklaşımlarının muhkem hale gelmesi, İslam’ın aleyhine bir durum ortaya çıkarmaz. Dini metinlerden bilimsel yargılara ulaşmak, bilimsel metinlerden de dini yargılara varmak sorunlara yol açabilir. Bu anlamda, evrim teorisi, bilimin alanında kalması ve nesnel olarak çalışılması gereken bir konudur. Buna karşın, söz konusu teorisinin, tartışılmaz bir evrensel hakikat olarak dinin “mit”lerini yıktığını iddia eden bir ideoloji haline dönüştürülmesi, halihazırdaki en büyük çıkmazını oluşturmaktadır. 100 sene öncesindeki toplumsal olaylara ilişkin yapılan değerlendirmelerde bile, bir kesinlik ve mutabakata ulaşılamamasına rağmen, mevcut bilimsel tahminlere göre; 13,75 milyar

yaşında olan bir kâinatın ve 4,54 milyar yaşında olan bir gezegenin sırlarını çözmeye çalışırken, nasıl bu derece emin bir tavır halinde bulunulduğu anlaşılır değildir. **Doğrusu şu ki, geçmişe yönelik bilim adına gerçeği bulma adına söylenen hiçbir şey % 100 doğru değildir:** *“Onları göklerin ve yerin yaratılışına ve kendilerinin (nefislerinin) de yaratılışına şâhit tutmadık. (Kehf, 51)”*

Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın çocukları nasıl çoğalmışlardır?

Kardeş evliliği yasak olmasına rağmen, Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan dünyaya gelen çocuklar nasıl çoğaldı? Bu konuda temel olarak iki farklı yaklaşımın olduğunu görüyoruz:

- Birinci görüşe göre, kaynakları çok sağlam olmasa da, Hz. Havva 20 doğum yapmış, her doğumda bir erkek bir kız doğurmuş, bir önceki ve bir sonraki doğumda doğan kardeşler birbirleriyle evlenebilmiş, insanların sayısı belli bir miktara ulaştınca, Rabbimiz kardeşler arasındaki bu evlenmeyi yasaklamıştır. Dinin temeli olan iman esasları her dönemde aynı iken, Hz. Âdem'den Peygamberimize kadar insanlar için farklı şeriatlar (kurallar) geçerli olmuştur. Bir çocuğun gelişme döneminde, beslenme rejiminde yaşanan değişimleri hatırlayalım. Bebeklik döneminde anne sütü en güzel gıda iken, daha sonra çorba, meyve suları vb. ile beslenme çeşitlilik göstermeye başlar ve çocuk belli bir yaşa gelince her şeyi yiyip içebilecek bir kabiliyete kavuşur. İnsanlığın binlerce yıllık yaşamında da, olgunluk dönemi olan Peygamber Efendimiz dönemindeki evrensel kurallara kadar farklı kurallar geçerli olmuştur. Rabbimizin bu kuralları, gönderilen toplulukların maslahatına göre indirdiği açıktır. İnsanlığın o dönemki ihtiyaçları içerisinde, neslin çoğalması için bu uygulamaya gidilmiştir. Ayrıca, burada belli bir prensibe yine riayet edildiğine, aynı batındaki (doğumdaki) kardeşlerin evlenmesine yine izin verilmediğine, bir önceki ve bir sonraki kardeşler arasında eşleştirmenin gerçekleştirildiğine dikkat çekmek gerekiyor. Bir diğer husus da, Hz. Âdem'in çocukları birbirleri ile evlenebileceklerini bilmediklerinden, kardeşler arası evlenmenin getireceği birçok olumsuz sonucun o dönemde geçerli olmadığıdır.

- İkinci görüş ise, Cenab-ı Hakk'ın bazı kişileri anne-babadan dünyaya gelme biçimindeki kanuna istisna oluşturacak biçimde yarattığından hareket ederek, ilk insanların kardeş evliliği ile çoğalmasını zaruri görmemektedir. Örneğin, Yüce Rabbimiz Hz. Âdem'i anasız ve babasız, Hz. İsa'yı babasız biçimde yaratmış; Hz. Zekeriya ve eşi çocuk yapma imkânından mahrum olmasına rağmen Hz. Yahya'yı onlara lûtfetmiştir. Bu çerçevede, Hz. Âdem'in çocuklarının birbirleri ile evlenmeleri hususuna Kur'an'da yer verilmemiş olup, Allah'ın birçok erkek ve dişi yaratarak insanları çoğaltmış olması ihtimalini Kur'an reddetmemektedir.

Her iki açıklamada kendi içinde tutarlıdır. Şu anda kardeş evliliğinin yasak olması nedeniyle, paralellik açısından ikinci görüş daha makûl gibi gözükürken, gerek tarih

içerisinde farklı şeriatların gönderildiği gerçeği, gerekse “birlik ve kardeşlik” hakikatının insanların aynı kökten türemesinde daha açık biçimde yansıdığı dikkate alındığında, birinci görüş daha makul gözükmemektedir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Tağut nedir?

Peygamberimizin ilk mesajı *“Kulu La ilâhe illallah tuflihu”* ydu. Yani, *“Allah’tan başka ilah yoktur’ deyin, kurtuluşa erin!”* müjdesiydi. Zira kalbin tatmin olması, kendisini bağladığı yüzlerce sahte ilahı reddedip, tek olan Allah’a inanmaktan geçmekteydi. Eğer sadece Allah’a iman edin densesydi, bunu zaten birçok müşrik de yapıyordu, ancak Allah’a iman etmelerine rağmen, şirk koşuyorlar ve başkaca ilahlar uyduruyorlardı.

Hak ile batılın, doğru ile yalanın, güzel ile çirkinin ele ele gezdiği günümüz modern dünyasında söz konusu tevhid mesajının önemi daha da artmış durumda... Faydalı birçok bilginin yer aldığı İnternet, istatistiklere göre en çok porno ve chat amaçlı kullanılıyor. Kitlesel haberleşmeye büyük katkıda bulunan televizyon, istenen mesajları bilinçaltı (subliminal) imgelerle zihinlere boca ederek, şeytanın değirmenine su taşıyor. Büyük şair,

“Her şey akar, su, tarih, yıldız, insan ve fikir;

Oluklar çift; birinden nur akar; birinden kir.”

demmişti. Ancak artık, nur ve kir ayrı oluklardan değil, aynı oluktan akıyor ve kirin içinden nuru çekip alabilmek büyük bir gayreti gerektiriyor.

Tağut, tuğyan (azgınlık) kelimesinden türemiş; isyankâr, azgın gibi anlamlara gelen bir kavramdır. Bakara suresi 256. âyette, *“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu inkâr edip Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapaşğlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”* ve 257. âyette *“Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar.”* buyrulmaktadır. *“Kim tağutu inkâr ederse...”* ifadesi şunu bildirmiş oluyor ki, tevhid emrinde ilk iş, putlardan önce ona sevk eden azgın isyankârları inkâr etmektir. Tağutu inkâr olmadan Allah’a iman olmaz. Kirli bir bardağı yıkamadan, o bardaktan su içmek doğru olmaz. Tağutu red, bardağı yıkamak; Allah’a iman, suyu doldurmaktır. Tağut, insanı Allah ile buluşmaktan alıkoyan her şeydir. Bazen bir yönetici, bazen bir eşya, bazen bir ideoloji, bazen de soyut şeyler olarak karşımıza çıkar. Dinde zorlama ve baskı olmaz. Ancak kişi dinini Allah’a iman yönünde seçmişse, düşünce ve kanaatleri de o istikamette olmak durumundadır. Örneğin, bir Müslüman, hem *“Müslümanım”* deyip, hem de *“evlilik dışı cinsellikte ne mahsur olabilir?”*

Evlilik kurumu çağdışı kalmıştır” diyemez. Hem “müminim” deyip, hem de “faiz de alışveriş gibi helaldir” diyemez. Hem İslam dairesi içinde olduğunu beyan edip, hem de “içki ehline helaldir” diyemez. Bütün bunlar, hüküm vermede, Allah’ın hükmü dışında başkalarının hükümlerini merci kabul etmenin bir sonucu olup, tağuti düşüncelere örnek olarak zikredilebilir. Ne yazık ki, davranışlarımız hem Allah’a, hem de tağutlara dostluk belirten anlamlarla yüklü...

Ne mutlu *“Abdullah Tağuttanılmaz”* olabilenlere...

Demir yeraltından çıkarılmakta olduğu halde, neden Kur'an'da demir için "indirdik" tabiri yer almaktadır?

• "Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Bir de demiri indirdik, onda hem çetin bir sertlik (büyük bir kuvvet), hem de insanlar için bir çok menfaatler vardır.... (Hadîd, 25)" Bu âyette, bir kuvvet vesilesi olan ve insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin bir nimet olarak yaratıldığından söz edilmektedir. Ancak, demir yeraltından çıkarılırken, âyette "demiri indirdik" tabirinin kullanılmasının hikmeti nedir? Demir, insanoğlunun kullandığı birçok aracın temel hammaddesidir. Tarih içinde demirden yapılan eşyaların kullanımının artmasıyla, ormanlar kesilerek tarıma açılmış, bol ürün elde edilmiş ve nüfus artmıştır. Demirden yapılan aletlerle tarımda verim artışı sağlanmış ve bu da dolaylı olarak tarım toplumuna geçişi sağlamıştır. Demir, gelişme için günümüzde de önemini korumaktadır. Demir-çelik sektörü ülke ekonomisi ve sanayileşmede lokomotif sektör özelliğine sahip olup, tüm endüstriyel dallara girdi sağlamaktadır. Demir-çelik sektörünün, başta inşaat malzemeleri olmak üzere otomotiv, gemi, uçak, demiryolu ve vagon gibi tüm taşıt araçları ve akla gelebilecek tüm makine, cihaz ve eşya üretimine katkısı vardır. Bu açıdan, demir; sanatın esası, ilerlemenin kaynağı, kuvvetin vesilesi ve medeniyetin itici gücüdür. Diğer yandan, tüm bitkilerin, hayvanların ve insanların, yaşamak için demire ihtiyaçları vardır. İnsan vücudunda demir eksikliğinin yol açtığı kansızlık, en sık rastlanan kansızlık tipidir. Bu örnekler, demire ilişkin "...onda hem çetin bir sertlik (büyük bir kuvvet), hem de insanlar için bir çok menfaatler vardır..." ayetinin ortaya koyduğu hakikati tasdik etmektedir.

• Zümer suresi 6. ayette yer alan "...Sizin için davarlardan sekiz çift indirdi..." ifadesinden de görüleceği üzere, "indirme" kelimesi, mecazî olarak nimetlerin lutfedilmesi, yaratılması gibi anlamlara gelmektedir. Veren el, alan elden üstündür. Cenâb-ı Hakk'ın nimetleri, yüce ve mânen yüksek mertebede olan rahmet hazinesinden geldiğinden, hayvanlar için kullanılan "indirdik" ifadesi bu manayı perçinlemiştir. Demire yönelik kullanılan "indirdik" tabiri ile de, demirin insanlar için çok büyük bir ilahi nimet olarak gönderildiği vurgulanmıştır.

• "İndirme"nin bahsedilen "nimet verme" anlamının yanısıra, burada lafzî anlamıyla fiziksel "indirme" anlamının içerildiğini belirten yaklaşımlar da bulunmaktadır. Buna göre, günümüzden yaklaşık 15 milyar yıl önce meydana gelen Büyük Patlama (Big Bang) sonrasında evrenimizde önce yalnızca hidrojen ve helyum atomları vardı. Daha sonra bu elementlerden oluşan ve Güneş'ten yüzlerce kat fazla kütleyle sahip olan ilk yıldızlar,

merkezlerindeki nükleer tepkimelerle silisyum, oksijen, azot, kalsiyum ve demir gibi öteki elementleri oluşturdular. Demirden daha ağır olan elementlerin oluşumu, çok büyük miktarda enerjiye bağlı olduğundan süpernova patlamalarıyla gerçekleşmiş ve yıldızların üretmiş oldukları ağır elementler, gerçekleşen süpernova patlamalarıyla uzaya saçılmıştır. Bu elementlerin karışmasıyla zenginleşen dev hidrojen bulutları çökerek, yeni yıldız kuşakları oluşturmuş ve çeşitli ağır elementlerce zenginleştirilmiş bir gaz ve toz bulutunun kütleçekim etkisiyle sıkışması ve topaklaşması sonucunda, yaklaşık 4,6 milyar yıl önce Güneşimiz doğmuştur. Güneşle birlikte Dünya'nın üyesi olduğu gezegenler ailesi de bu gaz ve toz bulutunun içinde oluşmuştur. Fred Hoyle ve arkadaşları tarafından 1946 yılında başlanan araştırmalar neticesinde, ağır elementlerin yıldızlarda yaratıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Demirin kâinatın büyük tezgahında hazırlanarak nimet olarak gönderildiği gerçeğini ifade eden bu bilimsel bulgunun, 1930'larda Lem'alar adlı kitabın 28. bölümünde herkesin çok rahat biçimde anlayabileceği biçimde ifade edildiğini görmek insanı hayrete düşürüyor: *“..Belki Hâlık-ı Kâinatın tarafından rahmet hazinesinde ve kâinatın büyük tezgâhından ihzâr edilmiş bir nimet olarak, “Rabbü's-Semâvâti ve'l-Arz” ünvân-ı haşmetiyle de küre-i arz sekenesinin hâcâtına medâr olmak için demiri inzâl etmiş...”*

- Dünya'daki demirin büyük bölümü, Dünya'nın gezegen olarak şekillenmesi esnasında, Dünya ile birlikte gelmiştir/indirilmiştir. Ancak daha sonra yeryüzüne düşen meteorlar vasıtasıyla da Dünya'ya demir transferi/indirilmesi devam etmiştir. Kalpleri belki mucize görse inanmayacak kadar katılmış olanlar bazı kişiler tarafından, demirin yıldızların içinde oluştuğu kabul edilmekte, ancak demir ve demirle birlikte birçok elementin zaten Dünya'nın oluşumundaki toz ve gaz bulutunun içinde yer aldığı ifade edilerek, *“demirin Dünya'ya indirilmesi”*nden bahsedilemeyeceği iddia edilmektedir. Bu, onların önyargısından ve *“indirme”* sözcüğüne dar bir açıdan bakmalarından kaynaklanıyor. Henüz demirin yıldızlarda yaratıldığı ve oradan indirildiği keşfedilmemişken, demirin dünya ile birlikte indirilmiş olduğu hakikatinin Nursi'nin ifadeleri arasına gizlendiğini hayretle müşahade ediyoruz: *“... Belki Hazine-i Kübrâdan o nimet-i azîmeyi küre-i arz ile beraber indirdiğini ifade etmek için; yani, bu küre-i arz hânesine en lâzım şey demirdir ki, Hâlık-ı Zülcelâl, güya küre-i arzı güneşten ayırıp insanlar için indirdiği zaman, demiri de beraber inzâl etmiş (indirmiş) ve ekser ihtiyâc-ı beşer (insanların çoğu ihtiyacı) onunla temin edilmiştir...”*

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Miladi takvim-Hicri takvim ve yılbaşı tartışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

• Kökeninde Eski Roma, Yunan ve Hıristiyanlığın yer aldığı Batı modernitesi, her alanda dine ve kaynağını esasta dinden alan geleneğe meydan okumakta ve dini/geleneği hayat dışı kılmak için büyük çaba göstermektedir. Ülkemizde, modernite ile gelenek arasındaki mücadele alanlarından biri de varlığın dikey boyutu olan “zaman”dır. Her toplum, yaşamını zaman algısına göre şekillendirmekte ve bu algı ile zaman şeridini teknik olarak tanımlayarak, takvimler ihdas etmektedir. Her yıl, Miladi yılbaşı yaklaştıkça, yılbaşının kutlanıp kutlanmayacağı, kutlanacaksa ne şekilde kutlanacağı üzerine çok farklı fikirler serdedilmekte ve takvimler üzerine tartışmalar yaşanmaktadır. Konuyu enine-boyuna değerlendirebilmek ve kıymet hükmünü verebilmek amacıyla bazı teknik bilgileri vermek yararlı olacaktır.

• Tarih içerisinde farklı din ve kavme mensup toplulukların kendilerine ait takvimlerinin olduğu görülmektedir. Bu takvimler genel olarak, Dünya'nın Güneş etrafında izlemiş olduğu bir devri (şemsî takvimler) veya Ay'ın Dünya etrafında dolanımını (kamerî takvimler) esas almakta ve o topluluk için çok büyük önem arz eden bir olayı yılbaşı olarak kabul etmektedir. Miladi takvimin kökeninde, M.Ö. VIII. yüzyılda Romalılar tarafından kullanılan 10 aylık bir takvimin bulunduğu görülmektedir. Mart ayı, gündüz ve gecenin eşit olması ve hayatın başlangıç zamanı olarak kabul edilmesi sonucu ilk ay olarak seçilmişti. 10 aylık bu takvimde 60 gün eksik kaldığı için, Ocak ve Şubat adları ile iki ay daha eklenerek takvim 12 aylık bir takvim olarak tamamlanmıştır. M.Ö. 46 yılına gelindiğinde, Roma İmparatoru Julius Caesar (Jül Sezar) (Jülyen takvimi Sezar'ın adından gelmektedir), takvimde bazı değişiklikler yapmıştır. Aylar 30 ve 31 gün olacak biçimde iki şekilde düzenlenmiş, bu durumda, yılın son ayı Şubat'a 29 gün kalmıştır. Şubat, ancak 4 yılda bir 30 gün olma şansını elde etmiştir. Caesar, sonradan Ocak'ı yılın ilk ayı olarak ilan etmesine rağmen, Şubat'ın gün sayısı değişmemiştir. Caesar'ın ölümünden sonra, Romalılar, İmparatorlarının anısına Quintilis (Temmuz) ayının ismini July olarak değiştirmiştir. Julius Caesar'dan sonra tahta çıkan Augustus kendi şerefine, Sextilis (Ağustos) ayının ismini kendi ismi ile değiştirerek, bu aya August adını vermiştir. Ancak Caesar'ın ayının 31 gün, Augustus'un ayının ise 30 gün çekmesi olacak şey değildi. Bu eksiklik de, 29 gün olan Şubat'tan bir gün daha alınmak ve Ağustos'a eklenmek suretiyle giderilmiştir. Ancak, Jülyen takviminin dünyanın dönencel takvimine tam olarak uymaması nedeniyle, Roma'da Papa VIII. Gregorius'un inisiyatifi

ile bir toplantı yapılmış ve takvim hatasının giderilmesine yönelik 4 Ekim 1582 Perşembe gününü doğrudan doğruya 15 Ekim Cuma gününe bağlama kararı alınmıştır. Papa VIII. Gregorius'un ismine atfen, bu takvime Gregoryen Takvimi denmiştir. Gregoryen takvimi Fransa'da 1582 yılında kabul edilmiş, 1582 yılının 9 Aralık'ından hemen sonra 20 Aralık'a geçilmiştir. Bu değişiklik önce Danimarka, Hollanda, Polonya, Macaristan, Portekiz, İspanya ve Almanya'da kabul görmüş; İngiltere 1752'de, İsveç 1753'de, İrlanda 1782'de, Japonya 1873'de, Çin 1912'de, Bulgaristan 1916'da, Rusya 1918'de, Yunanistan 1923'de, Ürdün 1924'de ve Türkiye 1926'da Gregoryen Takvimi denilen bu takvimi kabul etmiştir.

- İslam dünyasında, hicretten on altı yıl sonra (638), dönemin halifesi Hz. Ömer'in emriyle Medine'de bir meclis toplanarak, tarih meselesine bir çözüm bulunması istenmiştir. Ashaptan bazıları ilk vahyi, bazıları Hz. Muhammed (sav)'nin irtihalini yıl başlangıcı olarak teklif etmişlerse de, Hz. Ali'nin teklifi sonucu Mekke'den Medine'ye hicretin başlangıç olma görüşü ağırlık kazanmış ve netice olarak, hicretin İslâm tarihinin başlangıcı, Muharrem'in yılın ilk ayı ve o yılın 17. hicret yılı olduğu kabul edilmiştir. Böyle bir uygulamanın konulmasına sebep olarak şu iki husus gösterilmektedir. Hz. Ömer devrinde ibraz edilen bir borç senesinde ödeme için vâde tarihi olarak gösterilen Şaban ayının, geçen yılın mı yoksa gelecek yılın mı olduğu kestirilememiştir. Ayrıca aynı dönemde Basra valisi olan Ebu Musa el-Eş'arî'den gelen bir yazıda; hilâfet makamından gönderilen kâğıtların hangisi önce hangisi sonra olduğu ve hangisinin hükmüyle hareket edilmesi gerektiğinin bilinmediği cihetle, bu sorunun acilen halledilmesi isteniyordu. Bu nedenlerle, hicreti esas alan ay takvimi İslam tarihine başlangıç teşkil etmiştir.

- Osmanlılar da, önceki İslâm devletleri gibi Hicrî kamerî takvimi kullanmıştır. Ancak Hicrî kamerî sene mevsimlere göre tayin olunmadığı için, geliri ve askerî düzeni toprak hâsılâtına sıkı sıkıya bağlı bulunan Osmanlı Devleti'nde bazı sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Toprak mahsûlleri şemsî takvim esasına göre elde ediliyor; kamerî takvim ile arada 11 günlük bir fark bulunduğu için beytül-mâl-i müslimîn (devlet hazînesi) zarara uğruyordu. Bunun üzerine, 1678 senesinden itibaren sadece malî hususlarda malî sene adıyla, halkın Romalılardan alındığı için Rûmî takvim dediği, Jülyen takvimi kabul edilmiş; ancak yıllar yine hicret esasına göre hesaplanmıştır. 1840 tarihinden itibaren yalnız mali muamelatta kullanılan malî senenin kullanılma sahası genişletilerek bütün resmî muamelatta bu takvim kullanılmaya başlanmış; Hicrî takvim de bunun yanı sıra kullanılmaya devam etmiştir. Maaş ve ücretler Rumi aya göre ödendiği için çalışanlar

tarafından büyük önem atfedilmiştir. Rumi takvim geleneğinden kalma 1 Mart'ın mali yıl başlangıcı olması uygulaması Cumhuriyetten sonra 1983 yılına kadar uygulanmıştır.

İslam dünyasında Selçuklu Sultanı Celâleddin Melikşah örneğinde olduğu gibi, Güneş hesabına dayalı, ancak başlangıç yılı hicrete göre tespit olunan takvimlerin de mevcut olduğu görülmektedir. İranlıların kullandığı Güneş yılı esasına göre hazırlanan takvimde ise 21 Mart yılbaşı (Nevruz) olarak kabul edilmiştir. Aylar, burçlara göre sıralanmıştır. Bu takvim hava durumlarını da bazı yanılgılarla belirtmektedir.

- Miladi takvime geçiş, Batı ile ticari ve siyasi alanlarda yaşanan uyumsuzluğu gidermek üzerinden meşrulaştırılmıştır. Miladi takvim ile Rumi takvimin yılbaşları farklı olduğundan (biri 1 Ocak, diğeri 1 Mart) ve aralarında gün farkı bulunduğundan, 1917 yılında çıkarılan Kanunla Rumi takvim ile Miladi takvim arasındaki 13 günlük fark giderilmiş, 1918'deki Tamim ile de, 1 Ocak, Rumi takvimde de yılbaşı olarak sayılmaya başlamıştır. 1925'te çıkarılan 698 sayılı Kanun ile, Rumi takvim yürürlükten kaldırılmış, 1 Ocak 1926'dan itibaren Miladi takvim kullanılmaya başlanmıştır. Takvim ile ilgili son değişiklik Behçet Kemal Çağlar'ın önerisiyle 10 Ocak 1945 tarihinde gerçekleşmiştir. 10 Ocak 1945 gün ve 4696 sayılı "Bazı Ay Adlarının Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ile Teşrinievvel ayı Ekim, Teşrinisani ayı Kasım, Kanunuevvel ayı Aralık, Kanunusani ayı Ocak olarak değiştirilmiştir.

- Noel, her yıl dünyadaki Hıristiyanların çoğunluğu tarafından 25 Aralık'ta kutlanmaktadır. Bazı Doğu Kiliseleri ise, Jülyen takviminde 25 Aralık'a denk gelen 7 Ocak'ı Noel olarak kutlamaktadır. Hıristiyanların çoğunlukta olduğu ülkelerde pratik olarak Noel tatili yılbaşı tatiliyle birleştirilmektedir. İznik konsülü dönemindeki İmparator Konstantinos, Aralık'ın son haftasını Noel haftası ve bu ayın son gecesini (31 Aralık) Noel gecesi ilân etmiştir. Noel ile yılbaşı arasında yakın bir ilişki var olmasına rağmen, eski Diyanet İşleri Başkanlarından biri tarafından 30/12/2003'te yapılan açıklamada şu ifadeler yer verilmiştir: *"Eski Romalılarda yılbaşı olarak kutlanan ve Orta Çağ'dan itibaren Hıristiyan toplumlarca da yılbaşı olarak kabul edilmiş olan 1 Ocak tarihi, XIX-XX. yüzyıllardan itibaren (şüphesiz batının kültürel etkisiyle) dünyanın birçok halkı tarafından benimsenmiştir. Bugün dünya genelinde yılbaşı kutlamaları, dinsel bir bağlamdan öte kültürel bir anlam ifade etmekte; insanlar yeni yıla yönelik iyilik, bereket, refah, huzur ve barış beklentilerini yeni yıl kutlamalarında dile getirmektedirler. Dolayısıyla yeni yıl kutlamaları; tıpkı içinde farklı ekonomik ve sosyal amaçları da*

barındıran anneler-babalar günü, işçi bayramı, doğum günü kutlamaları gibi evrensel kültürün bir parçası olarak üretilen ve geliştirilen, sonuçta bütün insanlığa mal olan olumlu bir davranış biçimi olarak görülmelidir. Ancak bu kutlamaları dinsel ve kültürel değerlerimize aykırı birtakım âdet ve geleneklerle birlikte düzenlemek, kutlamalar esnasında kamuoyunu rahatsız edici ya da dinimizin emir ve yasaklarına, genel ahlâka ve toplumsal kurallara aykırı davranışlarda bulunmak kesinlikle doğru değildir.” Bu hususta Yeni Şafak Gazetesi yazarı Akif Emre, Diyanet İşleri Başkanlığı açıklaması ile yılbaşı kutlamalarına meşruiyet zemini hazırlandığını ifade ederek, *“Türkiye’de yılbaşı kutlamalarını, bireysel tercihlerden çok toplumsal bir projenin, daha doğrusu batılılaşmanın önemli bir taşıyıcısı olarak görüldüğü için ideolojik bir çerçevede ele almadan anlamlandırmak mümkün değildir.”* değerlendirmesini yapmıştır. Zaman Gazetesi yazarı Ali Bulaç ise, *“Kimileri ‘Miladi takvim bir Roma takvimidir. Roma, Hıristiyan olmadan evvel de bu takvimi kullanmaya başlamıştır (MÖ 46). Esas adı Jülyen takvimidir. Bunun da kaynağı 25 Aralık’a denk gelen Noel’dir. Halbuki bu iki gün (25 ve 31 Aralık) arasında tarihsel bağ yoktur. Onun için yılbaşını rahatlıkla kutlayabilirsiniz’* deyip kendilerini rahatlatmak isteyecektir. *Roma veya Batı Hıristiyanlığı, her ikisi aynı mecrada akmışlardır, ortak kültürel değerlerdir. Müslümanların bunların geleneklerini veya âdetlerini taklit etmeleri ‘Kim bir kavme benzerse’ hükmüne muhatap olmalarına sebep olur”* ve *“Yılbaşı kutlamaları ‘görünmez kilise’ doktrini çerçevesinde Batılı değerlerin ve yaşama tarzının evrenselleştirilmesidir.”* şeklinde yılbaşı-Noel ayrımı yapılarak yılbaşı kutlamalarının meşrulaştırılmasına itirazını dile getirmiştir.

- Bir diğer tartışma da, geçtiğimiz yıllarda Kutlu Doğum Haftası Etkinliklerinin zamanlamasına yönelik olarak yaşanmıştır. Bilindiği üzere, Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri ilk defa Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1989 yılında Hicri takvim esas alınarak kutlanmaya başlamış, ancak 1994 yılından itibaren Peygamberimizin miladi doğum günü olan 20 Nisan tarihi esas alınarak kutlamalara devam edilmiştir. Ancak 20-26, 16-22 Nisan gibi tarihlerde yapılan bu etkinlikler, bazıları tarafından hükümetin sistemli bir planı olarak 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’na alternatif kutlama olarak gösterilmiş, bazıları da bu uygulamanın Hicri takvime göre ifa edilen ibadetlerin Miladi takvime göre sabitlenmesinin önünü açması gerektiği yönünde görüş serdetmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınladığı genelge ile, 2008 yılında Kutlu Doğum Haftası etkinliklerini bu tarihlerin dışına taşmayacak biçimde 14-20 Nisan tarihleri arasına almıştır.

• Takvimin tarihi ve kültürel yapı ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Gazeteci-yazar Abdurrahman Dilipak, *“Kilise Takvimi ile Mesih’in yeryüzünde belirmesinden, hizmeti, hayatı ve yeniden Kutsal Ruh’un gelişine ve bundan sonraki zamana yeniden girer ve böylece bütün bu dönem boyunca olan Mesih’in hizmet ve öğretilerine bir düzen içinde bakmış olur bir Hıristiyan... Bütün bunları yaparken, kendi teolojisi açısından ‘Tanrı’nın Eski Ahit boyunca kendini açıkladığını, emirlerini, vaatlerini ve yasaklarını bir bütünlük içinde görür ve Yeni Ahit’in öğretisinin Eski Ahit ile olan bütünlüğüne tekrar ve tekrar tanık olur.”* tespitini yapmakta, Prof. Dr. İskender Pala da, *“Bir milletin takvimi onun tarihi demektir. Takvim bize geriye doğru düşünme imkânı verir ve kodlarımızın derinliğini, sağlamlığını, kadimliğini gösterir. Mesela Çin bizim on iki hayvanlı takvimimize benzer bir takvim kullanır ve bir Çinli bu geleneksel takvim sayesinde on beş bin yıl geriye doğru kendi tarihinin sınır taşlarını hatırlar, söz gelimi sekiz bininci yılda milletin başına gelenleri hafızasında tutar. Bu ona kimlik verir. Yahudiler 29 veya 30 günlük ayları olan ve bir yılı on iki, bazen on üç ay süren bir kameri takvimi altı bin yıldır kullanırlar. Bu onların genlerinde geçmişe doğru bir aidiyet hissini ayakta tutar ve tarihi unutturmaz. Japon takvimi Şinto kaç bin yıldan beri hâlâ aynıdır ve bir Japon bununla gurur duyar. İmdi, bu takvimlerin Miladi takvime göre çok kullanışlı olduğu söylenemez, ama hiçbir Yahudi veya Japon bunu değiştirmeyi düşünmez. Üstelik değiştirmedikleri sürece dünya milletleri arasında geri kaldıkları, çağdaşıktan uzak düştükleri fikrine de kapılmazlar. Onlar bilirler ki takvim değiştirmek, hafızayı değiştirmektir. Sanki zamanı bir yerinden yırtıp asıl parçayı saklamak gibi... Takvimi değiştirdiğiniz vakit kimliksiz, tarihsiz, hafızasız bir millet olma tehlikesi vardır. Çünkü o zaman size kimlik veren geçmiş olayları kendi medeniyet birikiminize göre değil, kabul ettiğiniz yeni takvime göre anlamlandırmaya başlarsınız. Hatırladığınız tarih ve geçmiş, sizin yaptığınız tarih değildir artık. Siz orada etken konumdan edilgen hale düşersiniz ve tarihsel başarılarınız, icatlarınız, keşifleriniz, dünyaya yaptığınız katkılar hep yeni takvimin sayfalarına işlenir. Mesela Konstantinopol 857’de değil 1453’te fethedilmiş olur ve tabii ‘Belde-i Tayyibe’ fikri aradan kalkar. Ayasofya algısı Eyüp Sultan algısından önde durur ve İstanbul’un Konstantinopol kimliğini baskın kabul etmeye hazır hale gelirsiniz. En basit tanımıyla Hicret’ten koparılıp Noel’e bağlanır, Noel kutlamaları için özel ve tüzel hazırlıkları arttırırsınız. İşin ilginç yanı bu değişikliği de laiklik adına yapmış, Hicri takvimden kaçıp Gregoryan takvime kapılanmışsınızdır. Hak Peygamber’den kaçıp Papa’ya sığınmak yani...”* sözleri ile takvimin bu yönüne dikkat çekmektedir. Mustafa İslamoğlu ise, bu durumu şu sözleri ile

değerlendirmektedir: *“Zaman algısındaki bu kökten kırılma, kendi üretilen kutsadıkları ideolojilerin arkasına sığınan egemen sınıfların giderek zamanı kaybetmelerine yol açtı. Bu ülkede kendini ‘çağdaş’ sanan bir sürü ‘çağdışı’ kafalının, kendini ‘modern’ sanan bir yığın ‘pre-historik çağ’ yabanının, kendini ‘ilerici’ sanan bir dolu ‘geriler gerisinin’ varlığı, ancak zaman algısındaki bu kökten kırılmayla açıklanabilir. Adam sırtına akademik unvan kıyafeti olarak, başka bir kültürün kendi zamanına ait papaz cübbesini geçirmekle iftihar ederken, kendi vatandaşının kendi zamanına ait cübbesini görünce cinleri-şeytanları tepesine çıkıyorsa, bunu neyle açıklarsınız? Putperest kuzey kültürüne ait bir hurafe olan Noel Baba efsanesinin kahramanının sakalına hayran olup kukuletasını başına geçirirken, kendi zamanlarının yırtılmasına izin vermeyen insanların sakalına ve sarığına olan düşmanlık ve kinini nasıl izah edeceksiniz? Dahası Papa III. Gregoryus’un takvimini savunurken içine düştüğü komikliği göremeyen bu zavallının, kendi zamanına karşı duyduğu bu akıl dışı nefret ve başkalarının zamanına duyduğu bu abartılı hayranlığı hangi psiko-patolojiyle teşhis edeceksiniz? Zaman algısındaki bu kırılma, oradan mekân algısına da sirayet etti. Zaten bu beklenen bir sonuçtu. Çünkü zaman, mekânın hareketinden başka bir şey değildi. Takvim de, asli dili olan Arapça’da, ‘ölçme, değerlendirme, kıymet biçme, konum belirleme’ anlamlarına geliyordu. Kendi zamanlarını kaybedenler, aslında sadece zamanı değil, başta mekân olmak üzere, insanı, eşyayı ve hayatı doğru bir biçimde ölçme-değerlendirme yetisini kaybetmeye adaydılar. Bugün de yaşanan budur.”*

- Takvim⁷ (kıymet) hükmümüzü verelim:
  - Güneşi ve Ay’ı bir âyet olarak yaratan ve *“..Güneşi ve Ay’ı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. (En’âm, 96)”* ile *“Güneş ve Ay bir hesaba göre hareket etmektedir. (Rahmân, 5)”* buyuran da Yüce Rabbimizdir. Bu anlamda, insanların takvimleri kamerî veya şemsî olarak hesaplayabilmeleri ve dünyevi-uhrevi muamelelerini düzenleyebilmeleri Rabbimizin onlara sunduğu nimetler kabilindedir.
  - Takvimler, hem bir takım toplumsal ihtiyaçları karşılama gerekliliğinden ortaya çıkmış, hem de ait olduğu toplumun kültürel kodlarını masnetmiştir. Bu anlamda, bir takvim kullanılacağı yerdeki ihtiyacı en rasyonel biçimde karşılama yönüyle teknik boyutuyla, bir milleti millet yapan tarih, kimlik ve benzeri kavramlar açısından da kültürel boyutuyla irdelenmek durumundadır.

⁷ Takvim, Arapça’da, değerlendirme ve kıymet biçme gibi anlamlara gelmektedir.

- Burada, temel sorun, bir takvimin kamerî veya şemsî olmasından ziyade, bu takvimin başlangıç olarak hangi tarihi ve referansları esas alacağına düğümlenmektedir. Kamerî ve şemsî takvimler ilahi düzenin zamansal ritmini tutan  l ler, Miladî veya Hicrî takvimler ise söz konusu ölülerin milletlerin kültürel filtrelerinden geçmiş formlarıdır.
- Şemsî takvimin dünyevi işlerin etkin biçimde yürütülmesine katkı sağladığı, Batı'nın sosyo-kültürel ve tarihsel anlamda bu takvimin referanslarına dini öğeleri katarak, bir başka ifadeyle, teknik altyapı üzerine ustaca kültür kodlarını montajlayarak Miladî takvimi oluşturduğu ve bunu da evrensel bir sistem olarak tüm ülkelere ihraç edebilme başarisını sağladığı g r lmektedir⁸.
- Mevcut Miladî takvimin oluşumunda, beşerî faktörlerin etkisi büyük olup, anılan takvim kâinattaki ilahi ve fitri düzene uymaktan uzak durumdadır. Kış mevsiminin ortasındaki bir tarih olan 1 Ocak'ın yılbaşı olması, Şubat ve Ağustos gibi ayların siyasi uygulamalarla şekillenmesi bu iddiamızı ispat eder.
- Ülkemizde takvime yönelik yapılan reformların, modernleşme serüvenine paralel biçimde gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Şemsî esasa dayanan ancak hicreti de referans alan, bir anlamda gelenek ile moderniteyi uzlaştırmaya çalışan bir arayışla Rumi takvimin uygulamaya konduğu, ancak Cumhuriyetle birlikte modernleş(tir)menin tümüyle Miladi takvime entegrasyonla tamamlandığı görülmektedir.
- Dünya işleri bir nevi sabitliği gerektirmekte, ahiret işleri ise hakikatın diğer yüzü olan faniliği bize telkin etmektedir. Bir başka ifade ile, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya işlerimizin sağlam ve sabit olması gerekirken, yarın ölecekmiş gibi de gerçek önemi ahiret işlerine vermemiz gerekmektedir. Bu yönüyle, şemsî takvimin dünyevi muamelelerde, özellikle mevsimleri gözetken,  l lebilirliğin büyük önem arz ettiği mali alanda takip edilmeye daha uygun olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, gerek naslarla belirlenmiş olması, gerek ibadetlerin farklı mevsimlerde ifa edilmesine imkân vermesi, gerek İşlam tarih ve kimliği ile bağlantıyı muhafaza etmesi ve gerekse dünyanın fani oluşunu ve esas

---

⁸ Bu durum, bir zamanlar camilere kadar girmiş,  an sesli duvar saatlerine benzemektedir.

yurdun ahiret olduğunu zihinlere ihtar etmesi yönüyle kamerî takvimin dini ibadet ve tatbikatlarda esas alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

- Miladi takvim de, İngilizce lisanında olduğu gibi, ticaret, siyaset ve toplumsal yapıların küresel çapta entegre edildiği bir dönemde, egemenliğini değiştiremez algısıyla perçinlemiştir. Bununla birlikte, güçler dengesinde söz söyleme konumu ihraz edildiğinde, dünya işlerinin ifasında her toplumun kendi takvimini uygulayabileceği bir vasatın oluşmasına katkı sağlanabilir veya dini/etnik ve benzeri referanslardan arınmış ve fitri yasalara uyumlu (Nevruz ile başlayan ve burçlara göre ilerleyen takvimlerde olduğu gibi) şemsi esasta yeni bir takvimin evrensel olarak hayata geçirilmesi yönünde çaba harcanabilir.
- Gerek Kutlu Doğum Haftası'nın Miladî takvime göre kutlanması hususunda; gerek Hicri takvime göre kutlanan Mevlid kandilinin mevcut olması, gerek dini ibadet ve adetleri Hicri takvime göre yaşama geleneğinin var olması ve gerekse Miladi takvimin bu uygulama ile zihinlerde meşrulaşmaması gereği göz önüne alınarak, Mevlid kandilinin içinde olduğu haftanın Kutlu Doğum Haftası olarak kabul edilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Burada, sırf garaz sahipleri itiraz etti diye, DİB'nin bu haftayı 14-20 Nisan arasına taşımış olmasının, üzücü olduğunu belirtmek gerekir. Mekke Fethi'nin 31 Aralık'ta Miladi takvime göre özel bir önem atfedilerek kutlanmasının esas nedeninin, yılbaşı kutlamalarında gaflete düşülmemesini amaçlamak olduğu görülmektedir.
- Her ne kadar teknik anlamda Noel ve yılbaşı birbirinden farklı zamanları ifade etse de, gerek Eski Roma'da yılbaşının 1 Ocak olarak kabul edilmiş olması ve gerekse Hz. İsa'nın doğumunun Noel haftasının son günü olarak 1 Ocak ile özdeşleştirilmesi sonucu, yılbaşının Batı kültürünün temel bir parçası haline geldiğini görmek ve *"yılbaşının evrensel kültürün bir parçası olduğunu"* söylemenin yılbaşı kutlamalarını meşrulaştırmaya hizmet ettiğini kabul etmek gerekmektedir.

"Zaman bendedir ve mekân bana emanettir!" şuuruna ermemiz dileği ile...

Kader nedir?

- Kader; ölçü ve miktar gibi anlamlara gelmektedir. Kader; her şeyin bir ölçüye göre Cenâb-ı Hakk tarafından ezelde tayin edilmesi; kaza ise, ezelde takdir olunan şeylerin Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasıyla varlık sahasına çıkması demektir. Kader, bir şey hakkında verilen karar; kaza ise, verilen o kararın infaz edilmesidir. İnsanın ne zaman öleceğinin takdir edilmiş olması kader, vakti gelince ölmesi kazadır. Kader, maaş bordrosuna benzetilirse, kaza da, bu maaşın dağıtılmasıdır. Kader, Rabbimizin ilim sıfatına; kaza ise, kudret sıfatına dayanmaktadır.

- İrade, sözlük anlamıyla kast, talep, dileme gibi anlamlara gelir. İnsanın cüz'î iradesi kast, kesp, ihtiyâr, talep, niyet, azm kelimeleriyle de ifâde edilmektedir. Âlimler, insanın bir işe başlamasından önce kendisinde mevcut olan iradesine küllî irade, bu iradenin herhangi bir zamanda belli bir fiile yönelmesini de cüz'i irade olarak ifade etmişlerdir. Cüz'i irade, insanın tercih yapabilme kabiliyeti olup, cüz'i tabiri "az" anlamında değil, "belirli" anlamında kullanılmaktadır.

- Üstad Necip Fazıl'ın

"Kader, beyaz kâğıda sütle yazılmış yazı;

Elindeyse beyazdan, gel de sıyr beyazı!"

biçiminde tariflediği kader ile cüz'i irade bir hakikatın iki yüzünü ifade eder. Yarattığı varlıkların ne yapacağını ve onlara ne olacağını bilmeyen birinin ilâh olmasına imkân yoktur. İlmin olmadığı yerde kudret de tecelli etmez. Cenab-ı Hakk, tüm varlıkları bir ölçü dâhilinde yaratmakta, tüm varlıklar, kendilerine çizilmiş olan yolda yürümektedir. Dünya kendine takdir edilmiş yörüngede dönmekte, bebekler kendilerine takdir edilmiş süre miktarınca ana rahminde yaşamaktadır. Bu anlamda, ilahi kader, her şeye hâkimdir. Diğer yandan, her insan kendisine verilmiş bir irade olduğunu hissetmekte ve bu iradenin gereği olarak hayat yolunda önüne çıkan seçeneklerden birini tercih etmektedir. Söz konusu iki gerçek, Kur'an ve hadislerde farklı biçimlerde yer almaktadır: "Hiç şüphesiz, Biz herşeyi bir kader ile (ölçü ile) yarattık. (Kamer, 49)", "Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona iki yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi? (Beled, 8-10)".

- Hz. Peygamber, Cibril hadisi olarak bilinen hadisinde, kadere imanı, iman esasları arasında saymıştır. Hz. Cebrail (as)'ın, "İman nedir?" sorusuna Peygamberimiz, "Allah'a,

*meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerriyle kadere*⁹ *inanmandır.*” cevabını vermiş, Hz. Cebrail de bu cevabı onaylamıştır.

- Kaderi ikiye ayırabiliriz: Izdırari ve iradi kader. Birincisi, insanın iradesi olmaksızın yapılan takdiri, ikincisi, insan iradesinin dâhil olduğu takdiri ifade etmektedir. Bir teşbihle ifade edecek olursak, kişinin babası ızdırari kader ile belirlenmişken, kayınbabası iradi kader ile belirlenmiştir. Bir insanın cinsiyeti, kavmi, doğum yeri, ömür süresi, ailesinin durumu gibi hususlar kişinin iradesi olmaksızın Rabbimizin belirlediği hususlardandır. Söz konusu takdirin hikmeti ve sırları insanlarca bilinmemektedir. Peygamber Efendimiz (sav), *“Kader hakkında konuşmayın, zira kader Allah’ın sırrıdır. Allah’ın sırrını açıklamaya kalkmayın.”* ve *“Kader hakkında fazla konuşmayın, çünkü sizden evvelkilerin çoğu ondan kaybetmiştir.”* buyurarak, kaderin bu kısmı ile uğraşmamızı istememiştir. Diğer yandan, Hz. Peygamber, kaderi kendi aralarında tartışan sahabileri uyararak şöyle buyurmuştur: *“Siz bununla mı emrolundunuz? Ya da ben bunun için mi gönderildim? Şunu iyi bilin ki, sizden önceki ümmetler bu tür tartışmalara daldıkları için helak olmuşlardır.”* Kader konusu, şair Ziyâ Paşa’nın

“İdrak-i meâlî bu küçük akla gerekmez,

Zîrâ bu terâzî bu kadar sıklığı çekmez!”

beyitinde belirtilen, beşer tâkatinin üstündeki hakikatler zümresindedir.

- Kader ve cüz’i irade, teorik ve ilmi nitelikli olmayan; insanın iç âleminde hissedebileceği, vicdanî olarak bilebileceği ve meyvelerin tatları arasındaki farkı anlamada olduğu gibi, tadararak anlayabileceği bir iman konusudur. Kader ve cüz’i irade, bir mümini tekâmül istikametinde uçuran iki kanat gibidir. Fiiller ve nefisler de dâhil olmak üzere her şeyi yaratanın Cenâb-ı Hakk olduğunu idrak eden bir mümin, yaptığı işlerin sorumluluğu konusunda şüpheyeye düştüğünde, cüz’i irade, *“sen yaptıklarından sorumlusun!”* ikazını yapar. Diğer yandan, *“madem cüz’i iradem var, o halde yaptığım bütün hayırlı işler ve iyilikler benden kaynaklanıyor”* gibi bir gurura kapıldığında ise, bu defa kader ikazını yapar: *“Hakiki anlamda yapan da, yaratan da O’dur, haddini bilmelisin.”*

⁹ Hadisin *“kadere iman”*ı içermeyen tariklerinin/varyantlarının olması, bazılarınca kadere imanın, iman esaslarından olmadığına delil olarak gösterilebilmektedir. Bunun doğru olmadığı, kadere imanın, iman esasları arasında olduğu birçok kitap ve makalede detaylıca ele alınmıştır.

• İlahi kader, netice ve meyveleri itibarıyla şerden ve çirkinlikten münezzehtir. İnsanlar görünüşteki sebeplere bakarak hüküm verip, zulme düşerken, kader hakikî sebeplere bakıp adalet eder. Örneğin, hırsızlık yapmamış bir kişinin suçsuz olduğu halde hırsızlıktan hapse atıldığını düşünelim. Hâkim, o kişiyi hırsız olmadığı halde hapse atarak zulmederken, ilahi kader o kişinin gizlice işlediği bir suçundan veya başka bir hatasından dolayı ceza görmesini sağlayarak adalet ediyor olabilir. Allah'ın dini yolunda çalışan bir müslümanı, *“sen Allah yolunda çalışıp çabalıyorsun”* diye hapse atanlar zulmederken, ilahi kader *“sen Allah'ın dinine tam samimiyetle hizmet etmiyorsun”* diye adalet edebilir. Bir olayın, bize dışarıdan gözükten zahirî boyutları olduğu gibi, göremediğimiz batınî boyutları da olabilir. Rabbimizin adalet tecellisi ile ilgili bir rivayetten bahsedilir. Hz. Musa, *“Yâ Rabbi, bana adaletini göster.”* diye dua eder. Cenâb-ı Allah da kendisine, *“Falan çeşmenin yakınında bekle ve olup bitecekleri gözetle.”* diye vahyeder. Derken, çeşmenin başına bir atlı gelir, atını sulayıp giderken bir kese altın düşürür. Arkadan hemen bir çocuk gelir ve o bir kese altını alıp uzaklaşır. Sonra, çeşmeye bir âmâ gelir ve o esnada altın kesesini düşürdüğünü fark eden atlı geri döner. Altınlarını âmâdan ister; ancak âmâ ne kadar *“ben almadım”* derse de, dinletemez ve atlı âmâyı öldürür. Hep zulüm gibi görünen bu hâdiselerdeki adaleti Hz. Musa, Cenâb-ı Hak'tan sorar ve şu cevabı alır: *“Atlı, vaktiyle çocuğun babasının bir kese altınını çalmıştı; böylece o bir kese altını sahibine iade etmiş olduk. Âmâ ise, vaktiyle atlının babasını öldürmüştü, onu da atlıya öldürterek, kısas uyguladık.”* Kader, başı ve sonu, aslı ve detayları, sebepleri ve sonuçları itibarıyla şerden, çirkinlikten ve zulümden münezzehtir.

• Kâinatın düzen ve ölçü lisanıyla hikmet ve adaletine şahitlik ettiği bir Âdil-i Hakîm, insanın mükâfat almasına veya ceza görmesine vesile olacak mahiyeti meçhul bir cüz'i iradeyi insana vermiştir. Birşeyin varlığını bilmek ayrıdır, o şeyin mahiyetini bilmek ayrıdır. Kişinin kendi isteği ile gözünü kapatması ile, tiki bulunan bir kişinin istemdişi bir hareketle gözünü kapatmasının birbirinden farklı olduğu açıktır. Bu iradenin mahiyetini bilmememiz, onun var olmadığını göstermez.

• Kader, insan iradesi ile çelişmez, aksine onun tecelli etmesine imkân sağlar. Elmalılı Hamdi Yazır, *“Hiç şüphesiz, Biz herşeyi bir kader ile (ölçü ile) yarattık. (Kamer, 49)”* âyetini tefsir ederken, *“Kader, kulun cüz'i iradesine zıt da değildir. Çünkü iradî fiilerin meydana gelmesi için cüz'i irade dahi kaderin içinde yer almaktadır.”* ifadesini kullanır.

• Burada akla, “*Cenâb-ı Hak ezelde ilim ve iradesiyle bir insan hakkında şer işlemeyi takdir etmişse, o kimse nasıl hayır işleyebilir ve bu durumda nasıl sorumlu tutulabilir?*” sorusu gelebilir. Kelâmcılar, bu hakikati “*ilim malûma tâbidir*”¹⁰ kaidesiyle izah etmişlerdir. “*İlim*”, bir şeyin zihinde belirlenmiş şeklini; “*malum/bilinen/belli olan*” ise; o şeyin hariçteki gerçek halini ifade eder. Bir benzetme ile, elmanın zihnimizdeki şekli ilim iken; somut, elle tutulabilir elma malumdur. İlmin maluma tabi olması, gerçek elmanın belli bir şekle sahip olması nedeniyle zihnimizde bir elma imgesinin oluşuyor olması anlamına gelmektedir. Viraj nedeniyle birbirini göremeyen iki otomobilin birbiri ile çarpışacağını söyleseniz, bu sizin bilmeniz nedeniyle çarpışacaklarını göstermez, aksine onların göremeyeceği bir yerden baktığınızdan, onların çarpışacaklarını bildiğinizi gösterir. Bir başka örnekle, güneş tutulması, bilim adamlarının güneş tutulmasının tarihini tespit etmiş olmaları nedeniyle gerçekleşmez (yani malum ilme tabi değil), güneş tutulması gerçekleşeceğinden bilim adamlarınca tespit edilmiştir (yani ilim maluma tabidir). Bu anlamda, kader cüz’i iradeyi ortadan kaldırmaz.

• Diğer yandan, “*ezel*” kavramına birçok kişi tarafından atfedilen yanlış anlam da, kader konusunu algılamayı zorlaştırmaktadır. Ezel, çoğumuz tarafından zaman silsilesinin geçmişe giden ucu (eksi sonsuzu ifade eden bir kavram) olarak; kader de, ezelde yapılmış takdir olarak algılanmaktadır. Halbuki, ezel, zaman silsilesinin geçmişe giden ucu değildir. Ezel kavramını bir örnekle açıklayalım: Elimize bir ayna alıp, belli bir mesafe yukarıdan aşağıya doğru tutalım. Sağ tarafta kapsanan varlıkları “*geçmiş*”, sol tarafta kapsanan varlıkları “*gelecek*” olarak niteleyelim. O ayna, aşağıdaki varlıkların sadece kendisine yansiyabildiği kadarını görebilir. Aynayı yavaş yavaş yukarı doğru kaldırmaya başlayalım, yukarı çıktıkça aynanın kapsayabildiği alan da giderek fazlalaşmaya başlar. En üst noktaya geldiğinde, aşağıdaki bütün varlıkları (yukarıdaki benzetmeden hareketle geçmiş ve gelecek) kapsar bir duruma gelir. Aynanın gördüğü varlıklar arasında önce-sonra ilişkisi ortadan kalkar. İşte ezel; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı hep birlikte içine alan, yüksek bir yerden aşağıya bakan bir aynaya benzetilebilir. Bir başka misal daha verelim: Bir fotoğrafta, iki kişinin peşisıra koştuklarını farzedelim. Resmin içindeki iki boyutlu varlıklar arasında önden koşma-arkadan koşma ilişkisinden bahsedilebilir. Ancak resme dışarıdan bakan bizim için önde-arkada olma gibi bir durum söz konusu değildir. Bu anlamda, ilmi temsil eden ayna misalinden hareket edersek, en

¹⁰ “*İlim maluma tabidir*” prensibinin sadece cüz’i irade ile işlenen fiilleri anlamada geçerli olduğunu dikkatten kaçırmamak gerekir.

yukarıdan bütün varlığa ve zamana hükmeder konumda olan ilm-i ilahi için geçmiş-gelecek, ez-el-ebed hep birdir. Geçmiş ve gelecek, önce ve sonra, zamana tabi yaşayan biz yaratılmışlar için geçerlidir. İşte, kader, ezelf ilimden olduğu için; ezelf ilim, hadisin tabiriyle, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak herşeyi bütünüyle kuşatan bir yüce makamdadır.

- Cüz'i iradeye bağlı olan fiillerde, fiilin meydana gelmesindeki en temel faktörlerden biri iradedir. Cüz'i irade, genel olarak, tercih ettirecek bir üstünlük sebebini göz önüne alarak tercihini ortaya koyar, ancak bazen tercih ettirecek bir sebep olmaksızın da tercihte bulunabilir. Örneğin, altın ve gümüş iki kalemin olduğu yerde, altın olma özelliğine göre, altın kalemi tercih edebiliriz. Ancak birbirinin tamamen aynısı, on farklı altın kalemden birini seçmek durumunda kaldığımızda, irademizle birisine üstünlük atfederek seçimimizi ondan yana kullanırız. Dış etkenlerin tümünün mevcut olması halinde bile, cüz'i iradeye zorla bir şey yaptırmak mümkün değildir. Aksi takdirde, çeşit çeşit içkilerin ve su gibi içki içen kişilerin mevcut olduğu bir kokteyl ortamında ağzına bir damla içki koymamak nasıl açıklanabilecektir?

- İnsanın cüz'i iradesi zayıf ve itibarî bir mahiyette olsa da, Cenâb-ı Hakk o iradeyi, külli iradesinin tecellisine bir adî (bir şeyin gerçekleşmesi için kendisine ihtiyaç olunmadığı halde koşulmuş) şart yapmıştır. Kaderi asansöre, yukarı ve aşağı gitmeyi de cennete ve cehenneme gitmeye benzettiğimizde, asansörün düğmesine basmak da cüz'i irademizi temsil edecektir. Asansör sahibi dilerse, bizi düğmeye basmadan da 10. kata çıkarabilir, ancak düğmeye basmamızı istemekte ve yukarı çıkmaya bir "*adî şart*" yapmaktadır. Ancak, 10. kat düğmesine basmamız ve yukarı çıkmayı başarmamız halinde, bu başarıyı kendi kudretimizden değil, Rabbimizin kudretinden bilmemiz gerekmektedir. Zira böylesine hayırlı bir işte, bizim hissemiz sadece bir düğmeye basmak kadardır. Diğer yandan, inmemizin iyi olmayacağı -2. katı tercih ettiğimizi düşünelim. Bu durumda, aşağıya inen kişinin "*benim suçum yok, beni aşağı indiren asansördür*" demesi doğru olmayacak, cüz'i iradenin kötü yönde kullanılması, kişiyi fiillerinden sorumlu hale getirecektir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Mademki kaderde, bir adamın belli bir vakitte ölmesi yazılmıştır, öyleyse silahla ölüme sebep olan katilin ne suçu var?

• Kader, hem sebeple, hem de sebebin meydana getirdiği sonuçla ilintilidir. Bu anlamda, bir sonucun, o sonuca vesile olacak sebeple birlikte takdir edilmesi söz konusudur. Arkadaşı tarafından silahla öldürülen bir adamın durumunu düşünelim. *“Arkadaşı silahla vurmasa, o anda başka bir sebeple (trafik kazası, kalp krizi vb.) ölmeyecek miydi?”* denmesi doğru olmaz. Zira kader, o adamın ölmesini, katilin silahından çıkacak kurşunla birlikte tayin etmiştir. *“Silah atılmasaydı, her halükarda yine ölecekti”* yaklaşımı, doğru bir kader anlayışını yansıtmaz, bu görüş, Cebriyye¹¹ -kaderci anlayış da diyebiliriz- mezhebinin görüşüdür. Cebriyye sebebe ayrı, sonuca ayrı bir kader tasavvur etmiştir; bir başka deyişle, sebep ne olursa olsun aynı sonucun olacağını düşünen ve cüz’i iradeyi yok sayan bir kader anlayışına sahiptir. Buna karşılık, *“silah atılmasaydı, ölmeyecekti”* yaklaşımı da, doğru bir kader anlayışını yansıtmaz, bu görüş, Mutezile -cüz’i iradeci anlayış da diyebiliriz- mezhebinin görüşüdür. Mutezile kaderi inkâr etmiş ve kaderi yok sayan bir cüz’i irade anlayışına sahip olmuştur. Bu anlayışa göre, sebep yoksa, sonuç da yoktur. Halbûki, Ehl-i Sünnet anlayışına göre, kaderde belirlenmiş sonuç belirli bir sebeple birlikte takdir edilmiştir: *“Silah atılmasaydı, ölecekti veya ölmeyecekti biçiminde hüküm vermemiz doğru değil, varsayım üzerine hüküm verilmez, bizce ölüp ölmeyeceği meçhul”*. Bir başka misal daha verelim: Belirli bir anne-babadan dünyaya gelmiş bir çocuğu ele alalım. Cenâb-ı Hak o çocuğun yaratılmasını o anne-babadan takdir etmiştir. Cebriyye’ye göre, o çocuğun kaderinde mutlaka dünyaya gelmek olduğundan, o çocuk o anne-babadan olmasa bile, başka bir anne-babadan mutlaka dünyaya gelecekti. Cebriyye bu şekilde sadece sonuca odaklanırken, Mûtezile de sebeplere odaklanmakta ve *“o anne-babası olmasaydı, o çocuk dünyaya gelmezdi”*

¹¹ Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de insanlar, *“kadercilik”* ile *“insanın kendi kaderini kendisinin belirlemesi”* inanışları arasında gidip gelmektedir. Kader konusunda temel olarak üç farklı görüş bulunmaktadır. Cebriyye mezhebine göre, insan, iradesi olmayan, iradesinin tesiri olmaksızın fiil ve hareketlerini tamamen ezelde yapılmış takdire göre yaşayan bir varlıktır. Halbûki, Cenâb-ı Hak şerhleri zorla kullarına işletip, sonra cehenneme atmak gibi bir zulümden münezzehtir. Ayrıca, insanın cüz’î iradesi ve mükellefiyeti olmazsa, o takdirde kitapların indirilmesi ve peygamberlerin gönderilmesi ve kâinatın yaratılışı hikmetsiz ve mânâsızdır. Ülkemizde halk arasında kader inancı, yaygın biçimde Cebriyye’ye yakın biçimde anlaşılmaktadır. Mûtezile mezhebi ise, kötülükleri Rabbimizin takdir etmediğini ve yaratmadığını iddia ederek, kulun iradi fiillerini Allah tarafından verilmiş bulunan kudretle kendisinin yarattığını söyler. İnsanların işlediği kötülükleri Hak Teâlâ’nın yaratmasını, O’nun azamet ve şânına lâıyk görmediklerinden, şer fiilleri kulun yarattığını ileri sürmüşler ve en sonunda *“insan fiillerinin yaratıcısıdır”* sonucuna varmışlardır. Ehl-i Sünnet âlimleri, kulun iradi fiillerindeki hissesini, *“kesb/işleme”* kavramı ile ele almıştır. Ne Cebriyye’nin iddia ettiği gibi kul yaptığı işleri zorla yapmaktadır, ne de Mutezile’nin iddia ettiği gibi fiillerin yaratıcısı kendisidir. İnsanın iradi olan fiil ve hareketlerinde kesbi/işlemesi/talebi sözkonusudur.

düşüncesini savunmaktadır. “Eğer sözkonusu anne-baba olmasaydı, o çocuk dünyaya gelir miydi?” sorusuna Ehl-i Sünnet’in cevabı şu olacaktır: “Dünyaya gelip gelmeyeceği bizce meçhûl”.

- Bu değerlendirmenin “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!... (Nisa, 78)” âyeti ile çelişiyor olduğu gibi bir tereddüt akla gelirse, Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde anlatılan kıssayı hatırlamakta fayda var. Hikâyede bir adam korkuyla Hz. Süleyman’a gelir, Azrail’in kendisine hışımla baktığını söyleyerek, ölümden kurtulabilmek için Hz. Süleyman’ın rüzgâra emretmesini ve kendisini Hindistan’a göndermesini ister. Hz. Süleyman, rüzgâra emreder, adam Hindistan’a ulaşır. Ertesi gün Hz. Süleyman, Azrail’i görür ve o adama neden öfkeyle baktığını sorar. Hz. Azrail, öfkeyle değil, hayretle baktığını, çünkü Cenab-ı Hakk’tan o adamın ruhunu Hindistan’da almak için emir aldığını, orada görünce bir gün sonra adamın Hindistan’a nasıl gideceğine şaşırıldığını, ama sabahleyin adamı Hindistan’da bulup canını aldığını söyler. Bu kıssa, hem ölüm zamanı gelen kulun öleceği yere kendi seçimi ile gittiğini, hem de kaderde yazılmış takdirden kaçış olmayacağını çok güzel biçimde izah etmektedir.

İradeyi de Allah yarattığına göre, hidayet yolunu seçen Hz. Ömer'in iradesi dalalet yolunu seçen Ebu Cehil'in iradesinden farklı yaratılmış olamaz mı?

Üç tür varlıktan bahsetmek mümkündür: Hariçte varlığı olan şeyler, varlık sahasına çıkmamış olan şeyler ve ne hariçte varlığı olan, ne de yokluğuna hükmedilebilen, itibarî ve nispî nitelikte varlığı olan şeyler. Nispî ve itibari biçimdeki varlıklar, bağımsız bir varlığı olmayıp, başkasına kıyaslama yoluyla ortaya çıkan, bizim tarafımızdan öyle kabul edilen varlıkları ifade eder. Örneğin, sağ-sol, ön-arka, üst-alt gibi kavramların harici varlığı yoktur, bunlar birer nispî varlıktır. Çakıl, kaya ve dağ... Üçü de yaratılmış, harici olan varlıklardır. Ancak, kaya çakıldan büyükken, dağdan küçüktür. *"Büyüklik ve küçüklik"* vardır, ama harici olarak var değildir. Bahsedilen kavramların kendilerine has haricî varlıkları yoktur, biz öyle itibar etmiş, öyle kabul etmişizdir. Güzellik, cömertlik vb. birçok kavram için de aynı nispiyetten bahsedilebilir. Sağ kol da, sol kol da yaratılmıştır, harici varlıkları vardır. Ancak kendimize göre sağımızda olan kol, karşımızdaki için solumuzdadır. Onları sağ veya sol biçiminde biz kabul ediyoruz ve birbirlerine nispet ederek o isimleri veriyoruz. Bu anlamda, sağ ve sol diye bir şey yoktur diyemeyiz, ancak bu varlıkların harici varlığından da bahsedemeyiz. Maturidî mezhebine göre, *"iradenin bir işi yapıp yapmamaya yönelimi/eğilimi"* demek olan cüz'î irade de yaratılmış olmayıp, itibari ve nispi varlığı söz konusudur. Eşarî mezhebine göre ise, bahsi geçen *"eğilim gösterme"* de yaratılmıştır, ancak onda yapılan tasarrufun itibarî bir varlığından bahsedilebilir. Bununla birlikte, ister *"eğilim gösterme"*, isterse *"eğilim göstermedeki tasarruf"* olsun, her iki durumda da itibari ve nispi bir varlıktan bahsedileceği için, Cenab-ı Allah cüz'î iradeyi yaratmamış olup, zorla irademize bir fiil yaptırmamaktadır. İçki içen birinin de, su içen birinin de içme fiilini yaratan Allah'tır, ancak içki içen kişideki içki içme yönelimini/eğilimini Allah yaratmamış, kişi kendisi yönelim/eğilim göstermiştir. Zira Allah bu yönelimi yaratmış olsaydı, o zaman sorumluluktan bahsetmek mümkün olmazdı. Nitekim Elmalı Hamdi Yazır da, Fatiha suresinin tefsirinde, talebin bir mevcut değil, mevcutlar arasında kurulan bir ilişkiden ibaret olduğunu, külli irade denilen irade kuvvetinin yaratılmış olduğunu, ancak insanın karar vermesinin yaratılmamış olduğunu belirtmektedir. Tereddütün iki düşünce arasında bir zihin hareketi olduğunu, bu harekette zihnin mekik gibi iki tarafa gidip gelirken, birinde karar bulunca öbürüne bir daha gitmemek gibi ilişki kurmaktan başka birşey yapmış olmadığını, dolayısıyla buna varlığın yaratılışı denemeyeceğini ifade etmektedir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Allah Teâla dileyeni mi, dilediğini mi hidayete erdirmektedir?

Kur'an'da, kader konusu bazen Allah'ın iradesine bakan yönüyle, bazen de insanın iradesine bakan yönüyle ele alınmaktadır. *"Biz ona yolu gösterdik; (artık o) ya şükredici olur ya da nankör. (İnsan, 3)"* ve *"De ki: 'Hak Rabbinizdendir; artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...' (Kehf, 29)"* gibi ayetler, insan iradesini, hürriyetini ve sorumluluğunu vurgularken, *"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Gerçekten Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. (İnsan, 30)"* ve *"Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın. (Kehf, 18)"* gibi âyetler de İlahî iradenin esas ve belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Konu ile ilgili ayetler incelendiğinde, hem insanın *"dileyebilen"* bir varlık olduğu, hem de bu dilemenin varlık planına çıkmasının *"ilahî dilemeye/iradeye"* bağlı olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Buna göre, hayrı da, şerri de yaratan Allah, doğru yolu talep eden kullarını hidâyete erdirmekte, ancak, *"...Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez. (Ali İmran, 86)"* hükmünce, kötü yolu tercih edenleri de hidayete erdirmemektedir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Cenâb-ı Hakk bizim bu dünyada nasıl hareket edeceğimizi biliyor olmasına rağmen, bizleri imtihan için dünyaya göndermesinin hikmeti nedir?

- Bu dünya hamlıktan sıyrılmanın, kulluk ateşinde pişmenin yeridir. Bir okuldan kimlerin başarıyla mezun olunacağını bilmesi, o okulda eğitim alınması gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Mezuniyet sonrası istenen nitelikleri elde etmemiz, fiilen eğitim görmemize bağlıdır. Allah nasıl hareket edeceğimizi biliyor olmasına rağmen, yeteneklerimizi geliştirebilmemiz için bizi bu imtihan sahasına göndermektedir. Rabbimizi tecelli eden kudsi isimleri ile tanımamız, fiilen olgunlaşmamız ve cennete ehil hale gelmemiz bu dünyaya gelip, iradenin hakkını vererek, imtihanı kazanmaktan geçmektedir.
- Ayrıca, sınavı kaybedecek insanlar dünyaya gönderilmeksizin doğrudan cehenneme alınsalardı, bu duruma itiraz hakları doğardı. Bu da Rabbimizin adaleti ile bağdaşmazdı.
- Bir üçüncüsü de, her şeyin yaratılmasının üç hikmeti vardır. Birinci hikmet, insanın veya diğer varlıkların bizzat kendilerinin elde ettiği faydalar ile diğer varlıkların insana olan faydaları ile ilgilidir. İkincisi, her şeyin şuur sahibi varlıklara Rabbimizin isimlerinin cilvelerini bildiren bir kitap vazifesi görmesidir. Üçüncüsü de, *“herbir cemâl ve güzellik sahibi kendi cemâlini ve güzelliğini görmek ve göstermek ister.”* hakikatince, Sâni-i Zülcelâl olan Allah’ın kendi sanat harikalarını seyretmesidir. Bir lahza varlık cilvesini tadan herbir mevcut, bu üçüncü hikmetin kapsamı içinde kendine yer bulur.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Kader inancı kötü yönde kullanılmış mıdır?

Bir işteki sorumluluktan kurtulmak için ne yazık ki, “kaderci” diyebileceğimiz bir tavırla kader konusu istismar edilebilmiştir. Kaderi iman esasları arasında görmeyen yaklaşım sahiplerinin görüşleri de dikkatle incelendiğinde, kaderi “kaderci” biçimde anlayan yaklaşıma itiraz ettikleri görülecektir. Kâfirler küfrüne, zalimler zulmüne, fasıklar fiskına, idareciler hatalarına hep kaderden fetva aramıştır.

Bu konuda bazı örnekleri sıralayabiliriz. *“Şirk koşanlar dediler ki: ‘Allah dileseydi, ne biz, ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.’... (Nahl, 35)”* ayetinden görüleceği üzere, şirk koşanlar şirklerini Allah’ın takdirine fatura etmiştir. Emeviler döneminde, kaderci/fatalist anlayış siyasi iradenin toplumsal meşruiyeti temin konusunda başvurduğu önemli bir araç olmuştur. O dönemki bazı idarecilere göre hilafet, Allah tarafından kendilerine ihsan edilmiştir ve hilafetin kendilerinde bulunması, Allah’ın bir takdiridir. Dolayısıyla onlara itaatsizlik, Allah’a itaatsizlikle eşittir ve Allah’ın takdirine karşı çıkıştır. Nitekim Yezid bir konuşmasında halka şöyle seslenmiştir: *“Boşuna uğraşmayın, Allah bizi istiyor. Eğer Allah bir işi beğenmezse, onu değiştirir.”* İbn-i Ziyad, Resulullah’ın ehl-i Beytinin kesik başını, Hz. Zeynep’in önünde kanlarını savurarak boşaltırken *“Gördün mü? Allah Ehl-i Beytine ne yaptı?”* diye alay etmiştir. Yezid ise, Hz. Hüseyin için *“İbni Ziyad acele edip ona saldırdı. Allah da Hüseyin’i öldürdü!”* demiştir. Bu örnekte olduğu gibi, zulüm ve taşkınlıklarını, Allah’a izafe edenler çıkmıştır. Halktan bazıları Hasan el-Basrî’ye gelerek *“bu hükümdarlar insanları öldürüp mallarını alıyorlar, şöyle şöyle şeyler yapıyorlar, sonra da ‘işlerimiz Allah’ın takdiri ile oluyor diyorlar’”* sözüne, *“Allah’ın düşmanları yalan söylüyor”* diyerek tepki göstermiştir. Mesela, Hz. Ömer döneminde hırsızlık yapan biri bunu Allah’ın takdiriyle yaptığını söyleyince, Hz. Ömer bu adama hırsızlığın cezasına ek olarak Allah’a iftira ettiğinden dolayı da para cezası uygulamıştır. Abdullah b. Ömer’e, bazı toplulukların içki içtiği, hırsızlık yaptığı, adam öldürdüğü, sonra da Allah’ın ilminde bulunduğundan dolayı bu günahları yapmak zorunda olduklarını söyledikleri haber verilince, Hz. Abdullah’ın öfkelenerek şöyle dediği rivayet edilir: *“Yüce Allah’ı tenzih ederim! Onların o işleri yapacakları Allah’ın ilminde vardı ama, Allah’ın ilmi onları bu işleri yapmaya zorlamadı.”* Aynı *“hatadan sıyrılmacı”* anlayış, farklı biçimlerde günümüzde de devam etmektedir. Hatırlanacağı üzere, yöneticilerin gerekli tedbirleri almamasından ötürü 1990 yılı hac mevsiminde Mekke’deki Mina tüneline binlerce hacı vefat etmiş,

dönemin idarecisi tarafından bu durum *“Allah’ın takdiri”* olarak değerlendirilmiştir. Allah’ın takdiri olduğunda şüphe yoktur, ancak yöneticileri sorumluluktan kurtarmak adına dikkatleri Allah’ın takdirine yöneltmek, dini istismar değil midir? İlkel teknolojiyle çalışan bir maden ocağı göçüğü altında kalarak ölen insanların yakınlarına, en yetkililerin *“Cenab-ı Allah’ın takdiri böyle imiş, ne yapalım? Sabretmek gerek. Allah sabır versin.”* diyerek teselli vermesi ne derece doğrudur?

Kötülüğün yaratılması değil, kötülüğün işlenmesi kötülük olduğundan, kötülüğe sebep olanlar, sorumluluklarını yerine getirmemeleri nedeniyle sorgulanmalı ve yapılan kötülükler karşılıksız kalmamalıdır.

Geçmişe ve geleceğe bakışta kader açısından bir farklılık olmalı mıdır?

- İnsan yaşamında önem arz eden dönüm noktalarında, insanların beklenmedik tepkileri verdiklerini görüyoruz. “Sınavı kazanamayan genç yaşamına kıydı”, “İflas eden iş adamı intihar etti” gibi haberlere medya organlarında sık sık rastlamak mümkün. İstenmeyen bu olayların temelinde, “kaderin hükmüne teslim olamamak” yatmamaktadır. Halbûki, “Kadere iman eden kederden emin olur (Men âmene bil-kader emine mine'l-keder).” Diğer yandan, 9 ay sonraki sınava çalışmak yerine, yatmayı tercih eden ve “nasipte varsa, kazanırım” diyen bir öğrenci, cüz’i iradesinin hakkını vermemekte, kendi sorumluluğunu kadere yüklemektedir. Halbuki, öncesinde elden gelen tüm çabayı sarfetmeli, sonrasında da hakkımızdaki takdire tevekkülle teslim olmalı... Sezai Karakoç’un mânâ yüklü mısraları yolumuzu aydınlatıyor:

*“Sakin kader deme kaderin üstünde bir kader vardır
Ne yapsalar boş göklerden gelen bir karar vardır
Gün batsa ne olur geceyi onaran bir mimar vardır
Yanmışsam külümden yapılan bir hisar vardır
Yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır”*

- Burada meşhur hikâyeyi hatırlamakta yarar var: Köyün birinde çok fakir, yaşlı bir adamın dillere destan güzel bir atı varmış. Bir sabah at ortadan kaybolmuş. Köylüler ihtiyarın başına toplanmış, “Keşke verilen güzel teklife satsaydın! Doğru yapmadın” demişler. Yaşlı adam, “Karar vermek için acele etmeyin” demiş. Köylüler, söylenene anlam verememişler. Aradan 15 gün geçmeden, at bir gece dönmüş, dönmüş dönmesine ama, yalnız değil, vadideki 12 vahşi atı peşine takıp getirmiş. Bunu gören köylüler, ihtiyardan özür dilemişler, “Haklısın, acele hüküm verdik, şimdi bir sürü atın oldu” demişler. Yaşlı adam, bilgece “Hüküm vermekte acele etmeyin” demiş. Gerçekten aradan kısa bir süre geçmiş, vahşi atları terbiye etmeye çalışan ihtiyarın tek oğlu attan düşmüş ve ayağını kırmış. Köylüler yine eski hallerine dönmüşler, “Bize çok güzel bir olay gibi gözüktü, ama bak, oğlun yatağa düştü, keşke o atlar gelmeseydi” demişler. Bilge ihtiyar, sadece tebessüm etmiş. Belli bir süre geçince, eli silah tutan bütün gençleri zalim kralın ordusuna dâhil olmak üzere askere almaya başlamışlar. İhtiyarın oğlu dışında tüm gençleri askere almışlar. Hikâye böyle uzayıp gidiyor, ancak kıssadan hisse, hiçbir hadisede çabuk hüküm vermemeli, “Rabbim! Her hadiseyi hakkımızda hayırlı kıl!” demeli.

- **Bu çerçevede, geçmişe ve musibetlere kader yönünden, geleceğe ve günah işlemeye cüz'i irade yönünden bakılmalıdır.** Bu inceliği şu kıssada görmek mümkün: Medineli Yahudilerden biri Efendimize elinde bir parça ekmele ile gelir. Ekmeği göstererek sorar: *“Ey Muhammed! Bu benim rızkım mıdır?”* Tuzak bellidir. Hz. Muhammed (sav) *“Evet”* derse, ekmeği yemeyip atacak... *“Hayır”* derse, bu defa yiyecek ve O'nu yalancı durumuna düşürmeye çalışacaktır. Efendimiz şu hikmetli cevabı verir: *“Eğer yersen rızkıdır!”*
- Sebepler, Cenab-ı Hakk'ın kudretinin perdesi olup, *“İnsana çalıştığından başkası yoktur.”* ayetinde ve *“Çalışan Allah'ın dostu ve sevgilisidir.”* hadisinde olduğu gibi, sebeplere riayet etmek de İslam'ın bir emri ve bir nevi fiili duadır. Peygamber Efendimiz (sav) devesini salıvererek Allah'a tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye *“Deveni bağla da, öyle tevekkül et.”* buyurmuşlardır. Tevekkül, gereken bütün tedbirleri aldıktan ve sebeplere tam riayet ettikten sonra neticeyi Allah'tan beklemek ve tesiri O'ndan bilmektir. Hz. Ömer, bazı Sahâbelerin, *“Neden bu kadar endişe ediyor ve sızlanıyorsun? Sen Aşere-i Mübeşşere'den değil misin? Sen, Cennet ile müjdelenen mi?”* demeleri üzerine, *“...Cenâb-ı Hakk'ın vaadi şarta bağlıdır. Söleyiniz bana, Ömer şimdi namaz ve ibâdetini terk etse, Allah O'nu Cennet'ine koyar mı?”* demiştir.

Kalpleri mühürlenmiş kişilerin, iman etmemelerinden dolayı sorumlu tutulmaları doğru mu?

Yüce Rabbimiz Bakara suresinin 6 ve 7. ayetlerinde, Peygamber Efendimiz'e (sav) hitaben şöyle buyurmaktadır: *“Sen kâfirleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler. Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine de bir perde inmiştir. Onlar için büyük bir azâp vardır.”*

Söz konusu ayette, iman etmeme fiili insanlara, mühürleme fiili ise Cenâb-ı Hakk'a izafe edilmiştir. Demek insan, inanmama yolunu tercih etmekte ve bunda ısrar etmekte, bunun neticesi olarak da Allah kalbini mühürlemektedir. Bu husus, Mutaffifin suresi 14. âyette çok açık biçimde vurgulanmaktadır: *“Hayır! Gerçek öyle değil! Onların yapageldikleri kötü işler, gitgide kalplerini paslandırmıştır.”* İşlenen günahlar, bir pas tabakası gibi kalbi kaplayıp karartmakta, insanın düşünce ve duygularını olumsuz biçimde etkileyerek, onun hakikatleri kavramasına engel olmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için iki örnek verebiliriz. Standartlara uygun üretim yapmayan bir fırıncıya önce uyarı yapılır, ancak o bu uyarılara kulak asmadığında, bir diğer tabirle, uyarı yapılması ile yapılmaması fırıncı için bir olduğunda, zabıta tarafından fırının mühürleme işlemi yapılır. Fırıncının duyarsızlığı, kötü sonunu beraberinde getirmektedir. Bir başka örnekle, içine ışık alan bir balonu düşünelim, elimizdeki kalemle hergün biraz boyasak, belli bir süre sonra balonun her tarafı kararır ve ışığın girmesine imkân vermez. Kalplerin mühürlenmesinden bahsedilen âyette de, kalplerini isyanla karartmış ve gönlünü nura kapatmış bir zümreden bahsedilmektedir. Yoksa, tüm inkâr edenler kastedilmiş olsa, o zaman tebliğ vazifesinin ve inkârdan İslama dönüş yapan milyonlarca kişiyi açıklamak mümkün olmazdı.

Hayır da, şer de Allah'tan mı? Yoksa hayır Allah'tan, şer nefsimizden mi?

- İyilik ve kötülüğün Allah katından gelmesi ile kötülüğün nefsimizden kaynaklanması arasında herhangi bir çelişki yoktur. Kötülük, kulların cüz'i iradelerini şerre yönlendirmeleri, şerri talep etmeleri ile gerçekleşmektedir. Fiil anlamında hayır da şerri de yaratan Allah'tır, ancak Rabbimiz şerre imkân vermekle birlikte, şerre rızası bulunmamaktadır. Bir insan elini ateşe soksa eli yanar. Elin yanması fiilini, yani şerri yaratan Allah'tır, ancak şerrin yaratılması şer değil, şerrin işlenmesi şerdir, burada şerri işleyen, elini yakmak üzere ateşe sokandır. Bu hakikat, Nisa suresinde çok açık biçimde belirtilmektedir: *“Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa ‘Bu Allah’tan’ derler, başlarına bir kötülük gelince de ‘Bu senden’ derler. ‘Hepsi Allah’tandır’ de. Ne oldu bu adamlara ki bir türlü sözü anlayamıyorlar! Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter. (Nisa, 78-79)”*

- İkinci olarak, hayırlı bir işin veya bir varlığın ortaya çıkması için yüzlerce şartın bir araya gelmesi lazımdır. Şer veya tahrip için ise, bir şartın yerine getirilmemesi yeterlidir. Yüz kişinin yüz günde inşa ettiği bir binayı, bir adam on dakika içinde yıkabilir. İnsan iradesinin hayrın olması için adi bir şart olarak olması gerektiği yerde, cüz'i irade kendinden bekleneni yerine getirmezse, umulan hayırlı sonuç varlık sahasına çıkmaz. Örneğin, bir bahçede bol ve kaliteli ürün yetişmesi için, kaliteli tohum, verimli toprak, yeteri kadar sıcaklık, nem vb. birçok unsurun bulunması gerekir. Tüm bu varlıkları bir araya getiren Cenab-ı Hakk'tır. Ancak, insan bütün şartlar mevcut olmasına rağmen, sulama için cüz'i iradesine düşen kısmı yapmazsa, o bahçeden ürün almak mümkün olmaz. Bir başka misal verirse, bütün iyilikleri Allah'ın bize ihsan ettiği sermaye ile işlemekteyiz. Sadaka verebilmemiz için, ihtiyaç sahiplerinin olması, karşımıza çıkması, yardım edebileceğimiz miktarda malımızın olması, sağlık ve kudretimizin olması, yardım etme duygusunun kalbimize ilka edilmesi gibi onlarca şartın bir araya gelmesi gerekir. Tüm bunları bir araya getiren Cenab-ı Allah'tır. Bize düşen ise, sadece sadaka verme yönünde bir arzu göstermemiz. Sadaka verme durumunda hayır tümüyle Allah'tan iken, sadaka vermeme durumunda, bu yönde tercih kullanan bizler şerrin kaynağı oluyoruz.

“Kula bela gelmez Hak yazmadıkça,

Hak bela yazmaz kul azmadıkça...”

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Cenab-ı Allah, insanlara günah işlemeyi emreder mi?

“Bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, oranın şımarmış yöneticilerine/ileri gelenlerine/refaha gömülmüş seçkinlerine emrederiz, onlar (itaat etmeyip) orada fasıklık yaparlar. Böylece O ülke aleyhinde hüküm hak olur, biz de orayı darmadağın ederiz.” (İsra, 16) Bu ayeti okuyunca, “acaba Rabbimiz helak etmek istediği toplumun ileri gelenlerine kötülük işlemeyi mi emrediyor?” sorusu akla gelebilmektedir. Elbette, böyle bir şeyden bahsetmek mümkün değil, ancak bu ayeti iki yorum ışığında daha açık anlayabiliriz:

- Birinci yorum, ayette geçen “İleri gelenlerine emrederiz” ifadesi ile helak olacak yerin ileri gelenlerine ilahi emirlerin geldiğinin kastedildiği, ancak onların isyanla karşılık vererek, helak olmayı hak ettikleri yönündedir. Toplumun ileri gelenleri, iyilik konusunda topluma örnek olma yerine kötülükte öncüler olmayı seçmişler ve bu yüzden de topluca helak olmuşlardır.
- İkinci yoruma göre ise, Cenâb-ı Hakk’ın emirleri iki kısımdır: Kevni emirler (Kâinat kitabındaki varlıklara verilen emirler) ve dini emirler (Kur’an’da insana verilen emirler). Bütün işler, Rabbimizin dilemesi ile gerçekleşir, ancak küfür, fesat, isyan gibi öyle işler de vardır ki, Cenâb-ı Hakk dilemesine rağmen, onlara rızası yoktur. Bu ayette, “şımarmış ileri gelenler” sınıfına verilen emir, dini nitelikte bir emir değildir. Cenâb-ı Hak hiçbir zaman günah işlemeyi emretmez, günaha rızası yoktur. Burada verilen emir, tekvinî bir emirdir, tıpkı “Bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez. (Râd, 13/11)” mealindeki âyette olduğu gibi Allah’ın sosyolojik boyutta bir kanunudur. Buna göre, ruh ve mânâda yaya kalmış kesim bir toplumun ileri gelenler sınıfını oluşturmuşsa, sefahat zamanla tüm topluma sirayet eder ve onların işledikleri günahlar sonucu o ülke helake müstahak hale gelir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Bazı amellerin kaderi değiştirebileceği söyleniyor. Kader değişir mi?

- Kaderin değişip değişmeyeceğini daha iyi anlamamıza ışık tutacak bazı rivayetler bulunmaktadır. Peygamberimiz *“Kazayı ancak dua değiştirebilir. Ömrü ise yalnız iyilik uzatır.”*, *“Kim rızkının bolllaştırılmasını, yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, sıla-i rahim yapsın.”*, *“Dua başa geleni kaldırır, gelmeyi engeller.”* ve *“Sadaka belayı def eder.”* buyurmaktadır. Ebû Huzame, Peygamberimize *“Ey Allâh’ın Resûlü, okunuyoruz, ilaçla tedâvi oluyoruz ve korktuğumuz şeylerden korunmak için tedbir alıyoruz. Bütün bunlar, Allâh’ın kaderini bizden çevirir mi?”* sorusunu yöneltmiş, Peygamber Efendimiz de *“Bunlar da Allâh’ın kaderidir.”* buyurmuştur. Şam’a doğru yola çıkan Hz. Ömer’i Şam Valisi Ebû Ubeyde b. Cerrâh, bir konak yerinde karşılamış ve Şam’da veba hastalığı olduğunu haber vermiştir. Bunun üzerine, Hz. Ömer, ashâbın ileri gelenleriyle konuyu istişare etmiş ve geri dönmeye karar vermiştir. Ancak Ebû Ubeyde *“Ey Ömer! Allah’ın kaderinden mi kaçırıyorsun?”* şeklinde itiraz etmiş, Hz. Ömer de, *“Evet, ey Ebû Ubeyde, ben Allah’ın bir kaderinden yine Allah’ın diğer bir kaderine kaçıyorum”* şeklinde karşılık vermiştir. Hz. Ömer’in Kâbe’yi tavaf ederken ağlayarak şu şekilde dua ettiği rivayet edilmiştir: *“Allahım! Eğer beni şekavet ehlinden (bedbaht) yazdıysan beni oradan sil, saadet ve mağfiret ehli arasına yaz. Çünkü sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın, ana kitap senin katındadır.”*

- Yukarıda yer alan olaylar incelendiğinde, kaderin bazı sebeplerle değişebileceği veya kişiyi bekleyen kaderin yerine yeni bir kaderin olabileceği algısına sahip oluyoruz. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: *“Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O’nun yanındadır. (R’ad, 39)”* Müfessirler *“ana kitap”*tan maksadın *“levh-i mahfuz”* veya *“Allah’ın ezeli ilmi”* olduğunu ifade etmiştir. Kader ile ilgili olarak Allah katında mahiyetini bilemediğimiz iki ayrı levhadan/defterden bahsedilir. Biri *“levh-i mahfûz”*, yani korunmuş levha; diğeri de yazılıp silinen bir tahtaya benzetebileceğimiz, *“levh-i mahfûz”*un mümkinat dairesindeki bir defteri olan *“levh-i mahv ve isbat”*tır. Levh-i mahfûzun, korunmuş olarak nitelenmesinin nedeni, burada yazılı olan şeylerin herhangi bir müdahale ile değiştirilmekten uzak olmasıdır. Levh-i mahfuz, Allah’ın nihayetsiz ilminin tecelligâhı olan, mutlak kaderin yazılı olduğu defterdir. Şarta bağlanmış (muallak) kader defteri ise, *“levh-i mahv ve isbat”* olup, değişiklikler bilgi verilmiş meleklerin ilmine nispetle bu defterde gerçekleşmektedir. Levh-i mahfûz, ezel ilmidir,

zamansızdır. Levh-i mahv ve isbat ise, zamanla kayıtlı olup, şartlara göre şekillenmektedir. Allah Teâlâ, kullarını hayırlara teşvik etmek için bu levhayı tanzim etmiştir. Kul, Allah'ın kendi hakkındaki ezeli takdirini ve değişmeyen kader defteri olan levh-i mahfuz'daki yazının ne olduğunu bilmediğinden, kaderin değişen bu levhasını dikkate alarak, bereketli bir ömre sahip olmak veya belaları defetmek gibi maksatlar için sadaka vermeye, akraba ziyareti yapmaya ve diğer hayırlara koşar. Allah Teâlâ, bu levha ile kullarını tembellikten kurtarmak ve hikmet dünyasında yaşadıkları için onları sebeplere yapışmaya teşvik etmek istemiştir. Buradan, kaderî bilginin, bir yandan, Rabbimizin katında *"ne olacaksa, onun yazılı olduğu"* değişmez bir halinin, diğer yandan, *"sebeplere/şartlara bağlanmış biçimde"* değişebilir bir halinin olduğu anlaşılmaktadır.

- Allah'a bakan yönüyle, kader O'nun, olmuş ve olacak her şeyi bilmesidir. Bu açıdan bakıldığında, hiçbirsey Allah'ın ilmi dışında kalamayacağından kaderin değişmesinden söz etmek mümkün değildir. Ancak insan, kendisine bakan yönüyle kaderinin ne olduğunu bilmemektedir. Dolayısıyla insana düşen Allah'ın verdiği akıl, irade ve imkânlar çerçevesinde görevlerini en iyi şekilde yapma gayreti içinde olmasıdır. İslam âlimleri, sadakanın belayı defedeceği, sila-i rahim yapmanın ömrü uzatacağı gibi iyiliği teşvik eden rivayetlerin ifade ettiği değişikliklerin, şarta bağlı kaderde, bir başka ifadeyle, kaderin insana bakan değişebilir defteri olan *"levh-i mahv ve isbat"*ta olabileceğini belirtmişlerdir. Buna birkaç örnek vermekte yarar var: İşlediği günah nedeniyle cezayı hak etmiş bir kişinin tevbe etmesi, o günahın sonucu olarak takdir edilmiş cezanın infazını geri çevirebilir. Ancak buradaki değişiklik, ilgili meleğe verilmiş olan bilgi olan *"levh-i mahv ve isbat"* adlı kader defterinde gerçekleşmektedir. Yani değişiklik, bize ve ilgili meleğe bakan boyutta gerçekleşmektedir. Yoksa, Rabbimiz zaten kulunun tevbe edeceğini bildiği için, onun hakkında ceza öngörmemiş olacağından, kaderin üst boyutunda bir değişiklik meydana gelmeyeceği açıktır. Yakınları ziyaretin ömrü uzatmasına ve sadakanın belayı def etmesine de aynı biçimde bakılabilir. Allah tarafından takdir edilmiş olan insan ömrünün değişmesi mümkün değildir. Bununla birlikte, doktorların, sigara içmenin ömrü kısalttığını ifade etmelerini nasıl anlayacağız? Ömürde olacağı düşünülen kısılma, insan yaşamına ilişkin fitrî/doğal beklentinin değişmesidir. Yoksa, ilm-i ilahi boyutunda, zaten Rabbimiz sigara içen kişinin sigara içeceğini bilmekte ve ömrünü o biçimde takdir etmektedir. Benzer biçimde, verilen sadakalar ihtiyaç sahipleri ile zenginler arasında sevgi köprüleri kurmakta, lütfu ilahi

olarak nice belaları defetmektedir.¹² Bu anlamda, sağlıklı beslenme ömrü uzattığı gibi, Rabbimiz bir basit şart olarak sadaka verilmesini, akrabanın ziyaret edilmesini, iyilik yapılmasını ve dua edilmesini ömrün uzamasına, verilen sadakaları da belaların def olmasına vesile kılabilir. Örneğin, Allah o kuluna *“levh-i mahv ve isbat”* defterinde bir bela yazmış ve bu belanın gelmesini sadaka vermemesi şartına bağlamışsa, bir başka ifadeyle, ilgili meleğe *“Sadaka vermezse, bela gelecek, verirse gelmeyecek”* demişse, o kul sadaka verdiğinde, belanın şartı meydana gelmediğinden yazı silinir ve musibetin gelmesi o kul hakkında kaza edilmez. Keza sıla-i rahmi kesmek de, insan ömründe ve yaşamında bir kısım olumsuz değişikliklere sebep olabilir.

- Netice itibariyle, Allah Teâlâ bizim irademize bağlı olan ve olmayan bütün işleri, fiilleri, davranışları, oluşları zaman kaydı olmaksızın bilir ve takdir eder. Buna göre, bir insan bir konuda dua edecek ve duası kabul olunacaksa, Rabbimiz bunu ezelde bildiği için kaderini o şekilde yazmıştır. Bu anlamda, kader değişmez. Dua, salih amel, hastalık olan bir yere girmeme vb. sebeplerin kaderi değiştirmesi ile, fitri/doğal boyutta olmasını beklediğimiz sonucun/kaderin değişmesi ve kaderin *“levh-i mahv ve isbat”* defterinde yazılı hükmün değişmesi anlaşılmaktadır.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

---

¹² Salih amellerin ömrü uzatması, maddi boyutlu olabildiği gibi, manevi boyutlu da olabilir. Taftazânî Hazretleri, ömrün en önemli gayesinin salih ameller ile kemale ermesi olduğunu, sadakanın bu amaca hizmet ettiğini, ömrü bereketlendirdiğini, aynı süreli de olsa, sadaka verilen bir ömrün getirdiği meyveler göz önüne alındığında, adeta ömrü uzattığını ifade etmiştir. Rızıkta bereketin hâsıl olması, ömrün huzur içinde geçmesi, ölümden sonra hayır ve hasenat defterinin kapanmaması da, ömrün manevi anlamda uzamasına örnek olarak verilebilir.

Yüce Rabbimizin kötülöklere rızası yoksa, neden çevremizde birçok kötölöğe şahit oluyoruz?

- Bilindiği üzere, gerek İslam'da, gerekse birçok dini inanç ve felsefi yaklaşımda, evreni yaratan Zat'ın, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak surette iyi olan bir varlık olduğu kabul edilmektedir. Diğer yandan, bu sıfatları haiz bir Yaradan tarafından yaratılmış olan evrende bazı "kötölük"lere şahit olunmaktadır. Burada, *"nasıl olur da, mutlak kudretli ve iyi bir Yaratıcının yarattığı evrende kötölük var olur?"* sorusu akla gelmektedir. Bazı filozoflar tarafından din aleyhinde kullanılmaya çalışılmış olan bu soru(n), *"kötölük problemi"* olarak ifade edilmiş ve birçok âlim ve filozofun zihnini meşgul etmiştir. Epikür, Platon, Augustinus, Hume, Leibniz, Farabi, İbni Sinâ, İmam Gazali ve Bediüzzaman gibi birçok kişi eserlerinde bu soruna yer vermiştir.
- İngiliz filozofu David Hume, Epikür'ün sorusunu şöyle formüle etmiştir: *"Rabbimiz, kötölöğü önlemek istiyor, ancak gücü yetmiyorsa, -haşa- güçsüzdür; gücü var, ancak kötölöğü önlemek istemiyorsa, -haşa- kötüdür. Hem kudretli, hem de iyi ise; o zaman bu kadar kötölük nasıl meydana geliyor?"* Din felsefesinde, bu sorulara cevap bulma çabasına genel olarak *"teodise"* denilmiştir. *"Teodise"* kavramı, Grekçe'de Tanrı ve âdalet anlamına gelen iki kelimenin birleştirilmesinden oluşmuştur. Din felsefesinde teodise, kötölük olgusu karşısında *"Tanrı'nın adaletini savunmak, Tanrı'nın kötölüğün var olmasına neden izin verdiğini çözümlemeye çalışmak"* anlamlarında kullanılmaktadır.
- Kötölük, yaşamla ilişkili olan tüm olumsuz durumları ifade eden bir kavram olup, temel olarak iki kategoride ele alınmaktadır: Doğal (fizikî) ve ahlakî kötölük. Doğal kötölük, acı ve sıkıntılara neden olan hastalık, yangın, deprem vb. musibet mahiyetindeki (doğa kaynaklı) olayları betimlemektedir. Ahlakî kötölük ise, adaletsizlik, yalan, öldürme, hırsızlık yapma gibi insan iradesi ile işlenen, sorumlusunun insan olduğu (insan kaynaklı) eylemleri ifade etmektedir. Leibniz, bunlara bir de *"metafizik kötölük"* kavramını eklemiştir. Metafizik kötölük, evrenin sonlu, sınırlı ve eksik olduğuna (mükemmel olmadığına) işaret eden bir kavramdır. Doğal kötölüklerin önemli bir kısmının kaynağı, yine ahlaki kötölüklerdir. Buna, insanoğlunun çevreye verdiği zararların, doğal afete dönüşerek, bir bumerang gibi kendisine zarar olarak dönmesi örnek olarak verilebilir.
- Kötölük problemine yönelik farklı açılardan birçok cevap verilmiştir. Bazıları kötölöğü gerçek anlamda var saymayarak, bazıları onu maddeye bağlayarak, bazıları

kudreti sınırlı bir ilah anlayışı ortaya atarak, bazıları da birden fazla ilâh kabul ederek meselenin üstesinden gelmeye çalışmışlardır.

Konuya ilişkin şu değerlendirmeleri yapabiliriz.

- **Kötü olarak algılanan her durumda kötülük gerçekten mevcut mudur?** Meşhur kıssadır: Ateist bir genç, muhterem bir âlime sorar: “Allah, neden beni yaratmadan önce bana görüşümü sormadı?” Mübarek zat, derinlerden derin hikmet yüklü cevabı verir: “Evladım, sen yoktun ki, sana sorsun!” Varlığı idrak edebilmesi ve itiraz edebilmesi dahi ancak “var edilmeye” bağlı olan bir varlık, hangi hakla Allah’a itiraz edebilmektedir? Cenab-ı Allah, mülkün tek sahibi olup, mülkünde istediği şekilde tasarruf eder. Var olmak, başlı başına bir hayır ve bütün güzelliklerin esasıdır. Yüce Rabbimiz, kainâtı yoktan yarattığı için, kainâta asıl olan iyiliktir. Bütün hayırlar, iyilikler, güzellikler, lezzetler varlıktan ortaya çıkmakta, bütün fenâlıklar, şerler, musibetler ise yokluğun bir yansıması olarak belirmektedir. Kötü olarak algıladığımız olaylar aslında, ya iyiliğin olmaması durumunu ya da aslî olmayan, büyük ve hakiki iyiliğe tabi küçük durumları ifade etmektedir. Örneğin, karanlığın bizzat bir varlığı yoktur. Işığın olmaması, karanlığı ortaya çıkarmaktadır. Nasıl ki karanlık, “ışığın yokluğu” durumunu ifade ediyorsa, kötülük de “iyiliğin yokluğu”nu belirtmektedir. İnsanlarda aslanan sağlıklı olmaktır. Hastalık hali, sağlığın bozulması/yok olması anlamında bir kötülüktür. Mikroalemlerden makroalemlere kadar mükemmel bir nizam ve ahenkli bir işleyişin göze çarptığı kainâta, kötülükler, bu düzenin aksaması sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlu, hem hayra, hem de şerre kabiliyetli bir varlık olarak; tam bir hayır hali içinde bulunan meleklerden, tam bir şer hali içinde bulunan şeytanlardan ve ne hayra ne de şerre kabiliyeti olan olan hayvanlardan farklı olarak yaratılmış olup, yeryüzüne imtihan için gönderilmiştir. Bu dünyanın bir imtihan yeri olarak “fâni” biçimde yaratılmış olması, ilahi hikmet olarak nizamın işleyişinde kesintilerin olmasını da gerektirmektedir. Kâinattaki gelişme ve bozulmalar, değişme ve dönüşmeler, canlıların birinin gidip diğerinin gelmesini, bir başka ifadeyle, ölümle hayatın bir arada olmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim Kur’an’da da, insanın hem ahsen-i takvimde yaratıldığı belirtilmekte, hem de zayıf olduğuna vurgu yapılmaktadır. Âdeta, varlıklarda mükemmellekle zaaf cem edilmiş gözüküyor. Örneğin, “göz”de mükemmel bir kudret tecellisi müşahade etmemiz, “göz”ün faniliğe uygun biçimde bozulma ve zarar görmeye yatkın bulunduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu anlamda, metafiziksel olarak, kötü

olarak algılanan olayların olması gereklidir. Kötülüksüz bir dünya hayal edenlerin, tasvir ettiği yer Cennet gibi durmaktadır. Bu dünyada zıtlar bir arada olacak, birbiriyle mücadele edecek ve çirkinliği olmayan güzellikler Cennet'e sevk edilirken, güzelliği olmayan çirkinlikler de Cehennem'e sevk edilecektir.

• **Kötü olarak algıladığımız şeyler gerçekten kötü müdür?** Aklımızın ve idrakimizin sınırlı olduğunu bildiğimiz halde, evrende gerçekleşen bir icraatın tüm yönlerine vakıf olmuşuz gibi hükümde bulunmak ne kadar yanlıştır. Bizim bilgimiz sınırlı, cüzi ve kısmî iken, Rabbimizin ilmi mutlak ve her şeyi kuşatıcıdır. Eşya ve hadiselerin bizim görebildiğimiz ötesinde birçok boyutu bulunmaktadır. Bu anlamda, çirkin gibi gözüken bir olayın hakikatında birçok güzellikler gizlenmiş olabilir. *"O ki, yarattığı her şeyi güzel yarattı... (Secde, 7)"* ayetinden anlaşılacağı üzere, kâinattaki her şey, her hadise, ya bizzat güzeldir ya da neticeleri cihetiyle güzeldir. Bahar mevsiminde, fırtınalı yağmur ve çamurlu toprak perdesi altında, nihayetsiz güzel çiçeklerin ve muntazam bitkilerin tebessümleri saklanmıştır. Güz mevsiminin hüznü ayrılık perdeleri arkasında, kış mevsiminin celâlî tecellilere mazhar olumsuz etkilerinden korunması amacıyla nazlı çiçek ve hayvancıkların *"hayat vazifesinden terhis edilmesi"* faaliyeti bulunmaktadır. Kış mevsiminin soğuk perdesi arkasında, taze ve güzel bir bahara zemin hazırlanmaktadır. Sağlık bizzat güzelken, hastalık sonuçları ile güzeldir. Hastalık günahlara kefâret olup, insana âczini ders verir. Bu yönüyle, o da bir nimettir. Kâinattaki olumsuz gözüken birçok olay, yeteneklerin gelişmesine imkân verir. Örneğin, atmaca kuşunun serçelere ilişmesi, rahmete uygun değil gibi gözükse de, serçenin yetenekleri bu ilişme neticesinde gelişmektedir. Meleklerin ve hayvanların makam ve mertebelerinin sabit kalması, onlarla uğraşacak şeytanların mevcut olmamasındandır. İnsan ise, kendine ilişen şeytanlar sayesinde, yüceler yücesi bir makama yükselme veya aşağıların aşağısı bir seviyeye düşebilme kabiliyetine sahiptir. Kötü ve çirkin gibi yapılan değerlendirmelerin arkasında insanoğlunun bencilce yaklaşımı durmaktadır. Kaldı ki, bazı musibetlerin bu dünyaya bakan yönüyle hikmetini tam olarak kavrayamadığımız gerçeğinin yanında, bu dünyanın insanoğlunun uzun yolculuğunun küçük bir bölümünü oluşturduğunu dikkatimizden kaçırmamalıyız. Henüz tamamlanmamış (ebedi hayat kısmını henüz görmediğimiz) bir senaryonun küçük bir bölümündeki olaylara bakarak, tümü hakkında hüküm vermenin yanlılığı ortadadır. Çekilen her bir sıkıntının ebedi hayatta mutlaka bir karşılığı olacaktır. Cenâb-ı Allah, bazen insanın ayağını alır; ama onun karşılığında ahirette pek çok şey verir. Ayağını almakla o kimseye aczini, zaafını ve

fakrını hissettirir. Kulunun kalbini kendisine çevirip, o insanın duygularına inkişâf verirse, çok az şey almış, ancak pek çok şeyler vermiş olur. Bu durum, görünüşte farklı olsa da, hakikatte Allah'ın o kuluna lûtfunun ifâdesidir. Tıpkı şehit edip cenneti vermesinde olduğu gibi... Bir insan, muharebede şehit olur ve bu şehitlikle ahirette, siddîkların, sâlihlerin gıpta edeceği bir makama yükselir. Onu gören başkaları *"Keşke Allah bize de harp meydanında şehâdet nasip etseydi!"* derler. Allah (CC) dilediğine zenginlik verirken, dilediğine de fakirlik vermektedir. Allah'ın (CC) vermesi de, vermemesi de yerine göre hayırdır. Şükrü eda edilebilen zenginlik ve sabrı barındıran fakirlik hayır iken, şımarma vesilesi zenginlik ve isyan aracı fakirlik de şer hükmündedir. Eski dönemlerde bedestenlerde ticarete başlamadan önce, sabah duasında *"Allah'ım! Çok verip azdırma, az verip bezdirme."* deniyor olması boşuna değildir. Kâinatta mutlak anlamda şer yoktur. *"Bir şey için, o şerdir"* demek izafidir. Biri için şer olan bir şey, başkası için hayır olabilir. İnsanlar için şer olan bir şey, hayvanlar için hayır olabilir. Yabani hayvan tarafından parçalanmış bir insanın durumu, kendisi ve çevresi için şer olabilir, ancak hayvan açısından değerlendirildiğinde, açlığını gidermiş, yavrusunu ve sürüsünü sevindirmiştir.

- **Kâinatta güzellikler aslî, kötülükler tâbi konumda olmasına rağmen, insanoğlu bunu tersine çevirmekte mahirdir.** Âlemlerin yaratılış hikmeti Rabbimizi (cc) bilmekse, O'nu bilmenin yolu da âlemde tecelli eden isim ve sıfatlarını anlamaktan geçmektedir. Hz. Muhammed Mustafa (sav)'nın *"Ya Rabbi, bana eşyanın hakikatini göster!"* diye dua etmiş olması, bu hakikate işaret etmekte... Bu manada, *"hakiki mümin, eşyanın hakikatini gören, kâfir ise, zan ve vehimlerine hapsolarak hakikate ulaşamayan kişidir"* desek yanlış söylemiş olmayız. Ne yazık ki, bir çok insan, şeytanın vesvesesi ve nefsinin aldatması ile, bardağın çoğunu kaplayan dolu kısmını görmek yerine, cüz'i miktardaki boş kısmını görmekte ve güzel görüp, güzel düşünüp, hayatından lezzet almak varken, suizan ve suinazar sarmalında boğulup gitmektedir. Rabbimizin Kur'an'da Zatını özellikle *"Rahman ve Rahim"* isimleri ile nazara vermesindeki hikmetin anlaşılmasını, küfrân-ı nimet içine düşülmesi ne acıdır.

- **Büyük hayırlar yolunda küçük şerler olabilir. Bir başka ifadeyle, hayr-ı kesir için şerr-i kalil tatbik edilir.** Büyük âlim İmam Gazali, *"imkân âleminde olandan daha iyisi yoktur. (Leyse fi'l-imkân ebde' min-mâkân)"* ifadesini kullanırken; bu yaklaşım, İmam Gazali'den etkilendiği tahmin edilen Leibniz'de *"bu dünya, mümkün dünyaların en"*

iyisidir." ifadesi ile kendini göstermektedir.¹³ Buna göre, tüm hikmetleri ile *"en iyi kompozisyon"*, varlığın bu biçimde yaratılması ile ortaya çıkmaktadır. Tek başına kötü olarak gözüken, bütünün içinde öyle olmayabilir veya ilk bakışta kötü olarak gözüken, sonuçları itibariyle öyle olmayabilir. Suda boğulanların veya ateşten zarar görenlerin olması, suyun ve ateşin varlığının kötü olduğunu göstermez. Şu ana kadar elektrik çarpmasıyla ölen yüzbinlerce insan olsa da, kimse medeniyetin temeli durumundaki elektriği *"kötü"* olarak nitelememektedir. Örneğin, sadece bu dünya yaşamı açısından baktığımızda *"kötü"* olarak gözüken ölümün, hakikatte *"kötü"* bir olay olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira ölüm, bir yok oluş değil, ehl-i iman için vazifeden terhis, ebedi bir hayata giriş kapısıdır. Yine insanları saptırmaya çalışan şeytanın yaratılması kötü ve çirkin değil; şeytana uymak, şeytanın dediğini işlemek kötü ve çirkindir. Bir başka ifadeyle, *"halk-ı şer, şer değil; belki kesb-i şer, şerdir."* Şeytan dahi insanlığın mânevî yükselişinin esası olan "mücadele"nin bir aracı olduğundan, şeytanların yaratılması da hayırlı ve güzeldir. Hastalık ve yaşlılık şikâyet konusu olabilen "sıkıntılı" haller, pek çok insanın hayra yönelmesine ve sıhhatin kıymetinin anlaşılmasına vesile olmaktadır. Çekirdeklerin ağaç olmasının yolu toprağa atılmaktan geçmektedir. Halbuki, 100 çekirdek toprağa atılmasaydı, çekirdek olarak kalırdı. Ancak, toprağa atılan 100 çekirdeğin 95'i toprak altında çürüse, 5'i ağaç olsa, şerli değil, hayırlı bir iş olmuş olur. Benzer biçimde, okula gitme durumundaki 100 çocuk eğitim almazsa, aynı seviyede sabit olarak kalacaktır. Ancak okula gönderilen 100 çocuktan uzun süren eğitim hayatı sonunda 95'i başarısız bile olsa, başarılı olan ve ilmin zirvesine çıkan 5 çocuk insanlığın ufkunu değiştirebilir. Bu anlamda, çocukların büyük çoğunluğunun başarısız olması göz önüne alınarak, okulların oluşturulmasının kötü bir icraat olduğu söylenemez. Bu örneklerde olduğu gibi, kâinatın yaratılmasıyla, beşer *"kâmil insan"* olabilme imkânına kavuşmuştur. Kıymet, niceliğe değil, niteliğe bakar. Çokları dünya meydanında başarısız da olsa, dünya zemininde peygamberlerin ve onların izinden gelen salih insanların çiçek açması hayırlı bir durumdur. Çekirdeğin ağaç haline gelmesi ve meyve vermesi, toprak altında çektiği çile sonucu gerçekleştiği gibi, insanın olgunlaşması da yeryüzü meydanında nefse ve şeytana verdiği mücadeleden geçmektedir. *"Savaş, hoşunuza gitmemekle birlikte üzerinize farz kılındı. Bir şey hoşunuza gitmediği halde sizin için hayırlı olabilir. Bir şey de hoşunuza gittiği halde sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz. (Bakara, 216)"* ayetinden görüleceği üzere, şartlar oluştuğunda, hoş

¹³ İbni Sinâ da benzeri düşünceleri savunmuştur.

gitmeyen savaş hayırlı bir eylem olabilir. Savaşta can ve mallar zarar görür, ölenler şehit, kalanlar gazi, zayıflar sadaka hükmünü alır. Can ve mal kaybından kaçınmak için savaştan kaçınılması halinde, küçük şerden kaçınılmış, ancak büyük şer işlenmiş olur. Kolun kesilmesi kötüdür, ancak kangren olmuş bir kolun kesilmesi neticelerine bakarak “güzel” denebilir. Hiddet, inat ve kin gibi duygular kötüdür, ancak gerektiğinde hayır yolunda kullanılırsa şer olmaktan çıkar. Hırsızlıktan ceza alan biri için, bu durum şer olabilir, ancak malı çalınan kişiler ve toplum açısından ceza verilmemesi şer olacaktır. Grip gibi birçok hastalığın, vücuda dayanıklılık ve dinamizm kazandırdığı inkâr edilemez. Diğer yandan, “kötü” olarak tabir edilen olaylar, insanlığın maddi yönden ilerlemesine de yardımcı olmaktadır. Örneğin, tıp bilimini gelişmesinde, farklı illetlerden muzdarip hastaların rolü yadsınamaz.

- **Bu dünya, zıtlarla yaratılmıştır. Her şey zıttıyla bilinir. Zıtlar, izafi/rölatif hakikatlerin ortaya çıkmasına hizmet etmektedir.** Her şeyin tamamen iyi olduğu bir dünyada, iyiliğin bilinmesi ve kıymetinin anlaşılması mümkün değildir. Ancak karanlık ile, aydınlığın mertebeleri fark edilebilmekte; hastalıkla sıhhatin kıymeti, açlıkla nimetlerin güzellik ve çeşitliliği idrak edilebilmektedir. Zulüm olmadan adaletin, küfür olmadan imanın güzelliği anlaşılmamaktadır. Varlıkların farklı tonlardaki güzellikleri, ancak bu yapı içinde sezilebilmektedir.

- **Hayat, hareketle mükemmelleşir.** Bir sanatkârın, bir ücret karşılığında çeşitli güzellikleri üzerinde göstermek için bir modele bazı hareketler yaptırdığını hatırmıza getirelim. Söz konusu modelin bütün bu nimetleri görmezlikten gelerek, sanatkâra dönüp “*bu hareketleri bana yaptırarak, niçin eziyet ediyorsun?*” demesi doğru olur mu? Zat-ı Zülcelâl, isimlerinin güzelliklerini göstermek için bütün varlıkları, özellikle canlıları bir model yapmış, ücret olarak da faaliyetlerinin içine lezzet dercetmiştir. Hayat, hareketle olgunlaşır ve belâlarla terakki eder. Yükseklerle uçmanın yolu, kanat çırpılmaktan; zirvelere çıkmanın yolu, tırmanmaktan geçer. Karbon atomlarının grafitte ve oradan da elmasa dönüşme sürecindeki ilk durağı kömürdür. Kömür olmaktan kurtulmanın ve elmas olmanın yolu, uzun süreli yüksek basınç ve sıcaklıktan geçtiği gibi, elmas ruhlu insan olmak da, imtihan tezgâhında rıza ve teslimiyet halini korumaktan geçmektedir.

- **Ahlaki kötülüklerin nedeni, insanın özgür kılınmış olmasıdır.** John Hick’e göre, nasıl ki bir çocuk okul öncesi eğitimden başlayarak ilkokul, ortaokul, lise, üniversite okuyarak bilgisel tekâmülünü gerçekleştiriyorsa, aynı şekilde insan da, doğumundan

başlayarak ahirette en mükemmel duruma gelene kadar sürekli gelişmektedir. Bu dünya ise, “*insan yapma (person-making)*” işleminin/tekâmülün gerçekleştiği bir zemindir. İnsanın meleklerden üstün bir makama çıkabilmesi, kendisine verilmiş olan iradenin/özgürlüğün hakkını yerine getirebilmekten geçmektedir. Bu durumda, iradenin gereğini yerine getiremeyen kişilerin olduğu bir ortamda, ahlaki kötülüklerin bulunması da tabiidir.

• **Başa gelen musibetler, bir imtihan, bir ceza, bir ikaz, günahlara kefaret veya sevaplara vesiledir.** “*Andolsun, sizi biraz korku, (biraz) açlık, (biraz da) mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele. (Bakara, 155)*”, “*İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden, karada ve denizde fesad ortaya çıktı. Umulur ki, dönerler diye (Allah) onlara yapmakta olduklarının bir kısmını kendilerine tattırmaktadır. (Rum, 41)*”, “*Bir de öyle bir musibetten korkun ki; o, yalnız içinizde zulmedenlere isabet etmez (bu belâ başkalarına da geçer, umumî olur). Bilin ki, Allah’ın azabı çok şiddetlidir. Enfal, 25)*” ayetleri ile “*Belanın en şiddetlisi peygamberlere, sonra Hakk’ın makbulü velilere ve derecesine göre diğer mü’minlere gelir*” mealindeki hadisler dikkate alındığında, hiçbir musibetin hikmetsiz olmadığını idrak ediyoruz. Karşılaştığımız her hâdiseyi bir imtihan sorusu olarak değerlendirmeli ve nefsimizin hoşuna gitmeyen olaylarda da bir rahmet tecellisi aramalıyız. Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi,

“Hak şerleri hayreyle

Zannetme ki gayreyle

Ârif onu seyreyler

Mevlâ görelim neyle

Neylerse güzel eyler

.....

Deme şu niçin şöyle

Yerince ol öyle

Bak sonuna sabreyle

Mevlâ görelim neyle

Neylerse güzel eyler

.....

*Vallahi güzel etmiş
Billahi güzel etmiş
Tallahi güzel etmiş
Allah görelim netmiş
Netmişse güzel etmiş”*

demeli ve İbrahim Tennuri gibi

*“Hoştur bana senden gelen,
Ya hil’at-ü yahut kefen,
Ya taze gül yahut diken,
Kahrın da hoş lütfun da hoş.
...
Gelse celalinden cefa,
Yahut cemalinden vefa,
İkisi de cana safa,
Kahrın da hoş lütfun da hoş.
...”*

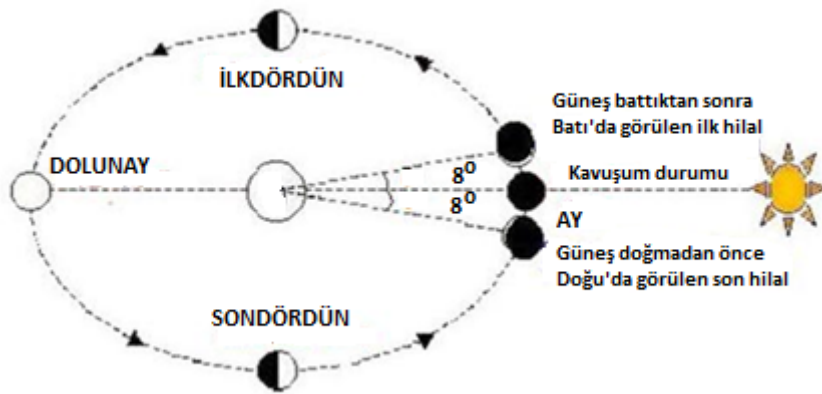
diyerek kadere tam teslim olmalı.

İslam ülkeleri Ramazan'a ve bayrama neden farklı tarihlerde başlamaktadır?

• Kur'ân-ı Kerîm'de "...Allah katında ayların sayısı on ikidir.... (Tevbe, 36)" âyetinde geçen "şehr" kelimesi, Arapça'da Ay'ın Dünya etrafındaki bir tam turunu ifade etmektedir. Bu anlamda, İslâm dininin temel ibadetlerinden olan oruç ve hac ibadetlerinin vakitleri, Ay'ın Dünya etrafındaki dönüşüne göre belirlenmiştir. Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: "*Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir... (Bakara, 189)*" Bu çerçevede, Ramazan ayının başlangıç ve bitişi de hilalin görülmesi ile belirlenmektedir. Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: "*Ramazan orucunuzu hilali gördüğünüzde tutun. Hilali gördüğünüzde açın. Şayet hava kapalı olursa (Ay'ın tespitine engel olursa) otuza tamamlayınız.*" Görmek (rüyet), hakiki rüyet ve hükmî rüyet olmak üzere ikiye ayrılmakta olup, gözle veya cihazla görmeye "*hakiki rüyet*"; bulut, sis vb. bir engel nedeniyle, önceki ayın otuza tamamlanması ve hilâlin görüldüğünün kabul edilmesine ise "*hükmî rüyet*" denmektedir. Âlimler, yeni ayın hilalin çıplak gözle görülebilmesiyle başlayacağı kanaatinde birleşmiş, hesaplama ile aybaşı tespitinin dinî bakımdan aynı neticeyi verip vermeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

• Ay, Dünya etrafında belirli bir yörünge üzerinde dolanmakta ve bunu 29,5 günde tamamlamaktadır. Ay, yörünge üzerindeki her dolanımında bir kez Güneş ve Dünya'nın arasına girerek aynı hizada bulunur (Bkz. Şekil-1). Güneş, Ay ve Dünya üçlüsünün aynı doğrultuya geldiği bu duruma içtima/kavuşum (conjunction) denmekte olup, astronomik olarak yeni ayın başlangıcını ifade etmektedir. Kavuşum anında Ay'ın karanlık yüzü dünyaya dönük olduğundan, hilalin dünyanın hiç bir yerinden görülmesi mümkün değildir. Hilalin yeryüzünden görülebilmesi (rüyeti), hilalin kavuşum durumundan çıkıp, görülebilir bir parlaklığa ulaşabilmesi ile mümkün olmakta, bunun için de, Ay'ın kavuşum doğrultusundan en az 8° ayrılması (bu süre 12 ile 16 saat arasında değişmektedir) ve Güneş battığı anda hilalin ufuk yüksekliğinin en az 5° olması gerekmektedir.¹⁴

¹⁴ Ayın görülebilir hale gelmesi için, Ay'ın kavuşum doğrultusundan 12° ayrılması (bu süre 20 saati aşmaktadır) ve Güneş battığı anda hilalin ufuk yüksekliğinin 10° olması gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Ayrıca (atmosfer şartları, gözlemci hataları, görülebilirliğin küresel değil yerel olması gibi faktörler dikkate alınarak), belirtilen şartların sağlanmasının, Ay'ın yeryüzünün her yerinden görülebilmesini garanti etmediğini ifade etmekte yarar bulunmaktadır.

Şekil-1. Kavuşum Durumu [Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı]

• Usûl esastan önce gelir, eskilerin ifadesiyle, “*usulsüzlük vusulsüzlüktür.*” Bir konunun değerlendirilmesi için gerekli kriterler farklılaştıkça, yapılacak tatbikat farklı olacak; izlenen yöntem değiştikçe, ulaşılabilecek netice de değişecektir. Bu anlamda, İslam ülkeleri arasında farklılıklara neden olan bazı hususlara kısaca temas edelim:

▪ Ayın başlangıcında, hesaba dayalı olarak tespit edilen ve astronomik olarak yeni ayın başlangıcı olan “*kavuşum*”¹⁵ hali mi, hadislerde geçen “*rüyet/görme*” mi, yoksa başka kriterler mi esas alınmalıdır? İslam ülkeleri, birbirinden farklı kriterleri esas almaktadır. Örneğin, Hindistan, Pakistan, Bengladeş, Fas, Umman ve G. Afrika gibi ülkeler hilali bizzat görme esasına göre hareket etmekte, Suudi Arabistan, Mısır ve bazı Ortadoğu ülkeleri Güneş batmadan önce kavuşumun gerçekleşmesi ve Ay’ın Güneş’ten sonra batması kriterlerini baz almakta, Libya gibi bazı ülkeler Güneş doğmadan önceki kavuşum anını temel almakta ve Türkiye’nin de içinde olduğu Bosna, Endonezya ve Malezya gibi ülkeler Ay’ın kavuşum doğrultusundan belli bir derece uzaklaşması ve belirli ufuk yüksekliğinde olmasına yönelik yapılan hesaplamayı (hadisteki “*görme*” ifadesinden hareketle, hilalin görülebilme anına yönelik hesaplamayı) esas almaktadır. Kavuşum anı ile yeryüzünden görülebilir olma anı arasında 12-16 saat arası fark olabildiğinden, bu farklılık doğrudan bir günlük fark oluşmasını netice verebilmektedir. Türkiye, hilalin bizzat görülebilmesi için, Ay’ın kavuşumdan sonra 8° açılması ve güneş

¹⁵ Prof. Dr. Faruk Beşer, rüyete dayanmayı “*yarım zahirilik*” olarak nitelemekte ve yeni ayın kavuşumla beraber başlatılmasının hem naslara aykırı olmadığını, hem de ilmin gereği olduğunu savunmaktadır.

battığı anda 5° ufkun üstünde olması gerektiğini esas alarak yeni ayı başlatmaktadırlar.¹⁶ (Farklılığın daha açık biçimde anlaşılabilmesi için bkz. Tablo-1)

Tablo-1. Kavuşum ve Rüyete Göre Oruca Başlama Durumu

Kavuşum Zamanı	Rüyet Zamanı	Kavuşumu esas alan İslam ülkelerinde Oruca Başlama Zamanı	Rüyeti esas alan İslam ülkelerinde Oruca Başlama Zamanı
30 Ağustos 2008 (21:59)	31 Ağustos 2008 (12:31)	31 Ağustos 2008	1 Eylül 2008

▪ Ayın başlangıcını belirlemek için, gözle görmek şart mıdır, yoksa, Ay'ın görülebileceği yer ve zamanları hesaplayarak önceden ilân etmek "görme" yerine geçer mi? Ay'ın yeryüzünün her yerinden aynı anda görülebilir hale gelmemesi veya görülebilir olmasına rağmen, görmeyi engelleyen bulut vb. engeller nedeniyle, hilalin görülmesi mümkün olmayabilir. Ay'ın görülememesi nedeniyle, bir önceki ay 30 güne mi tamamlanmalı, yoksa Ay'ın teorik olarak görülebilir olduğu hesapla tespit edildiğinden, 29. günden sonra yeni ay başlatılmalı mıdır?

▪ Ay'ın ufukta doğduğu yer ve vakitler değişebilmektedir (Bu olaya "ihtilâf-ı metâli" denmektedir.) Bu nedenle, hilâl bir yerde görülürken, başka bir yerde görülemeyebilmektedir. Âlimler, bir yerde hilalin görülmesinin diğer yerler için de bağlayıcı olup olmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Şâfi mezhebinde, bir yerde görülen hilâlin oraya uzak yerler için geçerli olmayacağı değerlendirilirken ("ihtilâf-ı metâli"ye itibar edilmektedir), diğer mezheplerde, dünyanın herhangi bir ülkesinde

¹⁶ İslam ülkeleri arasında olan bu ihtilafın çözümü amacıyla, 27-30 Kasım 1978 tarihinde 20 Müslüman ülkenin katılımıyla İstanbul'da "Ru'yet-i Hilâl Konferansı" düzenlenmiştir. Konferansa şu ülkelerden delegeler katılmıştır: Afganistan, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Endonezya, Fas Krallığı, Haşimi Ürdün Krallığı, Irak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Orta Asya ve Kazakistan (Sovyetler Birliği), Pakistan, Sudan, Suudi Arabistan Krallığı, Tunus, Türkiye. Ayrıca, Brüksel İslam Merkezi, Paris İslam Merkezi ve Rabitatu'l-Alemi'l-İslami de temsil edilmiştir. Söz konusu bu konferansta alınan kararların üçüncü maddesine göre;

"a) İçtima'dan (kavuşum) sonra Ay ile Güneş'in açısal uzaklığı 8 dereceden az olmamalıdır. Bilindiği üzere rüyet, 7 ile 8 dereceler arasında başlamaktadır. 8 derecenin esas alınmasında, ihtiyat bakımından görüş birliğine varılmıştır.

b) Güneş'in batışı anında Ay'ın ufuktan yüksekliğinin açısal değeri, 5 dereceden az olmamalıdır." Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan takvimlerde bu kararlar esas alınmaktadır.

hilalin görülmüş olmasının diğer ülkeleri de bağlayacağı mütalaa edilmektedir (“ihtilâf-ı metâli”ye itibar edilmemektedir). Âlimlerin çoğunluğu tarafından paylaşılan “ihtilâf-ı metâli”ye itibar etmeme prensibine tüm Müslümanlarca uyulmadığından, ayın başlangıcında farklılıklar oluşabilmektedir.

▪ İslam dünyasının herhangi bir yerinde hilalin görülmesi, tüm İslam dünyasında yeni ayın başlangıcı mı sayılmalıdır, yoksa bazı merkezler belirlenerek, bu merkezlerde ayın görülüp görülmediği mi esas alınmalıdır? Diyanet İşleri Başkanlığı’na göre, Türkiye, dünyanın herhangi bir bölgesinden hilalin görülmesiyle yeni ayı başlatırken, bazı İslam ülkeleri hilalin Mekke’den görülmesini müteakip yeni ayı başlatmaktadır. Prof. Dr. Hayrettin Karaman da, 1974 yılına kadar Türkiye’de Kandilli Rasathanesi’nin Fas’ı değişmez hesap noktası kabul etmiş olmasının, ortaya çıkan farklılıklarda etkili olduğunu belirtmektedir.

• Yukarıda yer verilen sebepler incelendiğinde, siyasi nitelikte olabilecek gerekçeler dışında, temeli dini metinlerin farklı yorumlanmasına dayanan teknik değerlendirme farklılıklarının kameri ayların tespitinde farklılıklara yol açtığı görülmektedir. İslam ülkeleri arasındaki söz konusu ihtilafın giderilmesine yönelik çeşitli çözüm önerileri sunulmaktadır. Küresel birlikteliğin yakalanabilmesi için, Ay’a bağlı olarak gün değişiminin gerçekleşeceği tarih değiştirme çizgisinin¹⁷ belirlenmesi ve üzerinde ittifak edilmiş standart bir yöntemin ivedilikle belirlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, ortaya çıkan farklı uygulamaların esas nedeni, İslam dünyasında tüm Müslümanların tabi olacağı bir üst otoritenin mevcut olmaması olarak gözüküyor. Bu durumda, Prof. Dr. Hayrettin Karaman’ın ifadesiyle, *“çoğunluk Ramazan niyetiyle oruç tutarken, alenen, topluluk içinde oruç bozmak da mekrûh”* olduğundan ve ihtilaf-ı metâliye itibar etmeyi uygun gören bir kısım âlimlerin de içtihadı olduğu göz önüne alarak, ittifak sağlanana kadar fitne çıkmaması için kişinin bulunduğu ülkedeki uygulamaya tabi olması en makul yol gibi duruyor.

¹⁷ Güneşe göre günün başlangıcı, uluslararası tarih değiştirme çizgisinde (180° doğu-batı boylamı/180. meridyen) gerçekleştirilmektedir. Bu çizgi, o bölgedeki ülke sınırlarına göre çizildiğinden, 180° doğu meridyeni ile birebir çakışık değildir. Tarih değiştirme çizgisinin önemini, ilginç bir örnekle ortaya koymakta yarar var. Güney Pasifik’teki Samoa ada devleti, 1892 tarihinde, ABD ile zamansal yakınlığın fayda sağlayacağı düşüncesiyle tarih değiştirme çizgisinin batısında (ABD tarafında) yer almıştı. Bununla birlikte, Samoa’da Cuma günü yaşanırken, Yeni Zelanda Cumartesi gününü yaşıyor, Avustralya Pazartesi yeni bir haftaya başlarken, Samoa Pazar tatili yapıyordu. Zaman zarfında Samoa’nın Asya, Yeni Zelanda ve Avustralya ile ticari ilişkisinde artma gerçekleştiğinden, ülke, tarih değiştirme çizgisinin doğusunda yer alan Yeni Zelanda, Avustralya ve Asya tarafında geçmeye karar vermiş ve 29 Aralık 2011 tarihinden sonra 30 Aralık’ı atlayarak, 31 Aralık 2011’e geçmiştir.

İslam'da kandil gecelerini kutlamak var mıdır?

- Yüce Rabbimiz, bazı zaman ve mekânları diğerlerinden farklı ve üstün kılmıştır. Tıpkı mescidler içinde Mescid-i Haram'ın, aylar içinde Ramazan'ın, günler içinde Cuma'nın farklı olması gibi. Rabb-ı Rahimimizin hususi teveccühünün yanı sıra, söz konusu istisnai zaman ve mekânların, müminlerin manevi yaşamlarında monotonluğa kapılmasını engellemek, terakki yolunda vites büyütmelerine imkân sağlamak, affa ve mağfirete vesile olmak gibi birçok hikmetleri vardır.
- Ülkemizde beş gecenin kutlanmasına büyük önem verilmektedir. Söz konusu beş gece, Mevlid, Regaib, Mirac, Berat ve Kadir'den oluşmaktadır. Bu geceler, Osmanlı padişahı II. Selim zamanında minarelerde kandiller yakılarak kutlanmaya başladığı için "kandil" olarak da bilinmektedir. Diğer Müslüman ülkelerde de bu gecelerin tümünün kutlanmakta olduğu düşünüldüğünden, umreye giden vatandaşlarımızın, "Araplar kandil nedir, bilmiyorlar" diye serzenişte bulduklarına tanık olmuşuzdur. Söz konusu geceleri sırayla inceleyelim.
- **Mevlid Kandili:** Mevlid, doğum demektir. Mevlid kandili, Peygamber Efendimizin doğduğu günü yâd etmek amacıyla, doğum günü olan 12 Rebûlevvel gecesini kutlanır. Rasûlullah zamanında ve onu izleyen asırlarda böyle bir kutlama yapılmamıştır. İslâm dünyasında mevlid merasimi ilk defa hicretten yaklaşık 350 yıl kadar sonra, Mısır'da hüküm süren Şii Fatımîler (910-1171) tarafından tertiplenmiştir. Bu merasimler saraya ait olup, sadece devlet erkânı arasında cereyan etmiştir. Fatımîler, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın doğum günlerinde de mevlid merasimleri tertip ederlerdi. Sünnî Müslümanlarda ilk mevlid merasimi, Hicrî 604 yılında, Selahaddin Eyyubî'nin eniştesi ve Erbil atabeği Melik Muzafferüddin Gökbörü tarafından tertiplenmiştir. Osmanlılar tarafından mevlid, ilk defa III. Murat zamanında, 1588'de resmi hale getirilmiştir. Sarayda tertiplenen merasimlerin yanı sıra, önceleri Ayasofya Camii'nde, sonraları Sultan Ahmed Camii'nde yapılan merasimlere devlet erkânıyla birlikte halk da katılırdı. Bu merasimlerde, Kur'an-ı Kerîm tilaveti, vaaz ve mevlid okunması icra edilirdi. Tarih içerisinde farklı dillerde birçok mevlid yazılmasına rağmen, zamanla Süleyman Çelebi'nin 1409 yılında yazdığı Vesiletü'n-Necât isimli mevlidinin okunması âdet haline gelmiştir. Önceleri yalnız Peygamberimizin doğum gününde okunan mevlid, daha sonra bütün mübarek gecelerde okunmaya başlamış ve giderek yaygınlaşarak, vefat eden kişilerin arkasından okunur hale gelmiştir. Bazı âlimler Peygamberimizin dünyaya

gelmesi sebebi ile sevinmenin, bu gün münasebetiyle muhtaçlara yardım etmenin ve Peygamberimize mevlid gibi şiirler okumanın güzel birer amel olduğunu söyleyerek, mevlid kutlamalarının “*bid’at-ı hasene*” sayılması gerektiğini ifade ederken, bazı âlimler de mevlid kutlamalarına “*bid’at-ı seyyie*” gözüyle bakmış ve buna şiddetle karşı çıkmıştır. Bediüzzaman mevlid-i Nebevî’yi şu şekilde değerlendirmektedir: “*Mevlid-i Nebevî ile Miraciyenin okunması gayet nâfi (faydalı) ve güzel âdettir ve müstahsen (hoş) bir âdet-i İslâmiyedir. Belki hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyenin gayet lâtif ve parlak ve tatlı bir medar-ı sohbetidir (sohbet sebebidir). Belki hakaik-i imaniyenin ihtarı (hatırlatılması) için, en hoş ve şirin bir derstir. Belki îmanın envarını ve muhabbetullah ve aşk-ı Nebevîyi göstermeye ve tahrike en müheyyic (heyecan uyandıran) ve müessir bir vasıtaadır.*”

- **Regaib Kandili:** Regaib, kelime anlamıyla “*rağbet edilen, arzulanan, nefis, kıymetli, değerli*” gibi anlamlara gelmektedir. Regaib gecesi denilince, lütuf ve ihsanlarla dolu, kıymeti ve değeri büyük bir gece anlaşılmakta ve Peygamberimiz’in bu gecede birtakım nurani mevhibelere eriştiği kabul edilmektedir. Regaib kandili, Recep ayının ilk Cuma gecesi kutlanmaktadır. Bazı eserlerde, Regaib gecesinin Peygamberimizin ana rahmine düştüğü gece olduğu belirtilse de, 27 Receb ile 12 Rebiulevvel arasındaki süre dikkate alınarak, âlimlerin çoğunluğu tarafından bu tespit doğru bulunmamıştır. Bazıları da Regaib gecesini, Resulullah’ın annesinin O’na hamile kaldığını anladığı gece olarak tavsif etmektedir. Bazıları da her iki bilginin dayanağının olmadığını, Regaib gecesinin rağbet bulmasını, Peygamberimizin daha sık oruç tuttuğu üç ayların başlangıcı Recep ayı ile mübarek Cuma gecesinin birleşmesi ile açıklamaktadır. Regaib gecesi hakkındaki rivayetler sağlam kabul edilmemekte, Peygamberimizin Recep’in ilk Perşembesini oruçla geçirdiği ve Cuma gecesinde kandil gecesine mahsus 12 rekât namaz kıldığı biçimindeki rivâyetlerin herhangi bir dayanağının olmadığı belirtilmektedir. Regâib gecesinde 12 rekât namaz kılma âdeti, 12. yüzyılın başında başlamıştır.

- **Miraç Kandili:** Miraç, yükselme anlamına gelir. Peygamber Efendimiz’in rûhen ve bedenlen, Burak isimli semavî bir binek üzerinde Hz. Cebrail ile birlikte Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksa’ya kadar gece yolculuğu (İsra) yapmasını, oradan da bir yükselişle (Miraç) yedi kat göklere ve Sidretü’l-Müntehâ’ya ulaşması, burada Hz. Cebrail’i arkada bırakarak Refref adlı manevi bir binekle Allah’ın huzuruna varmasını ifade etmektedir. Peygamberimiz, Miraç gecesi, Yüce Rabbimizin birçok nimetine mazhar olmuş ve müminlere mirac olacak 5 vakit farz namazı, “*Âmenerrasûlü*” olarak bilinen Bakara suresinin 285-286. âyetlerini, İsra Suresi’nin 22-39. âyetlerinde

bahsedilen prensipleri (Allah’a Şirk Koşmama, Allah’tan Başkasına Kulluk Etmeme, Ana-Babaya İyilik, Akrabaya, Yoksula ve Yolda Kalmışa İyilik, Saçıp Savurmama, Cimrilikten Sakınma, Fakirlik Endişesiyle Çocukları Öldürmeme, Zinadan Kaçınma, Haksız Yere Cana Kıymama, Yetim Malı Yemekten Sakınma, Ahde Vefalı Olma, Ölçü ve Tartıda Doğru Olma, Sûizandan Sakınma ve Kibir ve Gururdan Sakınma), Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen kimselerin günahlarının affedileceği ve Cennet’e girecekleri müjdesini, iyi amele niyetlenen kişiye –onu yapamasa bile– bir sevap; eğer yaparsa on sevap yazılacağı; fakat kötü amele niyetlenen kişiye –onu yapmadığı müddetçe– hiçbir günahın yazılmayacağı; ancak işlediği zaman da sadece bir günah yazılacağı müjdesini ve et-Tahiyyâtü duasını ümmetine hediye olarak getirmiştir. Miraç kandili, Recep ayının 27. gecesinde kutlanmaktadır. Mevlid kandillerinde, Mevlid okunduğu gibi, Miraç kandillerinde de, bu semavî seyahati anlatan Mirâciyeler okunur.

- **Berat Kandili:** Berat, “temize çıkma” anlamına gelir. Bu gecede ibadet edenler kurtuluş belgelerini almış olacakları için ona bu isim verilmiştir. Şaban ayının 15. gecesinde kutlanır. Bazı âlimler, *“Hâ Mîm. Andolsun o apaçık kitaba ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz, insanları uyarmaktayız. Katımızdan bir emirle, her hikmetli iş onda (o gecede) ayırddedir. Çünkü biz, Rabbinden bir rahmet olarak (peygamberler) göndericileriz. Doğrusu herşeyi işiten, hakkıyla bilen ancak O’dur. (Duhân, 1-5)”* âyetlerine bakarak o gecenin Şaban ayının 15. geciği olan Berat gecesi olduğunu söylemiş ve buna istinaden Allah’ın o gece kulların rızıklarını taksim ettiğini, ecellerini tayin ettiğini, bir sonraki Şaban ayının 15’ine kadar olacak tüm olayları takdir ettiğini, dolayısıyla bu gece yapılacak olan dua ve ibadetlerin mutlaka kabul edileceğini belirtmiştir. Ancak âlimlerin büyük bir çoğunluğu, Duhân suresinde geçen “mübarek gece”nin Kadir gecesi olduğunu söylemişlerdir. Berat gecesinin fazileti ile ilgili olarak bazı hadisler mevcut olsa da, bu hadisler zayıf olarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber ve sahabe döneminden sonra bu geceyi ibadetle geçirme geleneği başlamıştır. Bu geceye ait özel bir namaz olmayıp, 100 rekâtlık özel bir namazın kılınması yönündeki rivayetler güvenilir bulunmamıştır.

- **Kadir Gecesi:** Diğer geceler için kandil tamlaması kullanılırken, halkımız arasında *“Kadir Kandili”* tabirinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Ramazan dışındaki geceler, “kandil” tamlaması ile kuvvetlendirilirken, Kadir gecesi, Ramazan gibi mübarek bir ay içindeki çok özel bir gece olduğundan, böyle bir tamlama gereksiz görülmüş olabilir. Kadir, *“değer, kıymet”* gibi anlamlara gelmekte olup, mübarekiyeti 97. sûre ile

teyit edilmiş bir gecedir: *“Doğrusu biz Kur’ân’ı Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. O gecede melekler ve Ruh (Cebrail) Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler. O gece, tanyerinin ağarmasına kadar bir esenliktir. (Kadir, 1-5)”* Kadir gecesinde Kur’an indirilmiş ve her hikmetli iş yazılıp belirlenmiştir. Bu gece, meleklerin ve Hz. Cebrail’in yeryüzüne indiği, esenliğin ta fecre kadar sürdüğü bin aydan hayırlı müstesna bir gecedir. Resul-i Ekrem Efendimiz *“Kim Kadir Gecesi’nde inanarak, ihlas ile o geceyi ibadetle geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır.”* buyurmaktadır. Hz. Aişe Validemiz de, *“Dedim ki: ‘Ya Resulallah, Kadir Gecesi’ni bilirsem onda ne şekilde dua edeyim?’ Şöyle buyurdu: ‘Allahümme inneke afüvvün kerîmün tuhibbül afve fa’fü annî. (Allah’ım sen affedicisin, affi seversin, beni affeyle.)”* Kadir gecesi, Ramazanın 27. gecesi olarak kutlanmakla birlikte, Peygamberimizin müminlere tavsiyesi, Kadir gecesini Ramazanın son on gününün tek gecelerinde aramaları şeklinde olmuştur. Kadir gecesinin ihyası ile ilgili olarak Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemden bir dua haricinde özel bir ibadet tavsiye edilmemiştir. Fakat Âişe Validemizin bildirdiğine göre, Peygamberimiz Ramazanın son on gününde geceleri ihya eder, ailesini de gecenin ihyası için uyandırır ve itikâfa girerdi.

- Netice itibariyle;
  - Kandillerin kutlanması Peygamberimiz döneminden daha sonra ortaya çıkmış olup, büyük ölçüde geleneğe dayanmaktadır.
  - Kadir gecesinin kutsallığı Kur’an’da belirtilmiş olup, diğer gecelerin kutsallığı konusunda Kur’an’da bir bilgi yer almamaktadır. Hadislerde ise, sadece Berat gecesi ile ilgili zayıf sayılan rivayetler yer almaktadır.
  - Mevlid ve Mirac geceleri Peygamberimiz ile ilgili iki güzel olayın (doğumunun ve mazhar olduğu mucizenin) gerçekleştiği gecenin yadedilmesidir.
  - Regaib kudsi zaman dilimi olan üç aylara giriş sevincini, Berat ise Ramazan’a hazırlık yolunda vites büyötmeyi sembolize etmektedir.
  - Bu gecelere özel bir namaz bulunmamaktadır.
  - Bid’at, *“inanç, ibadet ve kural olarak dinde olmayan bir şeyi uydurmak ve ona yamamak, dinde varmış gibi bilmek, inanmak ve yapmaktır”*. Kutlu Elçi (sav), bu konuda *“Her bidat dalalettir, her dalalet de ateştedir.”* buyurmaktadır. Bu hadis çerçevesinde, mevlit örneğinden gidersek, dinî bir vazifeyi yerine getirdiğini sanarak, özel bir ibadet edasıyla mevlit okumak/okutmak bidattır. Ancak, mevlidin özel bir ibadet olarak değil de, gönülleri yumuşatıp, insanları Muhammedî iklime götürmesi için okunması ise gayet

güzel bir davranıştır. Bu kapsamda, Kadir gecesini (ve bazı âlimlere göre Berat) dışındaki geceleri de, dinin bir gereği olarak değil, âdet olduğunu bilmek kaydıyla, salih amellere vesile kılmakta da bir mahsur olmasa gerektir.

- Din ile ilişkisi belirli ritüellerle sınırlı olan geniş halk kesimlerini kandillerden soğutmak yerine, kandil gün ve gecelerine teveccühünü bidatlardan arındırmaya ve hayra kanalize etmeye çalışmakta ve Kur'an okuma, namaz kılma, oruç tutma, dua etme, bağışlanma dileme, zikir, fikir ve şükürde bulunma, Peygamberimizin örnek hayatını hatırlama, O'na salâvat getirme, büyüklerin gönlünü alma, küçükleri sevindirme ve yoksullara, kimsesizlere, mazlumlara sahip çıkma gibi güzel amelleri teşvik etmekte yarar bulunmaktadır.

Doğrusunu O bilir.

Ölülerin ardından Kur'an okunur mu?

Ölülerin ardından dua etmenin güzel bir davranış olduğunda ittifak edilmiş olmasına rağmen, Kur'an okunup okunmaması gerektiğine yönelik farklı yaklaşımların olduğunu görüyoruz. Konuya ilişkin şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

- İman-salih amel-ihlâs üçgeni içinde *"İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır. (Necm, 39)"*. Aslolan, kişinin kendisinin hayırlı eylemlerde bulunması veya *"İnsan öldüğü zaman üç şey hariç ameli kesilir: Kalıcı bir sadaka (toplum yararına cami, yol, çeşme, hastane vs. bırakan), kendisinden istifade edilen bir ilim (bırakan), kendisine dua edecek salih bir evlat (bırakan)." hadisinde olduğu gibi hayırlı miras bırakmasıdır.*
- Yüce Rabbimiz Kur'anı hayat kitabı olarak, dirilere akletmeleri ve tabi olmaları için göndermiştir. *"(Bu Kur'an) âyetlerini, iyiden iyiye düşünsünler ve temiz akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. (Sad, 29)" "...O, yalnızca bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır. (Kur'an) Diri olanları uyarıp korkutmak ve kâfirlerin üzerine sözün hak olması için (indirilmiştir) Yâsîn (69-70)"*. Kur'an'ın sadece ölülere okunan bir kitap haline getirilmesi ve lafzına mahkûm edilmesi, Kur'an'a yapılabilecek en büyük zulümlerden biridir. Bu konuda, sahabi Abdullah b. Mes'ûd *"Kur'an kendisiyle amel edilmek için indirildi. (Yazık ki) insanlar onun (yalnız) tilavetini amel-ibâdet edindiler!"* şeklinde şikâyette bulunurken, Mehmed Akif de derdini Safahat'ta şu mısralarla dile getirmiştir:

"İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de,

Yoksa bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde?

Lâfzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'ân'ın:

Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın:

Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;

Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!"

- Kimi âlimler, Peygamberimiz ve sahabeden ölülerin ardından Kur'an okunmasını tavsiye eden sahih bir rivayet olmadığını ifade ederken, kimileri de bu konudaki mevcut bazı hadisleri Kur'an okumanın faydasına/gerekliliğine işaret olarak

değerlendirmektedir. Bazı durumlarda ise, rivayetler farklı biçimde anlaşılmıştır. Örneğin, İbn-i Hibban *“Ölülerinize kelime-i Tevhidi (lâ ilâhe illallah) telkin ediniz”* ve *“Ölülerinize Yasin okuyunuz!”* hadisleri ile, ölmek üzere olan kimseye kelime-i tevhid telkin edilmesi ve Yasin okunmasının anlaşılması gerektiğini ifade ederken, bazıları da hadisi tevil etmeden olduğu gibi kabul etmiştir. Ölmüşlere Kur’an okunması konusunda mezhepler arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, Hanefiler ve Hanbeliler ölülere okunan Kur’ân’ın sevâbının bağışlanması durumunda bunun ölüye ulaşacağını söylemişken, Şâfiîler ve Malikilere göre, Kur’ân okumanın sevabı ölüye ulaşmaz. Ancak Şafiî ve Malikîlerin sonradan gelen bazı âlimleri, ölülere Kur’ân okunabileceğini söylemişlerdir. Sonuç olarak, fıkıhçıların çoğunluğu, Kur’ân-ı Kerîm’in ölülere okunabileceği, sevabının bağışlanması durumunda bu sevabın, ölülere ulaşacağı ve ölülerin bu sevaptan yararlanacağı kanaatindedir. Bir merkezden yapılan TV yayınlarının milyonlarca kişiye aynı anda ulaşmasında olduğu gibi, diriler için bir hayat kitabı olmanın yanı sıra bir dua ve zikir kitabı da olan Kur’an’ın okunan ayetleri, manevi bir yayın hükmünde hediye edilen milyonlarca kişiye ulaşır.

- Vefat edenlerin ardından Kur’an okunması, *“avam”*ın dinle irtibatı için bir vesile olmaktadır. Kaldı ki, yakınlarını/sevdiklerini Kur’an okuyarak anan kişilere *“Kur’an okumayın!”* dendiğinde ve yerine daha güzel bir âdet ikame edilemediğinde, söz konusu kişilerin şu an eleştirilen konumdan daha kötü bir konuma gidebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Mustafa İslamoğlu’nun yaklaşımıyla, okunan Kur’an’ın ölülere yararı olmaması durumunda bile, okunan Kur’an ayetleri içinde duaların yer alması, ölen kişinin sadaka-i cariyeden istifade edeceğinin hadiste belirtilmiş olması dikkate alınarak, Kur’an okuma gibi salih bir ameli yerine getiren hayırlı evlatların ölen kişi için bir nevi sadaka-i cariyeye hükmünde olması ve Kur’an ’ı o anda dinleyen *“hayatta”* kişilerin olması Kur’an okumanın güzel olmasına delil olarak yeter.

- *“Kur’ân’ı okuyun ve O’nunla amel edin. O’ndan yüz çevirmeyin. Yanlış yorumlarla taşkınlık yapmayın. O’nu karın doyurmaya/ticarete alet etmeyin. O’nunla zenginleşmeye kalkmayın.”* hadisi ışığında, Kur’an’ı geçim vasıtasına, mezarlıkları da bir ticarethaneye dönüştürmekten kaçınmalıdır.

Şefaât ve tevessül ne demektir?

- Şef, çift demektir. Şefaât kelimesi de bu kökten gelir ve “*ikili oluşturma, çift olma*” gibi anlamlara gelir. Birisinden şefaât dileme, “*bir iş konusunda başkasını yanına alma, bu işi onunla beraber başarmak isteme*”yi ifade eder. Terimsel anlamıyla, Allah katında mertebesi yüksek olan birinin, bir müminin bağışlanması veya yüksek derecelere ulaşması için Allah’a yalvarmasıdır. Tevessül ise, vesile kılmak demektir. Terimsel olarak, Allah’a yaklaşmak veya duaların kabulü için bir ibâdet, amel veya şahsı vesile kılmaktır.
- Şefaât yetkisi, ancak Allah’a aittir. Allah’ın izin vermediği hiçbir kimse şefaât edemez. Bu husus, Kur’an’ın birçok ayetinde açıkça ifade edilir: “*İzni olmaksızın O’nun katında şefaatte bulunacak kimdir?*” (Bakara, 255), “*De ki: ‘Şefaatin tümü Allah’ındır. Göklerin ve yerin mülkü O’nundur. Sonra O’na döndürüleceksiniz.’*” (Zümer, 44), “*...O’ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatchiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?*” (Secde, 4), “*Allah’ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez...*” (Sebe, 23).
- Ehli Sünnet geleneğe göre şefaât haktır ve olacaktır. Ancak Prof. Dr. Faruk Beşer’in yaklaşımı ile, yine bu gelenek içerisinde şefaât dairesini çok geniş tutanlar olduğu gibi, onu sadece Hz. Peygamber’e verilecek bir hak olarak görenler de vardır. Peygamberlere şefaât izni verilecektir. Kur’an-ı Kerim, hafızlar, melekler, şehitler, mübarek kişiler, salih ameller ve çocukların şefaatchi olacakları ile ilgili bazı rivayetler bulunmaktadır.
- Hz. Peygamber bir gün yanındakilere şöyle söylemişti: “*Ey Abdi Menaf Oğulları! Sizin için Allah katında hiç bir şey yapamam, kendinizi kurtarmaya bakın. Ey Peygamberin halası Safiyye senin için de... Ey Peygamberin amcası Abbas, senin için de... Ey Peygamberin kızı Fatıma, senin için de hiç bir şey yapamam, sen de kendini kurtarmaya bak!*” Bu hadisten anlaşılacağı üzere, Peygamberimizin yakını olmak da kurtuluşa ermek için yeterli olmamakta, Allah’ın razı olacağı bir hal üzere bulunmak, şefaati istemeye layık bir keyfiyet üzere bulunmak gerekmektedir.
- Efendimiz “*Benim şefaetim, ümmetinden büyük günah işleyenler içindir.*” buyurmuştur. Burada, Rahmet Peygamberinin, günahları büyük de olsa, ümmetinin affı için dua edeceği ve büyük günah işleyenlerin de Allah’ın rahmetinden ümidini

kesmemesi gerektiği mesajı yer almaktadır. Yüce Elçi, her hususta olduğu gibi bu mevzûda da bir denge insanıdır. Kur'ân'da birçok ayette kâfirler için şefaatin söz konusu olmayacağı belirtilir. Peygamberler bile kâfirlere şefaate edemeyeceklerdir.

- Allah kullarını çeşitli vesilelerle affetmek ister. Bu sebeple âhirette sevdiği kullarına, şefaate etme izni verecektir. Böylece hem affetmek istediği kulları için bir vesile yaratmış, hem de sevdiği kullarının değerine dikkat çekmiş olacaktır. Allah katında kendisine şefâat izni verilenlerin durumu, Hayrettin Karaman'ın teşbihi ile - tabiri caizse- ödül törenlerinde ödülleri vermek üzere kürsüye çağırılan şeref misafirlerinin durumuna benzemektedir. Ödülün kime verileceğini bilen ve belirleyen onlar değildir; ancak bu merâsimi tertipleyenlere göre onlar, şerefli, saygıya lâyık, büyük kimseler olduklarından kendilerine böyle bir imtiyaz verilmiştir. Allah Rasulü, ahiret gününde Allah'a secde edip hamd ettikten sonra O'na "*Başımı kaldır, (isteyeceğini) iste, sana verilecektir. Şefaate et, şefaatin kabul edilecektir.*" denilecektir. Efendimiz âhirette "*şefaate-ı uzmâ (büyük şefaate)*"nın sahibi olacaktır. Onun "*hammâdûn (çok hamd edenler)*" denilen ümmeti, "*Livaül'hamd (Hamd sancağı)*"in altında toplanacak ve "*Makam-ı Mahmûd (Övülen makam)*"un sahibi ünvanıyla O'nun tarafından yapılacak şefaatte herkes payına düşenle şereflenecek ve kurtuluşa erecektir.

- Hz. Peygamber'in (sav) kabrini ziyaret etmek, O'na salât ve selâm okumak, ezan okunduktan sonra vesîle duasını yapmak, iyi insanlarla beraber olmak, onların sevgisini kazanmak, iyi evlât ve öğrenci yetiştirmek gibi amellerin şefâati hak etme bakımından tesirleri olduğunu ifade eden hadîsler mevcuttur.

- Şefaate, Allah'tan istenmelidir. Bir müminin Peygamberimizin şefaatine nail olmayı arzulama anlamında "*Şefâate yâ Resûlallah!*" demesi caizdir. Ancak "*Şefâate yâ Resûlallah!*" diyen kişi, Allah'ın O'na şefâate izni verdiği bilgisine dayanarak bunu söylüyor olsa da, bu konuda yanlış kanaate varabilecek insanların olabileceğini dikkate alarak hassas davranmakta yarar bulunmaktadır. Bir hadiste Peygamberimizin bir sahabeye şefaate istemesini şöyle öğrettiğini görüyoruz: "*Allah'ım O'nu (Rasulullah'ı) hakkımda şefaateçi kıl.*" Bu yüzden, "*şefaate ya Rasulallah*" demek yerine "*Allah'ım! Resullallah'ı hakkımda şefaateçi kıl!*" demek daha doğrudur.

- Yüce Rabbimize yaklaşılmaya vesile aramak, O'nun Maide suresi 35. âyette yer alan emridir: "*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşılmaya vesile*

arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz." Müfessirler, kişiyi Allah'a yaklaştıracak ve O'nun rızâsını kazanmaya yardım edecek her türlü ibadet ve eylemi vesile saymışlardır. Ancak bu terim zamanla farklı bir anlam kazanmış; melekler, arş, kürsî vb. kutsal sayılan bazı varlıklarla, peygamber ve velilerin Allah katındaki yüksek mertebeleri hürmetine dua etmeyi ve âhirete intikal etmiş sâlih insanlardan yardım istemeyi ifade eder hale gelmiştir. Tevessül üç şekilde uygulanabilmektedir:

a) Meşru tevessül: Âyet veya sağlam hadislerde yer verildiği biçimde yapılan tevessül ihtilafsız meşru kabul edilmiştir:

▪ **Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül:** Bu tevessül Kur'an ve hadislerde yer almış ve Yüce Rabbimiz tarafından açıkça emredilmiştir: *"En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsna) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. (Araf, 180)"* Hz. Süleyman'ın *"...ve rahmetinle beni salih kulların arasına kat! (Neml, 19)"* demesinde olduğu gibi... Efendimiz de pek çok hadislerinde Cenâb-ı Allah'a isim ve sıfatlarını vesile kılarak tazarru ve niyazda bulunmuşlardır. Allah Resulü (sav) çok sıkıntılı olduğu anlarda, *"Ey Hayy ve Kayyum olan Allah'ım! Sen'in rahmetinden medet bekliyorum."* diye yalvarmıştır.

▪ **Hayatta olan Peygamberler ve salih insanların duaları ile tevessül:** *"Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!... (Muhammed, 19)"* âyetinde olduğu gibi, peygamberlerin ümmeti için ve müminlerin birbirleri için dua etmelerini tavsiye eden birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Sahabe sıkıntıya düşünce, Hz. Peygamber'e başvurur, kendisi için dua etmesini isterlerdi. Hz. Ömer (ra), Peygamberimiz (sav)'in amcası Hz. Abbas ile tevessül ederek, *"Ya Rabbi, kuraklık içinde kalınca Peygamberimiz ile sana tevessül ederdik, bize yağmur verirdin; şimdi de O'nun amcası ile tevessül ediyoruz, bizi suya kavuştur!"* der ve yağmur yağardı. Burada, tevessül, Hz. Abbas'ın duâ etmesi, diğer müminlerin de bu duâya katılmaları şeklinde olmaktadır.

▪ **Yapılan salih ameller ile tevessül:** Bir kimse, iyi bir amelini vesile kılarak Allah'tan istekte bulunabilir. *"Onlar ki, 'Ey Rabbimiz! Biz inandık, iman getirdik, artık bizim suçlarımızı bağışla ve bizi ateş azabından koru!' derler. (Al-i İmran, 16)"* âyetinde olduğu gibi... Aşağıdaki hadis, salih amellerin vesile tutulabileceğine bir örnektir. Hz. Enes, Allah Resulü'nden şöyle işittiğini anlatıyor: *"Üç kişi birlikte yürürken yağmura yakalanınca dağdaki bir mağaraya sığındılar. Dağdan kopup yuvarlanan bir kaya parçası,*

sığındıkları mağaranın ağzını kapattı ve onları mağaraya hapsetti. Birbirlerine şöyle dediler: ‘Allah için yaptığımız amelleri araştıralım ve o amellerle Allah’a dua edelim. Ümit edilir ki, Allah o amellerimizin hürmetine bizi bu sıkıntıdan kurtarır.’ Biri yaşlı ve ihtiyar anne ve babası olduğunu, eşi ve küçük çocuklarından önce onları doyurmak için sabaha kadar başlarında uyanmalarını beklediğini ifade ettikten sonra, ‘Allah’ım, eğer biliyorsan ki bunu yalnız senin rızan için yaptım, mağaranın ağzını birazcık arala da gökyüzünü görebilelim.’ diyerek yalvardı. Allah da bunun üzerine mağarayı biraz açtı, o aralıktan göğe baktılar. İkincisi çok sevdiği bir amcağızından bahisle, onu çok sevdiğini, bir gün onunla yalnız kalarak evlilik dışı ilişki kurmayı talep ettiğini ve sonunda kızın direnmesi ve ‘Allah’tan kork!’ demesiyle vazgeçtiğini anlattıktan sonra, ‘Allah’ım, eğer bunu Sen’in için yaptığımı biliyorsan, mağaranın ağzını biraz daha arala.’ diyerek yalvardı. Allah da bu duaya mukabil mağaranın ağzını biraz daha açtı. Üçüncü kişi de ücret mukabilinde işçi tuttuğunu, ama işçinin hakkını almadan ayrılıp gittiğini, ancak o ücreti çalıştırarak nemalandırdığını, yıllar sonra o işçi yanına gelip de hakkı olan ücreti istediğinde sürülerle hayvanların ona ait olduğunu ve sonunda adamın o sürüleri götürdüğünü ifade ettikten sonra ‘Allah’ım, eğer bunları senin rızan için yaptığımı biliyorsan, mağaranın geri kalan kısmını da açiver.’ dedi. Akabinde Allah mağaranın geri kalan kısmını da açiverdi.”

b) Meşruluğu tartışmalı olan tevessül: Vesile kılınan şahsın, Allah katındaki değerine dayanılarak yapılan (örneğin, “Peygamberin hakkı için, O’nun yüzü suyu¹⁸ hürmetine...” gibi ifadelerle) tevessülün durumu tartışmalıdır. Özellikle Takıyyüddîn es-Sübkî ve onun çizgisindeki tasavvuf erbabı ile İbn Teymiyye ekolü arasında bu alanda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Prof. Dr. Hamdi Döndüren, bazı Hanefi kaynaklarında, “Rasûllerinin, nebilerinin veya dostlarının hakkı için” türünden ifadelerin kullanılmasının bidat ve mekruh sayıldığını belirtmiştir. Prof. Dr. Hayrettin Karaman ise, hayatta iken Habib-i Hüdü (sav)’nın vesile kılınmasını, ekseriyetin caiz gördüğünü; başka bir kişinin vesile kılınmasını ise, bâzı âlimlerin caiz gördüğünü, bâzılarının görmediğini ifade etmiştir. Vefât etmiş bir kimse ile de bu biçimde tevessül, tasavvuf erbâbı ile birçok ulemâ tarafından caiz görülürken, İbn Teymiyye ve taraftarları, duâ mânalı şefâat dışında kalan tevessül yöntemlerini caiz görmemişlerdir. Bu konuda, gözleri âmâ bir kişi

¹⁸ “... yüzü suyu hürmetine” tamlaması, çoğu kişi tarafından pek de anlaşılmasa da, dillere pelesenk olmuştur. Muhtemelen, “yüzü suyu” tamlaması ile “yüzsuyu” kastedilmektedir. Yüzsuyu kelimesi, mecazî olarak “Bir kimsenin onuru, haysiyeti” anlamına gelmektedir (Bkz.TDK Sözlüğü). Bu bağlamda, “... yüzü suyu hürmetine” tabiri “... onuru, şerefî hürmetine” anlamına gelmektedir.

ile yaşanan olayı hatırlamakta yarar var: *“Gözleri görmeyen bir adam Hz Peygambere gelerek, ‘Ey Allah’ın Rasulü, gözlerimi iyileştirmesi için Allah’a dua et.’ dedi. Allah Rasulü, ‘İstersen dua edeyim, istersen sabredersin! Sabretmek senin için daha hayırlıdır.’ buyurdu. Adam, ‘Allah’a dua buyur (da gözlerim açılsın.)’ deyince Allah Rasulü ona abdest alıp şu duayı yapmasını emretti: ‘Allah’ım, Peygamberin, rahmet peygamberi Muhammed ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu hacetimin yerine getirilmesinde (gözlerimin açılmasında) ben seninle Rabbime yöneldim. Allah’ın onu benim hakkımda şefaatçi kıl.’*

c) Meşru olmayan tevessül: Allah’tan istenecek şeyleri başkasından istemektir. Bu davranış, şirk olarak görülmüştür. Maalesef, ülkemizde türbelerde yatırlardan medet isteyenler bulunabilmektedir. Tevessül meselesinde titizlik gösterilmesi gereken en önemli husus tevhid inancının korunması ve *“Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Sen’den yardım dileriz”* düsturundan taviz verilmemesidir.

Herşeyin doğrusunu O bilir.

Gıybet ne zaman caiz olur?

- Gıybet, insanlar arası güveni zedeleyen ve içtimai hayatı zehirleyen çok kerih görülmüş bir günahdır. Hucûrat suresi 12. âyette, *“Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah’ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah Tevvab’dır, Rahîm’dir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur).”* buyrulmaktadır.

- Gıybet; kişinin kendinde mevcut olmakla birlikte, konuşulmasından rahatsız olduğu özelliklerinin, gıyabında başkaları tarafından konuşulmasıdır. Bahsedilen hususiyetler o kişide mevcut değilse, o zaman iftira olur. Efendimiz ashâbına sordu:

“Gıybet nedir biliyor musunuz?”

“Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.”

“Din kardeşini, hoşuna gitmeyen bir şey ile anmandır (arkasından hoşlanmayacağı bir sözü söylemendir). Söylediğin gerçekten onda varsa gıybet etmiş olursun, söylediğin onda yoksa iftirâ etmiş olursun.”

- Gıybet sadece dille değil, jest ve mimiklerle, yazı yazma, dokundurma vb. yollarla da gerçekleşebilir. Gıybeti dinleyen de gıybeteye ortak olur. İmkân varsa, gıybet edeni engellemeli, yoksa kalkıp gitmeli, bu da mümkün değilse, kalben buğz etmelidir.

- Ancak doğruyu söylemek ve gerekli miktarı aşmamak kaydıyla, garazsız ve sırf hak ve maslahat için bazı durumlarda gıybet caizdir:

a) İyiliğin yerleşmesi ve kötülüğün engellenmesi amaçlı (Başvuru):

Haksızlığa uğrayan kişi, hakkını almak veya suçlunun cezalandırmasını sağlamak amacıyla zulmü engelleyebilecek konumdaki kişilere şikâyetini aktarabilir veya dine/ahlaka aykırı davranışları olan bir kimsenin durumunun düzeltilebilmesi için ilgili kişilere bilgi verebilir. Bir gün Hz. Ömer, Numan’a selam vermiş, ancak Numan selamı almamıştır. O da durumu düzeltmesi için konuyu Hz. Ebu Bekir’e anlatmıştır.

b) Fetva alma amaçlı (Bilgi edinme):

Bir konunun dini hükmünü öğrenmek şahısların isimlerinin söylenmesini gerektiriyorsa, o kişiden bahsedilebilir. Örneğin, Ebu Süfyan’ın karısı Hint, *“Ebu Süfyan cimri bir adamdır, evladımın nafakasını tam vermiyor. Ona bildirmeden malından bir şey alsam, caiz midir?”* demiş, bunun üzerine Allah Resulü,

“Sana ve çocuğuna örfen yetecek miktarda malı alablirsin!” demiştir. Ancak “kardeşim şunu yapıyor” yerine “birinin kardeşi şöyle yapsa” gibi dolaylı anlatımın tercih edilmesi daha uygundur.

c) Koruma amaçlı (Danışma ve uyarma): İnsanları başkalarının şerrinden korumak amacıyla bilgi vermektir. Örneğin, “yalancı” olduğu bilinen kişilerin hadis rivayet etme, mahkemede şahitlik yapma gibi dürüstlüğü şart olduğu işleri yapmaları halinde, bu durum hakkında Müslümanlar uyarılmalıdır. Bir kamu görevine atanacak kişinin o görev açısından olumsuzluk oluşturan hallerinin bilinmesi halinde, bu bilgi ilgililere aktarılmalıdır. Yine “dolandırıcı” birisi ile iş ortaklığı, “namussuz” birisi ile evlilik, “itikadı bozuk” birisi ile dini açıdan rehberlik ilişkisi kuracak insanlara, bu kişilerin durumu doğru ve açık biçimde aktarılmalıdır.

d) Tarif amaçlı: Bir kimseyi hatırlatabilmek/tanıtabilmek için zorunlu olarak “topal, kel, kör, köse” gibi bir özelliğinden bahsetmek gerekiyor ve bunu yaparken o kişiyi tahkir amacı güdülmüyorsa, bu da gıybet girmez.

e) Fasık-ı mütecahirlerin teşhiri amaçlı: Bir kişi, açıktan, utanmadan ve zevk alarak günah işlemesi durumunda, “fasık-ı mütecahir” sıfatını alır. Bu tür insanlardan sakınılması için açık olarak işlediği günahları hakkında olumsuz bahiste bulunulabilir.

• İşte bu istisnai maddelerde garazsız ve sırf hak ve maslahat için gıybet caiz olabilir. Aksi takdirde, nasıl ki ateş odunu yer, bitirir; gıybet dahi salih amelleri yer, bitirir. Eğer bir kimse gıybet ederse ya da yapılan gıybeti isteyerek dinlerse “Allah’ım! Bizi ve gıybet ettiğimiz kimseyi bağışla!” demeli, sonra gıybet edilen adama karşılaştığında, onunla helalleşmelidir.

KAYNAKÇA

Abdulhamit Sinanoğlu, İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde “Kader” İnancı, AÜİFD, S. 2, s. 249-276, 2002.

Abdullah bin Abdulhamid el-Eserî, Meşru, Bidat Tevessül Çeşitleri ve Hükümleri, Guraba Yayınları.

Abdülcelil Candan, Kur'an Okurken Zihne Takılan Ayetler (Müşkil Ayetler), Elest Yayınları, 2007.

Abdurrahman Dilipak, http://www.islamdunyasi.com/cgi-bin/index.pl?mod=news;op=author_id;id=1847

Adem Tatlı, <http://www.sorularlailamiyet.com/article/13296/nuh-a-s-in-gemiye-aldigi-canlilarin-sadece-evcil-hayvanlar-olduguna-ve-kelebek-yilan-vb-hayvanlarin-alinmadigina-delil-nedir.html>

Ahmet Musaoğlu, Nuh'un Gemisi Yalanı... Ararat Cudi Dağı Oluyor, 27/04/2010.
<http://www.ahmetmusaoglu.org/makaleler/112/NUH---UN-GEMISI--YALANI...-Ararat-Cudi-Dagi-oluyor-Ahmet-Musaoglu.html>

Ahmet Şahin <http://www.ahmetsahin.org/makaledetay.asp?id=470>

Adem Tatlı, <http://www.sorularlailamiyet.com/qna/3141/nuh-tufani-butun-dunyayi-yeryuzunu-kaplamis-midir-insanligin-soyu-hz-nuh-un-ogullarindan-mi-devam-etmistir.html>

Ahmet Kalkan, Kavram Tefsiri, Davut Emre Yayınevi.

Akif Emre, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2004/ocak/01/aemre.html>

Ali Arslan, Büyük Kur'an Tefsiri, Arslan Yayınları.

Ali Bulaç, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, Bakış Yayınları.

Ali Ferşadoğlu, <http://www.yeniasya.com.tr/2009/02/02/yazarlar/afersadoglu.htm>

Ali Şeriati, Toplum Bilim Üzerine, Bir Yayıncılık, 1985.

Aliye Çınar, Leibniz'de Kötülük Problemi ve Teodise, UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.1, s. 161-177, 2005.

Aydın Topaloğlu, Ateizm ve Eleştirisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

B. S. Nursi, Risale-i Nur, 23. Lema, 28. Lema, 22. Mektup'un Hatimesi, 24. Mektup 5. Nükte, 28. Mektup, 15. Söz, 16. Söz, 18. Söz, 26. Söz, 30. Söz, 32. Söz, İşarat-ül İcaz, Mesnevi-i Nuriye

Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Bayraklı Yayınları

Bill Crouse ve Gordon Franz, *Mount Cudi-The True Mountain of Noah's Ark*, Bible and Spade, 2006.
http://www.biblearchaeology.org/publications/bas19_4.pdf

Bill Crouse, Nuh'un Gemisi: Gemi'nin Son Rıhtımı, Arkeoloji ve Kutsal Kitap Araştırmaları, C.5, No:13, 1992.

http://www.yaklasansaat.com/eski_kavimler/nuh/bill_crouse_nuh_un_gemisinin_son_rihtimi_cudi.asp

Bünyamin Açıklan, Tefsir Literatüründe Nuh Aleyhisselam Kıssası.
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/04/22/nuhun-gemisi-cudide>

Can Ataklı, <http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=177129&Categoryid=4&wid=142>

Caner Taslaman, Evrim Teorisi, Felsefe ve Tanrı, İstanbul Yayınevi. <http://www.evrimgen.tr>

Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları.

Casim Avcı, <http://www.sonpeygamber.info/3-hz-muhammed-sav-in-dogumu>

David Wynick <http://www.askabiologist.org.uk/answers/viewtopic.php?id=3009>

Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Kavramlar Sözlüğü.
<http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaryazdir.asp?id=616>

Durak Pusmaz, <http://www.sorularlaislamiyet.com/article/15326/beraat-kandiline-ozel-bir-namaz-var-midir-bu-gece-hakkinda-detayli-bilgi-verir-misiniz.html>

Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal I İman ve İbadetler, TDV Yayınları.

Duygu Alkan, Oktay Çakır, Zeynep Molder, Deniz Çoban, Demir Tarihi I, Hurdacı Dergisi, S. 2.

Düçane Cündioğlu, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=15440&y=DucaneCundioglu>

Ebu Bekir Cabir el-Cezâiri, En Kolay Tefsir, Mektup Yayınları.

Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi:

Ebubekir Sifil, 25/08/2008, Milli Gazete, <http://www.milligazete.com.tr/makale/hilal-gozetleme-hesap-ve-ruyet-103925.htm>

Ebubekir Sifil, Kutlu Doğum Haftası Dolayısıyla, Milli Gazete, 24 Nisan 2004. <http://www.ebubekirsifil.com/index.php?sayfa=detay&tur=gazete&no=189>

Ebu'l Al'a Mevdudi, Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlam ve Tefsiri, İnsan Yayınları.

Elif Eryarsoy Aydın, Cennetle Müjdelenen Sahabeler (Aşere-i Mübeşşere), <http://www.sonpeygamber.info/cennetle-mujdelenen-sahabeler-asere-i-mubessere>

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili Tefsiri, Azim Dağıtım.

Emin Çölaşan, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/6426013.asp?yazarid=5&gid=61>

Emine Şenlikoğlu, Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar, Mektup Yayınları.

Fahrudin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 2/340-342.

Faruk Beşer, <http://farukbeser.com/soru/kader-ve-katil-167.htm>

Faruk Beşer, <http://farukbeser.com/soru/sefaat-var-midir-337.htm>

Faruk Beşer, <http://farukbeser.com/soru/sefaat-ya-rasulellah-173.htm>

Faruk Beşer, <http://farukbeser.com/soru/tevessul-10711.htm>

Faruk Beşer, <http://farukbeser.com/soru/yasin-fatih-ve-adet-266.htm>

Faruk Beşer, <http://farukbeser.com/yazi/ramazanin-tespiti-nasil-olur-10.htm>

Faruk Beşer, <http://www.stargazete.com/guncel/yazar/faruk-beser/kandillerin-mubarek-gecelerin-asli-nedir-haber-112674.htm>

Faruk Beşer, <http://www.stargazete.com/guncel/yazar/faruk-beser/ru-yeti-hilal-ya-da-ramazan-in-tespitindeki-buyuk-ayibimiz-haber-124114.htm>

Fatih Kalender, <http://arzuhalfm.com/fikihi-meseleler/hilal-in-subutunda-hesaba-itibar-edilir-mi.html>

Fatma Bayram, <http://www.sonpeygamber.info/mevlid-kandili-nasil-idrak-edilir>

Fatma Bayram, <http://www.sonpeygamber.info/sorularla-peygamberimiz/duada-baskasinin-araci-kilinmasi>

H. Musa Bağcı, Kader İnancının Siyasetle İlişkisi ve Bu İlişkinin Hadis Uydurmadaki Rolü, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, S. 2, 2000.

Gerçeğe Doğru Dergisi, S. 5, s. 34, Zafer Yayınları

Hamdi Döndüren, Altınoluk Dergisi, Temmuz-2001, S. 185, s. 041.
http://www.altinoluk.com/dergi/index.php?sayfa=yazarlar&yazar_no=237&MakaleNo=d185s041m1&AdBasHarf=H&limit=0-15

Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslam İlmihali.

Hamdi Döndüren, İnsanlığa Son Çağrı, Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsir-Ansiklopedik İndeks, Maide/35. Ayet dipnotu. 216-217

Hamza Yardımcıoğlu, <http://hamzayardimcioglu.blogspot.com/p/cudi-ve-agr-hakndaki-yanlglar.html>

Hanifi Şahin, İlk Dönem Kader Tartışmalarında Siyasetin Rolü, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 36, 2011.

Hasan Kamil Yılmaz, Tevessül ve İstimdad.

http://hasankamilyilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=181&Itemid=29

Hayrettin Karaman, Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları
<http://www.sonpeygamber.info/baglayicilik-bakimindan-rasulullahin-davranislari>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0119.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0142.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0097.htm>

Hayrettin Karaman <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00024.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0112.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0353.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0041.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0736.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0369.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0377.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0003.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0270.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0041.htm>

Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0020.htm>

Hayrettin Karaman, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=13.08.2010&y=HayrettinKaraman>

Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Hicabi Kırlangıç, Türkiye'de Dini Terminolojinin Oluşmasında Farsça'nın Etkisi. <http://www.irankulturevi.com/turkce/name/13-14/13-6.htm>

Hüdaferdi Adam, Ölüm ve Hakkında Bazı Meseleler, Köprü Dergisi, S. 76, 2001. <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=14>

Hüseyin Yılmaz, <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kurani-nasil-okumaliyiz.html>

Hüseyin Yılmaz, <http://www.tebyin.de/KUR-gr-AN-N%26%23304%3BYE-OKUNUR--f-.htm>

Ionut Cristian Romanu, Emanuel Diaconescu, Bioarticular Friction, <http://www.usv.ro/prodoct/database/2010/26/prezentate/01.pdf>

İbn Kesir, İbni Kesir Tefsiri, Çağrı Yayınları.

İbrahim Bor, Kötülük Sorunu ve Kantçı Negatif Teodise, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 9, 2007.

İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi, Akçağ Yayınları <http://hadis.resulullah.org/index.php?s=oku&id=2429>

İmam Gazali, Kimyâ-yı Saadet, Yeni Şafak.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları

İmam Nesefi, Nesefi Tefsiri, Ravza Yayınları: 1/266-269

İskender Pala, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=789617>

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi

İsmail Lütfi Çakan, En Faziletli Üç Mescid, Altınoluk Dergisi, S. 18, 1987. <http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d018s008m1>

İzzet Derveze, Et-tefsiru'l-hadis, Ekin Yayınları.

James Owen <http://news.nationalgeographic.com/news/2006/08/060810-evolution.html>

John. P. Rafferty, New Thinking About Evolution, Rosen Education Service.

Kevser Başar, *Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.

M. Ali Kaya, <http://www.fikirbahcesi.org/soru-cevap/sefaat-ne-demektir.html>

M. Emin Parlaktürk,

http://www.habervaktim.com/yazar/40169/oruc_mubarek_gecedden_once_mi_tutulmalı_sonra_mi.html

M. Hanefi Palabıyık, *Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre 'Ağrı Ve Cûdî Dağları'*, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.19, 2007.

M.Yaşar Kandemir, İ. Lütü Çakan, Raşit Küçük, Riyazüs Salihin, Erkam Yayınları.

Mahmut Toptaş, Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri, Cantaş Yayınları

Mefail Hızlı, <http://www.sorularlaislamiyet.com/subpage.php?s=article&aid=10107>

Mehmed Kırkinci, Kader Nedir, Zafer Yayınları.

Mehmet Bayrakdar, İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi, Kitabiyat Yayınları.

Mehmet Paksu, Peygamberimiz okuma yazma biliyor muydu? <http://www.bugun.com.tr/haber/yazdir.aspx?id=29622&type=1>

Mehmet Paksu,

http://www.sorularlarisale.com/makale/13502/allah_neden_biz_ifadesini_kullaniyor.html

Mehmet Paksu, Kandil geceleri var mı, yok mu?, Bugün gazetesi, <http://www.bugun.com.tr/haber/yazdir.aspx?id=20749&type=1>

Mehmet Paksu, Kaderde değişmeyen üç şey <http://www.bugun.com.tr/kose-yazisi/152266-kaderde-degismeyen-uc-sey-makalesi.aspx>

Mehmet Paksu, Dua kaderi nasıl değiştirir, <http://www.bugun.com.tr/kose-yazisi/146246-dua-kaderi-nasil-degistirir-makalesi.aspx>

Mehmet Paksu, <http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/14095/oluye-kur-an-okumak-caiz-mi-ve-faydasi-var-mi.html>

Mehmet Soysaldı, Songül Şimşek, Kur'an'da Ümmî Kavramının Semantik Analizi ve Bu Bağlamda Hz.Peygamber'in Ümmîliği Meselesi, EKEV Akademi Dergisi, S. 16, s.85-102, 2003. <http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/ummikavrami.pdf>

Mehmet Talu, http://www.dinimeseleler.com/soruCevapDetay.aspx?ur_id=2384

Mehmet Y. Yılmaz, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/8500139.asp?yazarid=148&gid=229&sz=56767>

Meral Günel, <http://www.sonpeygamber.info/sorularla-peygamberimiz/peygamber-efendimizin-dogum-tarihi>

Monique Bernards, Kur'an-ı Kerim'de İstisnâ (Hûd Sûresi, 116. Ayet Örneği) Arabist, Budepest Studies in Arabic 15-16, www.dinbilimleri.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=442

Mevlana Celaleddin Rumi, Mesnevî I. Cilt, Yeni Şafak.

Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar Neşriyat

Muhammed b. Cemil Zeyno, Kur'an Diriler İçindir, Ölüler İçin Değil.

<http://kuranihayat.com/content/kuran-diriler-i%C3%A7indir-%C3%B6l%C3%BCler-i%C3%A7in-de%C4%9Fil-muhammed-b-cemil-zeyno>

Muhammed Emin Er, http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=4719&ctgr_id=61

Muhammed Mahmud Hicazi, Furkan Tefsiri, İlim Yayınları

Muhammet Altaytaş, Hangi Din, Eylül Yayınları, 2002.

Muhittin Akgül, Miraç Işığında İdeal Toplumun Nitelikleri, Yeni Ümit Dergisi, S. 91, 2011.

Musa Bilgiz, Kur'an'da Amellerin Değer Yönünden Mukayesesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 20, s.139-140, 2003.

Mustafa Ağırman, Herşeyin En Güzeli, <http://abdurrahmangazivakfi.org/md.asp?YazarID=1&MakaleID=125>

Mustafa Akçay, Hak dinden habersiz olanların (fetret ehlinin) dinî konumu.

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/124_Sefaati.html

Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, Düşün Yayıncılık.

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/260_Kandiller.html

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/389_Uc%C2%A0Ihlas-Bir-Fatiha!.html

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/554_Adem-ve-Havva-Kimdir-.html

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/727_Sevabi-gondermek-nedir-ve-olumlerde-ne-yapmalıyız-.html

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/makaleler.php?Makale_id=297&Kat_id=7

Mustafa İslamoğlu, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/ocak/04/shocaoglu.html>

Mustafa İslamoğlu, İman, Denge Yayınları, 1996.

Mustafa Karataş, http://www.mustafakaratas.com/soru-cevap/?soru_sid=15641&soru_sira=&back=soru-cevap

Nimet Yılmaz, <http://www.sonpeygamber.info/sorularla-peygamberimiz/hz-peygamber-in-gercek-vefat-yili>

Nureddin Turçay ve Musa Hub, <http://www.sorularlailamiyet.com/article/10836/regaiib-kandili.html>

Nureddin Turçay ve Musa Hub, <http://www.sorularlailamiyet.com/kaynaklar/191060/regaiib>

Ömer Nasuhi Bilmen, Ömer Nasuhi Bilmen, Emir Yayıncılık.

Salih Akdemir, *Kur'ân'ın ilk emri "oku" değil "çağır" röportaj*, <http://www.nuriyeakman.com/node/2015>

Senai Demirci, *Aşka Dair Öyküler*, Timaş Yayınları

Seyyid Kutup, *Fizililalil Kur'an Tefsiri*, Emir Yayıncılık

Siraceddin Önlüer, <http://semerkanddergisi.com/magfired-vesilesi-sefaat/>

Siraceddin Önlüer, <http://semerkanddergisi.com/vesile-ve-tevessul/>

Süleyman Ateş <http://haber.gazetevatan.com/agri-mi-cudi-mi/303403/4/Haber>

Süleyman Ateş, *Gerçek Din Bu 1*, Yeni Ufuklar Neşriyat

Süleyman Ateş,

http://haber.gazetevatan.com/Ayetler_arasinda_celiski_yoktur_189009_4/189009/4/Haber#.UFYxSVF401A

Süleyman Ateş,

http://haber.gazetevatan.com/Insanin_olmesi_onun_yok_olmasi_anlamina_gelmez_188892_4/188892/4/Yazarlar/31#.UFY611F401A

Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, Kuba Yayınları: 16/310-315

Süleyman Toprak, <http://www.sorularlaislamiyet.com/article/17103/nahl-suresi-32-ayette-onlar-meleklerin-size-selam-olsun-yapmis-oldugunuz-iyi-islere-karsilik-cennete-girin-diyerek-tertemiz-olarak-canlarini-aldiklari-kimselerdir-buyuruluyor-burada-melekler-deniyor-can-alan-melek-kac-tanedir.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/asere-i-mubessere-hadisini-nasil-anlamak-gerekir.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/berat-gecesinde-kilinmasi-gereken-bir-namaz-var-mi.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/biz-adem-a-sin-cocuklarinin-birbiri-ile-evlenmesi-sonucu-mu-cogaldik.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/hz-musa-meryem-validemizin-agabeyi-hz-isanin-da-dayisi-midir.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/olulerin-ruhlarına-kuran-okunur-mu.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/peygamberimizin-dogum-ve-vefat-tarihlerini-net-olarak-bildirir-misiniz.html>

Süleymaniye Vakfı, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/yaratmak-kelimesini-kullanmak-dogru-mu.html>

Şaban Haklı, *Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler*, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002.

Şah Veliyyullah Dehlevî, *Hucetullahi'l-Baliğa*, Beyrut, 1990.

Şamil İslam Ansiklopedisi, Ayet maddesi, Şamil Yayınları.

Şamil İslam Ansiklopedisi, Ümmi maddesi, Şamil Yayınları.

Şamil İslam Ansiklopedisi, Vesile maddesi, Şamil Yayınları.

Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Tarık Dursun K., Nuh'un Gemisi'nin Çözülemeyen Esrarı, Haziran 1988, Milliyet Gazetesi.

TC Ekonomi Bakanlığı, Demir-Çelik Eşya Sektör Raporu, 2012.

TDK Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr/>

Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları

Vehbi Akşit, Üç Ayların Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi, Altınoluk dergisi, 2000 - Ekim, Sayı: 176, <http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d176s034m1>

Yahya Şenol, Kandil Geceleri <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kandil-geceleri.html>

Yusuf Kerimoğlu, http://www.tevhidhaber.com/news_detail.php?id=1733&uniq_id=1336943880

Zaghloul El-Naggar, <http://www.quranandscience.com/sunnah-a-science/164-every-man-has-360-joint-bones.html>

Yusuf Şevki Yavuz, <http://yusufsevkiyavuz.com/?p=146>

Zekeriya Güler, Hadis Günlüğü, Hüner Yayınevi.

Zekeriya Güler, Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri Üzerine Bir Araştırma, <http://www.haznevi.net/Derlemeoku.aspx?DID=71>

Ziya Şen, *Kur'an'da Ümmî Kavramı ve Hz. Peygamber'in Ümmiliği Sorunu*, İslâmî İlimler Dergisi, S. 2, s. 203-219, 2006.

http://en.wikipedia.org/wiki/Age_of_the_universe

http://en.wikipedia.org/wiki/Daughter_of_Aaron

http://en.wikipedia.org/wiki/Genealogy_of_Jesus

http://en.wikipedia.org/wiki/International_Date_Line

<http://en.wikipedia.org/wiki/Miriam>

http://en.wikipedia.org/wiki/Solar_deity

http://en.wikipedia.org/wiki/Surya_Namaskara

<http://en.wikipedia.org/wiki/Urartu>

<http://evrimianlamak.org>

<http://fikih.ihya.org/islam-fikhi/haram-aylar.html>

<http://haber.mynet.com/30-araliki-takvimden-atacaklar-608694-dunya/>

<http://incemeseler.com/nimet-i-slam/1250-ramazan-ve-sevval-aylarinin-subutu.html>

<http://isfaq.com/science/77537.html>

<http://m.dinimizislam.com/onizleme/detay.asp?Aid=3902>

<http://m.sorularlailamiyet.com/index.php?oku=12948>

<http://mutluluk-okyanusu.blogspot.com/2012/01/surya-namskar.html>

<http://okulweb.meb.gov.tr/66/02/208585/arsiv/arabic/23-mustesna.htm>

<http://pubs.usgs.gov/gip/geotime/age.html>

<http://sorular.mollacami.com/soru-ve-cevaplar-36.html>

<http://spokensanskrit.de/>

<http://tevhidvesunnet.com/index.php/fetvalar/40-cenaiz/324-kuran-okuyup-sevabn-oelueye-balamak-caiz-midir.html>

<http://tr.wikipedia.org/>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Cudi_Da%C4%9F%C4%B1

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Evrim>

http://tr.wikipedia.org/wiki/İran_Takvimi

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Leviler>

<http://unveiling-christianity.org/2012/04/05/mary-the-sister-of-aaron/>

http://wiki.answers.com/Q/How_many_joints_are_in_the_human_body

<http://www.34-menopause-symptoms.com/joint-pain.htm>

<http://www.abarim-publications.com/Meaning/Ararat.html#.T8eUs8WZj9c>

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5641-26-nuhun-gemisi-cudide.html>

http://www.answering-christianity.com/quran/my_47.htm

<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16351377>

http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=5&oru_id=5084

<http://www.biltek.tubitak.gov.tr:7000/sites/default/files/flash/bilimcd/cd2/html/sco1.html>

http://www.bonejoint.net/referringPhysicians/documents/BoneAndJoint_Handout.pdf

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=3242>

<http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaryazdir.asp?id=1752>

<http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/yweboku.asp?sayfa=29&yid=33>

<http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/yweboku.asp?sayfa=47&yid=33>

<http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/yweboku.asp?sayfa=64&yid=33>

http://www.dogubayazit.gov.tr/default_B0.aspx?content=1024

http://www.ehow.com/about_5371252_origin-iron.html

<http://www.evrimteorisi.com>

<http://www.gulzarihacegandergisi.com/the-community/44-nizameddin-saltan-/320-kader-degisirmi.html>

<http://www.harekrsna.de/surya/surya-namaskar.htm>

<http://www.ilkayet.net/polemik2.htm>

<http://www.ilmedavet.com/melekler-vazifelerinde-hakiki-tesire-sahip-midirler.html>

<http://www.ilmiarastirma.net/makale/111655/hz-nuh-un-gemisi-neden-agri-dagi-nda-degildir>

<http://www.indianexpress.com/news/fatwa-against-unislamic-surya-namaskar-in-mp/898481/>

<http://www.iskenderpasa.com/13AEB269-0365-4A78-9C2C-701F9D9EFDC9.aspx>

<http://www.islamicmoon.com/>

<http://www.islamicmoon.com/CFC0%20powerpoint-2.ppt>

<http://www.islaminesil.com/oluve-kuran-okumak-t20283.0.html;wap2=>

<http://www.jewfaq.org/moshe.htm>

<http://www.kadereiman.com>

http://www.kevsernet.com/s_ve_c/438.htm

http://www.kevsernet.com/s_ve_c/598.htm

http://www.kuranmucizeleri.com/bilimsel_mucizeler_94.html

http://www.kuranvebilim.com/k_mucizeleri/fizik1.htm

<http://www.mplsortho.com/faq/#how-many-joints>

<http://www.msxllabs.org/forum/osmanli-imparatorlugu/136104-osmanlilarda-takvim.html>

<http://www.noahsarksearch.com/cudi.htm>

http://www.nursinghome.org/fam/fam_013.html

<http://www.osteoporoz2009.org/bone-health/bone-health.html#more-537>

<http://www.quran-miracle.info/best-of-creators.htm>

<http://www.quran-miracle.info/evrim-teorisi.htm>

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=3985

http://www.resulullah.org/es-olarak#_ftnref4

<http://www.risaleonline.com/soru-cevap/olulere-kuran-okumak>

<http://www.sonpeygamber.info/islam-oncesi-donemde-arabistan-i>

<http://www.sorularlaevrim.com>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/11046/islam-ulkelerinin-ramazan-orucuna-farkli-baslamasini-ictimai-veya-ruyeti-esas-almaya-bagliyorlar-ramazan-ay-inin-belirlenmesi-icin-hilal-in-ruyeti-ve-ictimai-konusunda-bilgi-verir-misiniz.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/12413/peygamberimizin-sas-dogum-gununu-mevlid-kandilini-kutlamak-bidat-midir.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/13553/peygamberimiz-asv-kizina-ey-fatima-seni-ben-bile-kurtaramam-dedigi-halde-bazi-hadislerde-sefaatten-bahsedilmesi-nasil-aciklanabilir.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/15431/mirac-kandili-nedir.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/1778/ru-yet-i-hilal.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/10960/yuce-kitabimiz-kuran-da-hz-meryem-in-hz-harun-un-kiz-kardesi-olduguna-dair-ayetler-var-oysa-meryem-oglu-hz-isa-ile-musa-ve-harun-peygamber-arasinda-asirlar-var-bu-bir-isim-benzerligi-midir.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/11944/ata-ve-levh-i-mahv-ve-isbat-nedir-levh-i-mahv-isbat-levhasinin-hikmeti-nedir.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/1281/olmek-uzere-olan-kisiye-yasin-suresini-okumanin-hikmeti-nedir.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/150162/cebrail-in-ilk-vahyi-getirdiginde-oku-diye-soyledigi-seyin-sirri-nedir-vahyedilen-ayeti-okumasini-soyluyorsa-peygamberimiz-hz-muhammed-neden-ben-okuma-yazma-bilmem-diyor.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/2884/mirac-kandili-ve-degerlendirilmesi-hakkinda-bilgi-verir-misiniz-hangi-ibadetler-yapilmali.html>

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/3117/saban-ayinin-15-gecesi-beraat-kandili-oluyor-kandilin-oncesi-mi-sonrasi-mi-oruc-tutmak-gerekir.html>

<http://www.sorularlailamiyet.com/qna/8770/allah-in-melegi-ikra-oku-dediginde-peygamberimiz-ummi-birisi-miydi-peygamberimiz-ben-okuma-bilmem-mi-yoksa-ne-okuyayim-mi-demisti.html>

<http://www.sorularlailamiyet.com/makale/19095/ayati-kuraniyenin-adedi-alti-bin-alti-yuz-altmis-alti-ol-makla-kuranda-6666-ayet-mi-vardir.html>

<http://www.takvim.com>

<http://www.thefreedictionary.com/sister>

<http://www.yeniasya.com.tr/2010/11/26/enstitu/h2.htm>

“İman... Hayattaki en büyük hakikat... Kâinat kitabındaki mânâların ve Cennetin anahtarı... Ebed için yaratılmış insanın yaşam serüveninde dosdoğru yolu gösteren şaşmaz pusula... Pusula yoksa veya bozulmuşsa, sahil-i selamete ulaşmamak en doğal netice... Cin ve beşer cinsinden şeytanlar, hararetle İslam sarayına erişilmesini engelleme çabasında... Soru fabrikasında ürettikleri hançerlerle saf zihinleri ve duru gönülleri imha peşinde...

Fıtratı bozulmamış her kişi, gerek nefsinde, gerekse kâinatta tecelli eden tevhid nakışlarını vicdani derinliklerinde hissediyor olmasına rağmen, ne yazık ki, çokları nefislerine mağlup olarak gönlündeki bu ışığa koşmak yerine, modern paradigmanın da etkisi ile ateizm, agnostisizm ve materyalizm felsefelerinin bataklığına düşmekte veya iman dairesine dâhil olsa bile, kalpteki imanına muhalif tutumlar ortaya koyabilmektedir. Bu mânâda, elinizdeki kitap herbir sorunun cevabını bilmesek de, ‘her bir sorunun cevabının olduğunu bilmeye’ vesile olmak ve tahribe maruz kalmış zihin ve gönüllerin tamir ve tahkimine destek olmak amacıyla hazırlanmış bulunuyor.

...

Kitabın hayırlara vesile olmasını Yüce Rabbimden diliyorum. Gayret bizden, başarı Allah’tan; hata bizden, güzellikler Rahman’dandır.”

Bu eser ücretsizdir

ISBN 978-605-85802-0-6

9 786058 580206 >